

SCENOS MENO KATEDRA

KULTŪROS IR ŠVIETIMO IŠŠŪKIAI XXI AMŽIUJE

IV-iosios tarptautinės mokslinės-praktinės
konferencijos mokslinių straipsnių rinkinys

Vilnius, 2026

Konferencijos organizatoriai:

Vilniaus kolegijos Scenos meno katedra

Mokslinis komitetas:

Pirmininkė: dr. Birutė Žygaitienė, Vilniaus kolegijos Menų ir dizaino fakulteto docentė;

Nariai:

prof. Deividas Staponkus, Lietuvos muzikos ir teatro akademija;
dr. Inga Kepalienė, Vilniaus kolegijos Menų ir dizaino fakulteto docentė;
dr. Andrius Juškys, Vilniaus kolegijos Menų ir dizaino fakulteto docentas;
dr. Elena Kocai, VilniusTech Kūrybos komunikacijos katedros asistentė;
dr. Dainius Vaitiekūnas, VU Komunikacijos fakulteto docentas;
dr. Regina Venckienė, Vilniaus kolegijos Studijų kokybės skyriaus vedėja;
Alma Kernytė, Lietuvos vaikų ir jaunimo centro Neformaliojo švietimo
ir mokymų skyriaus metodininkė;
Eglė Mackevičienė, Karaliaus Mindaugo profesinio mokymo centro vyr. prof. mokytoja.

Recenzentas:

Kiekvieną straipsnį recenzavo atitinkamos srities mokslininkai.
Straipsnių kalba netaisyta.

KULTŪROS IR ŠVIETIMO IŠŠŪKIAI XXI AMŽIUJE. IV-iosios tarptautinės mokslinės-praktinės konferencijos medžiaga (straipsnių rinkinys). Vilniaus kolegija, 2026, 83 p. Vilniaus kolegijos Menų ir dizaino fakulteto tęstinės tarptautinės mokslinės-praktinės konferencijos leidinyje pateikti straipsniai, parengti pagal pranešimus, skaitytus konferencijoje, įvykusioje Vilniuje 2025 m. gruodžio 5 d. Straipsnių tematika apima šias sritis: kultūrinių organizacijų rizikos valdymas, dirbtinio intelekto iššūkiai, vertybių ugdymas, aukštojo mokslo studijų kokybė, kūrybiškumo ugdymas, lietuvių kultūrinis paveldas ir kt.

Žaidybiniai metodai ugdant kūrybiškumą ir saviraišką muzikinio teatro studijų procese Eglė Juozapaitienė	4
Generatyvinio dirbtinio intelekto apmokymo iššūkiai Europos sąjungos autorių teisių apsaugos kontekste Dr. Andrius Juškys	12
Gaminių iš megztinių medžiagų konstrukcijų skaitmenizavimo galimybės Evita Kryževičienė, Raminta Kalvaitienė	19
Atmintis tekstilėje: lietuvių tremtinių rankdarbių paveldas XX a. 5-6 dešimtmečiuose Gabrielė Navickaitė.....	30
Europos vertybių ugdymo integravimas į mokymo procesą vertybių nestabilumo kontekste Rasa Noreikytė-Ustinavičienė, Dovilė Sabaliauskaitė	41
Skaitmeniniai sprendimai pradinių klasių mokinių šokio ugdymo(si) procese: pasirinkimo principai ir praktinės įžvalgos Rasa Prokurotienė	46
Kultūrinių organizacijų atsparumas ir rizikos valdymas Dr. Adomas Vincas Rakšnys	54
Tremties atmintis: lietuvių kultūrinis paveldas Sibire Eglė Stanišauskienė	63
Šiuolaikiniai iššūkiai aukštojo mokslo studijų kokybės kontekste Dr. Regina Venckienė	74

ŽAIDYBINIAI METODAI UGDANT KŪRYBIŠKUMĄ IR SAVIRAIŠKĄ MUZIKINIO TEATRO STUDIJŲ PROCESĖ

Eglė Juozapaitienė¹

¹*Vilniaus kolegija, Menų ir dizaino fakultetas, Olandų g. 16, Vilnius*

Anotacija. Straipsnyje nagrinėjama emocijų, kūno ir balso sąveika muzikinio teatro studijose, analizuojant žaidybinių dainavimo pratimų reikšmę kūrybiškumo, pasitikėjimo savimi, emocinės raiškos ir sceninės saviraiškos ugdymui. Tyrimas grindžiamas žaidybinės pedagoginės praktikos analize ir metodine koncepcija „Dainuojame žaisdami - žaidžiame dainuodami“, siekiant atskleisti žaidybinių pratimų sąsajas su vokalo technikos, kvėpavimo ir kūno įsisąmoninimu. Istorinė ir teorinė analizė apima Antikos retorikos tradiciją, XX a. scenos meno pedagogines kryptis bei šiuolaikines muzikinio ugdymo sistemas, tarp jų - Orff-Schulwerk metodiką (Orff & Keetman, 1963). Taikyti tyrimo metodai: mokslinės literatūros analizė, sistemingas pedagoginės praktikos stebėjimas ir refleksinė pedagoginės patirties analizė.

Rezultatai atskleidžia, kad žaismingi kvėpavimo, kūno įsitraukimo ir artikuliacijos pratimai padeda studentams geriau įsisąmoninti vokalius pojūčius, skatina muzikinę bei aktorinę sceninę raišką. Tyrimas rodo, kad žaidybiniai metodai gali veikti kaip veiksminga pedagoginė strategija, integruojanti emocijas, kūną ir balsą į vientisą meninės raiškos procesą. Jie mažina fizinę ir psichologinę įtampą, gerina balso skambesį ir lankstumą, ugdo ritminį pojūtį, todėl gali būti sėkmingai taikomi muzikinio teatro studijose. Straipsnis aktualus scenos menų pedagogikos kontekste, nes jame analizuojama emocijų, kūno ir balso raiška bei pagrindžiama jų sąveikos reikšmė vientisam meninės raiškos procesui.

Raktiniai žodžiai: emocijų raiška, kūno ir balso sąveika, žaidybiniai pratimai, kūrybiškumas, muzikinis teatras.

Įvadas

Muzikinio teatro studijos apima ne tik dainavimą, bet ir vaidybą bei šokį, taip pat skatina kūrybinę saviraišką. Šiame kontekste vis aktualesnis tampa integruotas balso, kūno ir emocinės raiškos ugdymas. Todėl dainavimo procesas šiose studijose įgyja ypatingą reikšmę - jis apima ne tik vokalinės technikos įvaldymą, bet ir gebėjimą perteikti emocijas, personažo psichologiją bei sceninės situacijos suvokimą (Welch, 2006). Dėl šios priežasties dainavimo mokymo procese svarbų vaidmenį atlieka aktorinio meistriškumo elementai - vaizduotės aktyvinimas, emocinės būsenos kūrimas ir sceninės situacijos suvokimas.

Tradiciškai dainavimo pedagogikoje didžiausias dėmesys skiriamas vokalinės technikos tobulinimui, tačiau šiuolaikiniai mokymo metodai vis daugiau dėmesio skiria patyriminiam ir emociniam mokymosi aspektui (Sawyer, 2017). Emocijų, kūno ir balso sąveika muzikinio teatro studijose tampa svarbia meninės raiškos dalimi, leidžiančia suprasti, kaip kūrybiškumas ir techniniai įgūdžiai integruojasi į sceninę praktiką. Tyrimai rodo, kad efektyvus meninis ugdymas vyksta per emocinę, žaidybinę, aktorinę ir kūrybinę patirtį, kurioje garsas, judesys ir jausminė raiška veikia kaip tarpusavyje susiję sceninės išraiškos elementai (Goleman, 1995; Fischer-Lichte, 2008). Žaidybiniai pratimai muzikinio teatro kontekste padeda studentams atsiskleisti natūraliau, drąsiau ir kūrybiškiau, skatina kūno atsipalaidavimą, atradimo džiaugsmą ir emocinį įsitraukimą - svarbius meninės saviraiškos komponentus.

Tačiau vis dar stokojama tyrimų, nagrinėjančių žaidybinių metodų vaidmenį integruojant balso, kūno ir emocijų sąveiką muzikinio teatro studijų dainavimo procese. Šio straipsnio pagrindą sudaro metodinė koncepcija „Dainuojame žaisdami - žaidžiame dainuodami“, grindžiama ilgamete pedagogine ir menine praktika, kurioje kvėpavimo, kūno,

artikuliacijos ir ritminiai žaidybiniai pratimai įtraukiami į sistemingą studentų balso, kūno ir emocijų sąveikos ugdymą. Konceptija nuosekliai analizuojama ir tobulinama, atsižvelgiant į atlikėjų menines galimybes, vokalinius poreikius bei sceninės raiškos raidą.

Tyrimo tikslas – atskleisti emociniu ir žaismingu pagrindu grindžiamų dainavimo pratimų reikšmę ugdant studentų kūrybiškumą, pasitikėjimą savimi ir meninę saviraišką, analizuojant jų sąsajas su vokalo metodikų taikymu muzikinio teatro studijose.

Tyrimo uždaviniai:

1. Išanalizuoti žaidybinių metodų istorinius kontekstus ir teorinius pagrindus muzikinio ugdymo srityje.
2. Atskleisti metodinės koncepcijos „Dainuojame žaisdami“ struktūrą ir jos taikymo ypatumus Muzikinio teatro studijose.
3. Įvertinti emocinio - žaismingo pobūdžio dainavimo pratimų poveikį studentų kūrybiškumui, balso technikai, sceninei saviraiškai ir mokymosi motyvacijai.

Literatūros apžvalga

Istorinis kontekstas: emocijų, kūno ir balso sąveika

Emocijų, kūno ir balso sąveika sceninėje raiškoje turi galias istorines šaknis. Senovės Graikijoje aktoriai ir oratoriai balsą, kūną ir emocijas laikė vientisu išraiškos instrumentu, o kalbėjimo menas buvo grindžiamas gebėjimu per intonaciją, tempą ir tembrą perteikti vidinę emocinę išraišką. Retorikos tradicijoje formavosi pathos, logos ir ethos principai, pabrėžę, kad įtikinamas pasakojimas gali būti kuriamas tik derinant emocinį poveikį, kalbos logiką ir kūno ekspresiją (Aristotelis, 2024; Visuotinė lietuvių enciklopedija, n.d.).

Panašūs sąveikos principai buvo būdingi ir Senovės Rytų teatro tradicijoms. Noh ir Kabuki teatruose Japonijoje, taip pat tradiciniame kinų operos teatre balsas, kūnas ir emocinė raiška buvo suvokiami kaip vientisa ritualinė struktūra, skirta perteikti dvasines prasmes ir kvėpavimo ritmu kuriamą vidinę būseną. Tokiose sistemose sceninė išraiška buvo neatsiejama nuo disciplinuoto judesio, kvėpavimo ir emocinio valdymo (Komparu, 1983).

Istorinės praktikos suformavo pagrindą šiuolaikinėms pedagoginėms metodikoms, akcentuojančioms integruotą balso, kūno ir emocijų veikimą. XX a. viduryje plėtota Orff-Schulwerk sistema išskėlė žaidybinių, kūrybiškumą skatinančių muzikos mokymosi būdą, grindžiamą ritmu, judesiu, improvizacija ir balso tyrinėjimu. Tokios idėjos tapo pagrindu šiuolaikinėms pedagoginėms praktikoms, kuriose integruojami kūno, balso ir emocinės raiškos elementai. Ši metodinė kryptis tapo reikšmingu žingsniu link šiuolaikinės muzikos pedagogikos, kurioje mokymosi procesas remiasi patyrimu, emociniu įsitraukimu ir natūralia žaidybine dinamika (Orff & Keetman, 1963).

Istorinis kontekstas atskleidžia, kad emocijų, kūno judesio ir balso raiškos vienovė nėra naujas reiškinys, o ilgą laiką formuota meninės praktikos dalis, kurios principai išlieka aktualūs ir šiuolaikinėje muzikinio teatro pedagogikoje. Šie principai sudaro teorinį pagrindą nagrinėti emocijų, kūno ir balso sąveiką šiuolaikinėse žaidybinėse dainavimo metodikose, kurios analizuojamos šiame tyrime.

Emocijų raiška ir jos poveikis kvėpavimui, kūnui ir balsui

Emocijų raiška muzikinio teatro studijose yra esminė balso ir kūno sąveikos dalis (Goleman, 1995; Fischer-Lichte, 2008). Scenos mene emocijos tampa svarbia meninės komunikacijos priemone, leidžiančia atlikėjui perteikti personažo vidines būsenas ir

dramaturginę situaciją. Muzikinio teatro kontekste balsas, kūno judesys ir mimika veikia kaip tarpusavyje susiję išraiškos elementai, per kuriuos žiūrovui perduodamas meninis turinys.

Emocijos veikia atlikėjo psichologinę patirtį, formuodamos vidinę būseną ir kognityvinius procesus, o kartu lemia fiziologinių procesų kaitą - kinta kvėpavimo ritmas, balso formavimas, raumenų tonusas bei kūno koordinacija, todėl ši sąveika tampa esminiu sceninės raiškos kokybę lemiančiu veiksniumi (Ekman, 1999). Stiprios emocijos gali suaktyvinti kvėpavimo veiklą ir sustiprinti balso intensyvumą arba, priešingai, sukelti įtampą ir apriboti natūralų balso skambėjimą. Dėl šios priežasties scenos mene svarbu ne tik spontaniškai patirti emocijas, bet ir gebėti jas sąmoningai atpažinti bei valdyti. Todėl, jausminių būsenų suvokimas padeda atlikėjui tiksliau kontroliuoti balso skambesį, kvėpavimą ir kūno judesius sceninėje veikloje (Goleman, 1995).

Psichologinėje literatūroje taip pat aprašomos vadinamosios bazinės emocijos, pasižyminčios būdingais vokaliniais ir kūno raiškos požymiais. Pavyzdžiui, džiaugsmas dažniausiai siejamas su šviesiu, energingu balso skambesiu ir atvira kūno laikysena; pyktis - su tvirtu, akcentuotu balsu ir įtemptais judesiais; liūdesys - su lėtesniu, minkštesniu balso tembru ir nusileidusia laikysena; baimė - su susitraukusiu, virpančiu balsu bei padidėjusia raumenų įtampa (Ekman, 1999). Vidinių būsenų identifikavimas ir sąmoningas jų taikymas sceninėje veikloje padeda atlikėjui tiksliau formuoti emocinę vaidmens interpretaciją.

Muzikinio teatro praktikoje emocijų raiška tampa svarbia aktorinio meistriškumo dalimi, nes ji leidžia atlikėjui scenoje kurti įtikinamą personažą. Dainuojant vokalinį kūrinį atlikėjas turi ne tik techniškai valdyti balsą, bet ir gebėti emocinę būseną paversti sceniniu veiksmu, kuriame balsas, kvėpavimas ir kūno judesys veikia kaip vientisa išraiškos sistema. Muzikinio teatro studijose šis procesas siejamas su aktorinio meistriškumo ugdymu, kai studentai mokosi per jausminę patirtį, vaizduotę ir kūno bei balso koordinaciją kurti sceninį vaidmenį.

Žaidybinių vokalinių pratimų taikymas muzikinio teatro studijose sudaro galimybes analizuoti ir fiksuoti studentų reakcijų pokyčius. Reikia pažymėti, kad emocinis įsijautimas skatino natūralesnį kvėpavimo ir kūno judesio įsitraukimą, o tai stiprino balso skambesio raišką, ypač atliekant emocinę imitaciją grįžtus pratimus, tokius kaip nustebimo, juoko ir pykčio išraiškos bei garsinės reakcijos (Welch, 2006). Tokiu būdu studentai ne tik atskleidžia emocijas, bet ir mokosi jas reflektuoti ir analizuoti - stebėti balso tembro pokyčius, kūno pojūčius ir vidines reakcijas atlikimo procese.

Tyrimo metu taikyti žaidybiniai pratimai, paremti gamtos reiškinių ir gyvūnų garsų imitacija, sudarė sąlygas studentams per jausminę patirtį laisviau ir natūraliau atkurti įvairius garsinius impulsus. Stebėjimo procese išryškėjo, kad šių pratimų įvairovė skatino studentų vaizduotę ir išradingumą, mažino susikaustymą bei sudarė prielaidas geriau suvokti emocijų išgyvenimų poveikį balso skambesiu (Welch, 2006). Taip pat išryškėjo, kad vidinės būsenos įsitraukimas skatino sąmoningesnę kvėpavimo eigos koordinaciją, kūno judesius ir vokalinę raišką. Tokia praktika tampa veiksminga balso technikos ir sceninės ekspresijos ugdymo priemone. Nuoseklus emocijų įtraukimas į pedagoginį procesą prisideda prie kūrybiškumo ir sceninio pasitikėjimo.

Apibendrinant galima teigti, kad emocijų, kūno ir balso sąveika gali būti analizuojama remiantis pedagogine praktika, kurioje stebimi studentų pokyčiai taikant žaidybinius vokalinius pratimus. Jausminis įsitraukimas leidžia atlikėjui autentiškiau perteikti sceninę situaciją, kuri yra būtina laisvam ir natūraliam dainavimui. Todėl emocijų ir fiziologinių balso procesų sąveikos analizė tampa svarbia prielaida tolesniam kvėpavimo lavinimo metodų nagrinėjimui muzikinio teatro studijose.

Kvėpavimo ir kūno įsijungimo pratimai

Kvėpavimo ir kūno įsijungimo pratimai yra vienas pagrindinių metodinės koncepcijos „Dainuojame žaisdami“ elementų. Šių pratimų tikslas - lavinti kvėpavimo ir balso techninius įgūdžius bei skatinti studentų kūno ir balso sąmoningumą, aktyvuoti vidinę energiją bei sudaryti sąlygas emociškai patirti grįstai sceninei saviraiškai. Dainavimas suvokiamas kaip pojūčių menas, todėl kvėpavimas ir judesys čia traktuojami ne kaip izoliuoti techniniai veiksmai, bet kaip patyriminis procesas, aktyvinamas per vaizduotę, kūno reakcijas ir jausminį impulsą. Emocinė būseną daro tiesioginę įtaką kvėpavimo ritmui, balso tembrui, intonacijai, veido išraiškai ir raumenų tonusui, todėl kvėpavimo procesas tampa glaudžiai susijęs su emociškai patirti (Fischer-Lichte, 2008).

Pratimai dažniausiai pradedami paprastais kvėpavimo veiksmais, pateikiamais žaidybine forma. Pavyzdžiui, studentai kviečiami įsivaizduoti gėlės aromatą ir jį giliai įkvėpti, pajuntant įkvėpimo plitimą visame kūne. Vėliau taikomi sisteminiai aktyvūs įkvėpimo ir iškvėpimo pratimai, atliekami skaičiuojant ir palaipsniui ilginant kvėpavimo trukmę. Tokie pratimai skatina kvėpavimo raumenų veiklą, stiprina kvėpavimo funkciją ir ugdo gebėjimą kontroliuoti oro srautą dainavimo metu. Darbo procese kvėpavimo ciklai atliekami nuo vienos minutės, palaipsniui ilginant laiką iki dviejų ar daugiau minučių, atsižvelgiant į studentų fizines galimybes ir pasirengimą. Praktikoje pastebima, kad tokia pratimų forma padeda studentams lengviau įsitraukti į kvėpavimo procesą, aktyvinant jutiminį suvokimą, padeda sutelkti dėmesį ir mažina kūno įtampą. Tai sudaro palankias sąlygas vokalinio garso ir tembro formavimuisi (Orff & Keetman, 1963; Goleman, 1995).

Diafragmos aktyvinimo ir kūno įsijungimo pratimai apima judesių sekas, skatinančias šonkaulių įsitraukimą į kvėpavimo procesą, taip pat kaklo ir veido raumenų koordinaciją bei sąmoningą oro srauto pojūčių suvokimą. Šie veiksmai atliekami ne mechaniškai, bet integruojami su kvėpavimu per žaidybinius elementus - aktorinę išraišką, ritminius improvizuotus judesius ar trumpus šokio fragmentus (Welch, 2006). Tokia integracija padeda palaipsniui formuoti kvėpavimo atramos stabilumą, kuris atsiranda nuoseklaus ir ilgalaikio darbo metu. Šis procesas prisideda prie sodresnio balso tembro, didesnės spalvinės įvairovės ir laisvesnio skambesio, taip plečiant vokales atlikimo galimybes (Orff & Keetman, 1963; Fischer-Lichte, 2008).

Praktinėje veikloje galima pastebėti, kad sceninės improvizacijos forma skatina studentų emocinį įsitraukimą ir padeda lengviau koordinuoti kvėpavimo, kūno judesio ir balso raišką (Welch, 2006). Studentai greičiau įsisavina gilesnio įkvėpimo ir stabilesnio iškvėpimo principus, o oro srauto valdymas tampa sąmoningesnis, sudarydamas palankias sąlygas natūralesnei vokalinei raiškai ir interpretacijai.

Reikia pažymėti, kad tokie pratimai stiprina studentų meninės raiškos aktyvumą ir pasitikėjimą savimi scenoje. Vaizduotės pagrindu kuriama sceninė situacija formuoja vidinę būseną, kuri atsispindi kūne - kinta kvėpavimo dinamika, laikysena, gestai, mimika ir raumenų tonusas. Galima teigti, kad kvėpavimo, kūno ir emocijų sąveika sudaro palankias sąlygas balso kontrolės formavimui, kūrybiškumo ugdymui ir laisvesnei meninei saviraiškai, o žaidybinių pratimų taikymas, orientuotas į pojūčių ugdymą, padeda stiprinti šios sąveikos veiksmingumą. (Goleman, 1995; Fischer-Lichte, 2008).

Artikuliacijos, ritminio pojūčio, veido-kūno išraiškos pratimų reikšmė

Artikuliacijos, ritmo ir veido bei kūno išraiškos pratimų metodinė reikšmė muzikinio teatro studijose grindžiama principu, kad balso skambesys, kalbos aiškumas, kūno judesys ir emocijų atskleidimas formuojasi kaip tarpusavyje susijusi ir integrali sistema (Fischer-Lichte, 2008). Šie pratimai nėra skirti vien formaliai artikuliacijos korekcijai - jie orientuoti į visuminę balso, kūno, emocijų ir teksto perteikimo sąveiką, kuri skatina sceninę ekspresiją ir kūrybinę raišką (Orff & Keetman, 1963). Stebėjimai parodė, kad žaidybinė praktika, apimanti garsų, skiemenų ar trumpų frazių kartojimą su rankų gestais, ritminiais veiksmais ar improvizacija, suaktyvina natūralų artikuliacinį aparatą ir padeda sąmoningai fiksuoti sensorinius pojūčius. Naudojami spontaniški šūksniai, nustebimo ar susidomėjimo imitacijos padeda lavinti sceninę reakciją bei kūrybinę improvizaciją, refleksiškai įtraukiant kvėpavimą, kūno judesį ir emocinę būseną į vientisą meninės raiškos sistemą (Sawyer, 2017). Liežuvio, minkštojo ir kietojo gomurio bei ryklės įsitraukimas sudaro prielaidas rezonansinių ertmių darbui, kurie prisideda prie sodresnio balso tembro ir tikslesnės dikcijos formavimo. Į žaidybinę veiklą integruoti veido, akių, kaklo ir žandikaulio pratimai stiprina mimikos raišką, padeda mažinti įtampas ir gerina vokalinę skambesio kokybę. Taip pat pastebima, kad sąmoningas žvilgsnio fokusavimas ir gestų kontrolė tampa svarbia sceninės raiškos dalimi, nes jų koordinacija tiesiogiai atsispindi balso tembre ir emocinio išraiškingumo intensyvume. (Fischer-Lichte, 2008; Goleman, 1995).

Gamtos reiškinių ir gyvūnų garsų imitacija, taikoma žaidybinėje improvizacijoje, leidžia studentams patirti balso skambesį per kūno judesį ir vaizduotės skatinimą. Imitacinė veikla sudaro sąlygas garsinių raiškų įvairovės plėtojimui. Todėl tokių pratimų taikymas organiškai aktyvina artikuliacinio aparato įsitraukimą. Tokia veikla natūraliai prisideda prie dikcijos raiškos ir balso skambesio. Šių procesų visuma sudaro prielaidas aiškiam teksto perteikimui, nuosekliam muzikiniam interpretavimui ir aktorinės raiškos plėtojimui, kartu stiprindama pojūčių veiksmingumą (Orff & Keetman, 1963).

Tyrimo rezultatai ir jų analizė

Tyrimas atliktas taikant pedagoginio stebėjimo ir kokybinės praktinės analizės metodus, remiantis ilgamete darbo su muzikinio teatro studentais patirtimi. Tyrimo metu nuosekliai ir sistemingai analizuotos bei reflektuotos studentų reakcijos į žaismingus vokalius pratimus, individualiai pritaikomus atsižvelgiant į studentų vokalius ir artikuliacinius ypatumus.

Istorinis kontekstas rodo, kad muzikinio teatro pedagogikoje balso, kūno ir emocijų sąveika buvo svarbi nuo Antikos retorikos iki šiuolaikinių metodinių sistemų, įskaitant Orff-Schulwerk ir žaidybines praktikas (Orff & Keetman, 1963). Tai pagrindžia integruotą požiūrį į balso lavinimą, kuriame technika, kūno judesys ir emocijų raiška veikia kaip tarpusavyje susiję sceninės išraiškos elementai.

Tyrimo duomenys atskleidė, kad emocinis studentų įsitraukimas tiesiogiai siejasi su kvėpavimo intensyvumo kaita. Taip pat išryškėjo vokalinio skambesio, intonacijos bei kūno laikysenos pokyčiai. Šie rezultatai rodo, kad emocinis įsijautimas gali veikti kaip svarbus pedagoginis veiksnys, padedantis integruoti kvėpavimo, balso ir kūno procesus muzikinio teatro studijų praktikoje. Žaidybiniai pratimai, skatinantys skirtingas emocines būsenas, padeda studentams sąmoningai stebėti fizinius ir vokalius impulsus. Tai aktyvina kvėpavimo procesus, balso skambesį ir kūno judesį, kurie kartu formuoja vientisą sceninės išraiškos sistemą (Welch, 2006).

Kvėpavimo ir kūno įsijungimo pratimai padeda stabilizuoti balso tembrą, o žaisminga jų forma padeda mažinti įtampą ir gerina dėmesio koncentraciją. Stebėjimai taip pat patvirtino, kad diafragmos veiklos pojūčio suvokimas bei kvėpavimo ir kūno judesių koordinacija leidžia studentams natūraliai integruoti kvėpavimą į sceninę meninę saviraišką (Welch, 2006).

Artikuliacijos, ritmo ir kūno-garsinės raiškos pratimai skatino liežuvio, gomurio ir ryklės aktyvumą, gerino dikciją ir rezonatorių panaudojimą. Tyrimo metu nustatyta, kad žaidybinė forma sudarė sąlygas kūrybiškai artikuliacijai, ją siejant su kvėpavimu, emocije būsenai ir kūno judesiu (Sawyer, 2017). Tokia integracija stiprina sceninį atlikimą ir padeda formuoti raiškesnę balso kontrolę.

Gamtos ir gyvūnų imitacijos pratimai bei žaidybinė improvizacija suteikė galimybę holistiškai patirti balso ir kūno sąveiką, kuri stiprina kvėpavimo kontrolę, skatino spontanišką aktorinę reakciją ir kūrybinę interpretaciją (Sawyer, 2017). Empiriniai stebėjimai rodo, kad tokia taikoma metodika ugdo pasitikėjimą savimi, emocinį jautrumą ir leidžia natūraliai integruoti balsą, kūną ir pojūčius į sceninę patirtį (Fischer-Lichte, 2008).

Apibendrinant galima teigti, kad tyrimo rezultatai patvirtina žaidybinių pratimų veiksmingumą muzikinio teatro pedagogikoje. Emocijų, kūno judesio ir balso integracija sudaro prielaidas vokaliųjų pojūčių ugdymui ir visapusiškam studentų meninės kompetencijos formavimui. Tai stiprina sceninį atlikimą ir jo raišką, didina kūno ir balso valdymo sąmoningumą, gerina kvėpavimo bei artikuliacijos raiškumą ir lavina ritminį pojūtį, kūrybiškumą bei meninę išraišką.

Išvados

1. Emocijų, kūno ir balso sąveika sceninėje praktikoje turi aiškias istorines ir teorines prielaidas - nuo Antikos retorikos ir Senovės Rytų teatrinių tradicijų iki šiuolaikinių teatro pedagogikos sistemų, kuriose balsas ir kūnas ugdomi kaip integruota raiškos visuma. Tai patvirtina, kad balso, kūno ir emocijų integracija muzikinio teatro pedagogikoje yra teoriškai ir istoriškai pagrįsta mokymo kryptis (Aristotelis, 2024; Komparu, 1983; Fischer-Lichte, 2008).
2. Tyrimo rezultatai atskleidė, kad studentų emocinis įsitraukimas tiesiogiai siejasi su kvėpavimo ritmo kaita, balso tembro ir intonacijos įvairove bei kūno laikysenos ir mimikos raiška. Žaidybiniai pratimai sudaro sąlygas sąmoningai stebėti ir fiksuoti fizinius ir vokaliuosius impulsus bei mažinti kūno įtampą. Tai sudaro fiziologinį ir psichologinį pagrindą veiksmingai meninei interpretacijai (Goleman, 1995; Fischer-Lichte, 2008).
3. Kvėpavimo ir kūno įsijungimo pratimai sudaro prielaidas studentams suprasti diafragmos veikimo principus ir juos taikyti balso valdymui, stabilizuojant tembrą ir gerinant intonacijos tikslumą, sudarant fiziologinį pagrindą efektyviai sceninei raiškai (Orff & Keetman, 1963).
4. Artikuliacijos, ritmo ir kūno-garsinės raiškos pratimai aktyvina balso formavimą, gerina dikciją, tembrą ir rezonatorių skambesį, stiprina balso valdymą bei prisideda prie raiškesnio teksto prasmės atskleidimo ir įtaigesnio personažo kūrimo (Goleman, 1995).
5. Gamtos reiškinių ir gyvūnų garsų imitacija sudaro prielaidas artikuliacinės veiklos ir rezonatorių aktyvumui bei lavina vokalinės sistemos pojūčių suvokimą. Tokia praktika skatina kūrybiškumą, vaizduotę ir emocinį išraiškumą, padėdama integruoti kvėpavimą, garsą ir kūno judesį į vientisą sceninę raišką (Fischer-Lichte, 2008; Sawyer, 2017).
6. Atliktas tyrimas patvirtino žaidybinių metodų pedagoginį veiksmingumą ir empirinį pagrįstumą, atskleisdamas jų reikšmę sensorinio sąmoningumo, kūrybiškumo, balso įgūdžių ir sceninio savarankiškumo ugdymui. Žaidybinė metodika laikytina veiksminga ir pagrįsta muzikinio teatro pedagogikos priemone, integruojančia emociją patirtį, kūno judesį ir vokalinę raišką į vientisą sceninio ugdymo procesą (Orff & Keetman, 1963; Goleman, 1995).

Literatūra

1. Aristotelis. (2024). *Retorika*. Vilniaus universiteto leidykla.
2. Ekman, P. (1999). *Emotions revealed: Recognizing faces and feelings to improve communication and emotional life*. Times Books.
3. Fischer-Lichte, E. (2008). *The transformative power of performance: A new aesthetics*. Routledge.
4. Goleman, D. (1995). *Emotional intelligence: Why it can matter more than IQ*. Bantam Books.
5. Keetman, G. (1998). *Discovering Keetman: Rhythmic exercises and pieces for xylophone*. Schott Music.
6. Komparu, K. (1983). *The Noh theater: Principles and perspectives*. Weatherhill.
7. Orff, C., & Keetman, G. (1963). *Orff-Schulwerk: Music for children*. Schott.
8. Sawyer, R. K. (2017). *Group genius: The creative power of collaboration*.
9. Visuotinė lietuvių enciklopedija. (n.d.). *Senovės Graikijos teatras*. <https://www.vle.lt/straipsnis/senovės-graikijos-teatras/>
10. Visuotinė lietuvių enciklopedija. (n.d.). *Teatras*. <https://www.vle.lt/straipsnis/teatras/>
11. Welch, G. F. (2006). Singing and vocal development. In G. McPherson (Ed.), *The child as musician: A handbook of musical development*.

PLAY-BASED METHODS IN DEVELOPING CREATIVITY AND SELF- EXPRESSION IN MUSICAL THEATRE

Eglė Juozapaitienė¹

¹*Vilniaus kolegija / Higher Education Institution, Olandų g. 16, Vilnius*

Summary. The article examines the interaction of emotions, body, and voice in musical theatre studies, emphasizing the significance of play-based exercises in the educational process. The historical context of this pedagogical approach is analyzed, ranging from the rhetorical traditions of Antiquity to contemporary methodological systems, including the Orff-Schulwerk approach. The methodological concept “*Singing through Play – Playing through Singing*” is presented, in which breathing, body engagement, articulation, and rhythmic play-based exercises are integrated into the development of voice, body, and emotional interaction.

The study is based on the analysis of scholarly sources, empirical observation, and pedagogical practice through the application of play-based vocal exercises in musical theatre studies. The exercises analyzed are grounded in sound imitation, rhythmic movement, and creative improvisation, fostering coordination between students’ body, breathing, and voice. The findings indicate that play-based methods activate breathing and articulation processes, enhance vocal resonance, develop rhythmic awareness, and foster creativity, stage expressiveness, and self-confidence.

The analysis confirms that play-based methods create conditions for the integrated development of voice, body, and emotions and can be effectively applied in musical theatre pedagogy, considering students’ individual needs and the development of their artistic expression.

Keywords: emotional expression; body–voice interaction; play-based methods; creativity; musical theatre.

GENERATYVINIO DIRBTINIO INTELEKTO APMOKYMO IŠŠŪKIAI EUROPOS SAJUNGOS AUTORIŲ TEISIŲ APSAUGOS KONTEKSTE

Dr. Andrius Juškys¹

¹Vilniaus kolegija, Menų ir dizaino fakultetas, Olandų g. 16, Vilnius

Anotacija. Generatyvinio dirbtinio intelekto (GDI) modelių apmokymui reikalingi dideli duomenų kiekiai, tarp kurių dažnai patenka ir autorių teisių saugomi objektai. Todėl kyla klausimas, kokiomis sąlygomis leidžiama GDI modelius apmokyti naudojant saugomus kūrinius be jų teisių turėtojų sutikimo ir kokios tekstų ir duomenų gavybos išimtys bei jų poveikis autorių teisių apsaugai. Straipsnyje analizuojamas generatyvinio dirbtinio intelekto (GDI) modelių apmokymo procesas ir su juo susiję autorių teisių apsaugos iššūkiai Europos Sąjungoje. Autorius daro išvadą, kad esamas teisinis reguliavimas dėl GDI apmokymo neužtikrina pakankamos autorių teisių subjektų apsaugos, todėl būtini aiškesni ir labiau subalansuoti sprendimai, siekiant suderinti technologinę pažangą su autorių interesais.

Raktiniai žodžiai: generatyvinis dirbtinis intelektas, Europos Sąjunga, autorių teisės.

Įvadas

Eurostat duomenimis (2025) trečdalis Europos Sąjungoje apklaustų žmonių 2025 metais buvo naudoję generatyvinio dirbtinio intelekto įrankius per pastaruosius 3 mėnesius, o didžiausia vartotojų dalis (64 %) buvo 16 - 24 metų amžiaus grupėje. Taigi GDI naudojimas tapo neatsiejama mūsų darbo ir laisvalaikio dalimi. Tačiau tam, kad ši technologija patenkintų besikeičiančius mūsų poreikius, GDI modelių apmokymui būtini dideli duomenų kiekiai, tarp kurių dažnai patenka ir saugomi autorių teisių objektai - tokie kaip fotografijos, paveikslai, tekstinė medžiaga, muzika ir pan. Šis turinys į duomenų rinkinį dažnai įtraukiamas automatiškai, be autorių ar kitų turtinių teisių turėtojų sutikimo ir jiems apie tai net nežinant. Nors Lietuvos Respublikos autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymas (ATGTĮ) suteikia autoriui arba teisių turėtojui išimtinę teisę leisti arba uždrausti kūrinio naudojimą – kopijavimą atgaminimą, viešą skelbimą ir pan., tačiau įstatyme taip pat numatomos išimtys dėl kūrinių naudojimo tekstų ir duomenų gavybos tikslais. Tokios išimtys, kurios kyla iš ES reguliavimo, nors ir sudaro prielaidas dirbtinio intelekto plėtrai, kelia nemažai klausimų dėl jų proporcingumo, autorių teisių apsaugos ir tinkamo atlygio autoriams užtikrinimo. Šiuo metu autorių teisių subjektai vis dar turi ribotas galimybes kontroliuoti jiems priklausančių kūrinių, kurie naudojami apmokant GDI modelius, panaudojimą. Vis tik pirmosios autorių ir juos atstovaujančių subjektų bylos prieš GDI tiekėjus ir Europos Sąjungos institucijų iniciatyvos rodo, kad šioje srityje didesnei autorių teisių apsaugai būtini pokyčiai yra neišvengiami.

Šiame straipsnyje keliamas klausimas, kokios sąlygos taikomos GDI apmokymui, naudojant autorių teisių saugomus kūrinius be atitinkamų autorių ar šių teisių turėtojų sutikimo ir kokios galimos autorių teisių apsaugos užtikrinimo perspektyvos.

Tikslas – įvertinti galimus GDI apmokymo teisinius iššūkius autorių teisių apsaugai Europos Sąjungoje.

Uždaviniai:

1. Atskleisti GDI apmokymo sąlygas;
2. Išanalizuoti reguliavimo išimtis – autorių turtinių teisių apribojimus dėl GDI apmokymo;
3. Įvertinti galimus reguliavimo Europos Sąjungoje pokyčius dėl GDI apmokymo.

Straipsnyje naudoti šie metodai – mokslinės literatūros ir kitų informacijos šaltinių apžvalga, lyginamoji analizė.

1. Generatyvinio dirbtinio intelekto apmokymas

GDI apibūdinamas, kaip dirbtinio intelekto sistemų pogrupis, galintis kurti arba sudaryti sintetinį turinį, taikant įvesties duomenimis – tokius, kaip tekstas, vaizdai, garsas ar vaizdo įrašai ir imituojantis žmogaus kūrybiškumą (OECD, 2022). GDI sistemos ir jas sudarantys DI modeliai pagal trumpas naudotojų užklausas (*angl. prompt*), gali kurti turinį automatiškai, be papildomos duomenų įvesties ar žmogaus įsikišimo pateikti užklausų rezultatus. GDI modeliai yra apmokyti generuoti vaizdą, tekstą ar garsą, tačiau tam reikalingi dideli duomenų kiekiai, kuriuos būtina surinkti. Norėdami rasti viešai prieinamus interneto duomenis GDI mokymui, dažniausiai naudojamos žiniatinklio naršyklės (*angl. web crawlers*) – programos, kurios autonomiškai naršo internete, kad indeksuotų turinį paieškos sistemai. Iš pirmo žvilgsnio duomenų rinkimas GDI apmokymui gali atrodyti tik kaip paprasčiausia viešai prieinamos informacijos analizė, tačiau informacija yra renkama, o su bendru informacijos srautu patenka ir autorių teisės saugomi objektai. Viena iš generatyvinių technologijų savybių yra ta, kad ji skatina konvergenciją - ji gali imituoti daugelį kitų technologijų, taip ištrindama ribas tarp anksčiau aiškiai atskirtų dalykų (Lee, Cooper, Grimmelmann, 2025).

Teorijoje dažniausiai išskiriami trys DI mokymosi tipai (Niederstetter, 2025):

- Prižiūrimasis mokymasis (*angl. supervised learning*), kai DI sistemos kiekvienam mokymo duomenų rinkiniui pateikiamas siekiamas rezultatas – teisingas atsakymas ir sistema mokosi iš vadinamosios mokymo imties, sudarytos iš įvesties ir išvesties porų.

- Neprižiūrimasis mokymasis (*angl. unsupervised learning*): DI sistema mokosi atpažinti dėsningumus įvesties duomenyse be aiškaus grįžtamojo ryšio. Tokiu atveju sistema pati turi nustatyti, kas yra „teisinga“ išvestis.

- Pastiprinamasis mokymasis (*angl. reinforcement learning*): DI sistema mokosi remdamasi pastiprinimu, t. y. apdovanojimais ir sankcijomis, siekdama rasti optimalią veiksmų strategiją naudodama (atlygio) maksimizavimui. Sistema pati įvertina, kurie veiksmai prieš pastiprinimą labiausiai prie to prisidėjo, ir atitinkamai koreguoja savo elgesį, kad ateityje gautų daugiau apdovanojimų.

Praktikoje DI apmokymui dažniausiai naudojamas šių skirtingų tipų derinys (Niederstetter, 2025).

GDI mokymo procese gali būti nustatyti du galimi autorių teisių požiūriu reikšmingi atgaminimo atvejai (Niederstetter, 2025):

- GDI mokymo duomenų atsisiuntimas ir paruošimas, kai mokymui naudojami kūriniai yra kopijuojami;

- Duomenų įvedimas į tinklą, kai mokymo metu kūriniai pačiame tinkle nėra išsaugomi, o tik apskaičiuojamos statistinės tikimybės.

GDI modeliai gali atkurti autorių teisių objektų elementus jų tiesiogiai nekopijuodami, todėl dažniausiai sintetina ir perkonfigūruoja mokymo duomenis, o ne tiesiog atkuria tekstą pažodžiui, o tai gerokai apsunkina saugomų kūrinių identifikavimą ir autorių teisių užtikrinimą (Haidemariam, Gran, 2025). GDI tiekėjai dažniausiai neatskleidžia informacijos dėl tikslų duomenų, naudotų GDI modeliams mokyti, laikydami tai svarbia konkurencinio pranašumo dalimi (Niederstetter, 2025). Skaidrumas galėtų būti užtikrintas, jeigu DI kūrėjai/tiekėjai viešai paskelbtų duomenų rinkinius, naudotus konkrečiam DI modeliui apmokyti, o suinteresuoti asmenys (įskaitant teisių turėtojus) galėtų patys peržiūrėti mokymo duomenis ir nepriklausomai patikrinti, koks turinys buvo naudojamas, nors praktiškai tai ir būtų sudėtinga įgyvendinti (Buick, 2025).

2. Autorių teisių objektų naudojimas GDI mokyme

Autorių teisių apsauga aktuali kiekvienai GDI tiekimo grandinės daliai - nuo mokymo duomenų surinkimo iki suderinimo (Lee, Cooper, Grimmelmann, 2025). GDI tiekimo grandinė ypač sudėtinga, todėl jos poveikį autorių teisėms galima įvertinti tik pagal konkretų modelį ar jo sistemos dalis ir čia svarbu tiek mokymo duomenų rinkinio sudarymo pasirinkimai, mokymo algoritmas, diegimo aplinkos, tiek vartotojo pateiktos užklauskos (Lee, Cooper, Grimmelmann, 2025). GDI sistema ar modelis gali būti panašūs į paieškos sistemą ar autorių, tačiau, kaip generatyvioji technologija, kurią galima pritaikyti plačiam įvairių naudojimo būdų spektrui, ji turėtų būti vertinama kaip unikali autorių teisių kontekste (Lee, Cooper, Grimmelmann, 2025).

Autorių teisė suteikia autoriams ir teisių turėtojams išimtines turtines teises, tokias kaip teisė atgaminti, perdirbti ar padaryti kūrinius viešai prieinamus. Informacinės visuomenės direktyva (Direktyva 2001/29) ES įtvirtino išimtį laikiniams atgaminimo veiksams, atliekamiems kaip technologinio proceso dalis (5 straipsnio 1 dalis). ES Autorių teisių direktyva (Direktyva 2019/790) (Autorių teisių direktyva) papildomai įvedė dvi naujas išimtis – autorių turtinių teisių apribojimus teksto ir duomenų gavybos tikslais (3 ir 4 straipsniai). Teksto ir duomenų gavyba apibrėžiama kaip bet koks automatizuotas analitinis metodas, kuriuo siekiama analizuoti skaitmeninės formos tekstą ir duomenis, kad būtų gauta informacijos, kuri apimtų modelius, tendencijas ir koreliacijas, bet ne tik.

Šios nuostatos buvo perkeltos ir į Lietuvos Respublikos autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymą (ATGTĮ). ATGTĮ 22² straipsnis numato, kad be kūrinio autoriaus ar kito šio kūrinio autorių teisių subjekto leidimo ir be autorinio atlyginimo leidžiama atgaminti teisėtai prieinamus kūrinius tekstų ir duomenų gavybos tikslais. Atgaminta medžiaga gali būti saugoma tiek laiko, kiek reikia tekstų ir duomenų gavybos tikslais. Tačiau svarbu pažymėti, kad numatyta išimtis apima tik kūrinių naudojimą kaip DI sistemų įvestį. Be to, net ir naudojant kūrinius kaip įvesties duomenis, turi būti laikomasi ATGTĮ nustatytų sąlygų. Tai, be kita ko, reiškia, kad naudojami kūriniai turi būti teisėtai prieinami ir nėra pareikštas prieštaravimas dėl kūrinių naudojimo. Toks pareiškimas turi būti pateiktas mašininio būdu nuskaitoma forma.

Europos Sąjungos dirbtinio intelekto aktas (Reglamentas (ES) 2024/1689) (DI aktas) papildo autorių teisių sistemą specifiniais skaidrumo ir atitikties reikalavimais bendrosios paskirties DI modelių tiekėjams. DI aktas bendrosios paskirties DI modelių tiekėjams numato dvi su autorių teisėmis susijusias nuostatas (53 straipsnio 1 dalies c ir d punktai). Pirmoji reikalauja, kad bendrosios paskirties DI modelių tiekėjai laikytųsi autorių teisių apsaugos standartų ir Autorių teisių direktyvoje numatytos išimties, leidžiančios atgaminti teisėtai prieinamus kūrinius tekstų ir duomenų gavybos tikslais. Šis reikalavimas taikomas bet kuriam tiekėjui, pateikiančiam GDI ES rinkai, „nepriklausomai nuo jurisdikcijos, kurioje taikomi su autorių teisėmis susiję aktai, kuriais grindžiamas tų bendrosios paskirties DI modelių mokymas“. Antroji nuostata reikalauja, kad bendrosios paskirties DI modelių tiekėjai viešai pateiktų pakankamai išsamią santrauką, paaiškinančią mokymui naudotą turinį. Šie reikalavimai taikomi GDI tiekėjams, nepriklausomai nuo to, ar jų modeliai kelia sistemine riziką. Šie reikalavimai turi garantuoti, kad autoriai ir kiti teisių turėtojai galėtų nustatyti, ar jiems priklausantys kūriniai buvo naudojami, o prireikus ir ginti pažeistas savo teises.

Siekdama palengvinti šių nuostatų laikymąsi, Europos Komisija 2025 m. liepos 10 d. paskelbė Bendrosios paskirties dirbtinio intelekto gerosios praktikos kodeksą (2025), kuris yra nepriklausomų ekspertų parengta savanoriška priemonė, skirta padėti rinkos dalyviams laikytis DI akte nustatytų bendrosios paskirties DI tiekėjų pareigų. Šį kodeksą jau pasirašė tokie DI rinkos lyderiai, kaip OpenAI, Google, Microsoft, Amazon, Anthropic, Mistral bei kt. Pasirašiusios šalys įsipareigojo prieš atliekant bet kokius su autorių teisėmis susijusius

veiksmus atitinkamos valstybės narės teritorijoje, parengti, nuolat atnaujinti ir įgyvendinti tokią politiką, kuri atitiktų valstybių narių įgyvendintą ES autorių teisių ir gretutinių teisių teisę. Kodekse išskiriami ir detalizuojami DI kūrėjų įsipareigojimai, susiję su DI mokymu:

- Parengti, nuolat atnaujinti ir įgyvendinti autorių teisių politiką ir viešai skelbti tokios politikos santrauką;
- Atgaminti ir išgauti tik teisėtai prieinamą autorių teisėmis saugomą turinį internete;
- Nustatyti ir laikytis teisėtų išlygų naršant internete;
- Sumažinti autorių teises pažeidžiančių rezultatų rizikas;
- Paskirti už politikos įgyvendinimą atsakingą kontaktinį asmenį ir sudaryti galimybę teikti skundus.

Pasirašiusios šalys įsipareigojo, DI modelių mokymo tikslais, neapeiti veiksmingų technologinių apsaugos priemonių, neįtraukti į žiniatinklio naršymą svetainių, kurios pažeidžia autorių teises ir gretutines teises, paskirti kontaktinį asmenį elektroniniam bendravimui su nukentėjusiais teisių turėtojais ir pateikti lengvai prieinamą informaciją apie saugomo turinio naudojimą.

Nors Bendrosios paskirties dirbtinio intelekto gerosios praktikos kodeksas nepakeičia ES autorių teisių sistemos, jis yra svarbus žingsnis atkreipiant GDI tiekėjų dėmesį į autorių teisių apsaugos klausimus bei paskatinant savanoriškai prisiimti įsipareigojimus, susijusius su autorių teisių apsauga. Tikėtina, kad šis kodeksas yra tik tarpinė priemonė prieš planuojamą Autorių teisių direktyvos peržiūrą 2026 metais.

3. Galimos teisinių neapibrėžtumo sprendimo galimybės Europos Sąjungoje

Saugomų autorių teisių objektų naudojimas GDI modelių mokymui kelia klausimų dėl galimo autorių teisių pažeidimo, kurie dar nėra galutinai išspręsti, o reguliavimo spragos nebeatitinka techninių realijų ir spartaus technologijų vystymosi (Burger, 2025). Tai suprasdami autoriai ir juos atstovaujantys subjektai vis dažniau savo teises dėl saugomų objektų panaudojimo GDI mokymui gina teismuose. 2025 metais Miuncheno apygardos teismas byloje GEMA prieš OpenAI (bylos Nr. 42 O 14139/24) ne tik turėjo vertinti, ar DI modeliai gali „išsiminti“ autorių teisių saugomą turinį ir jį beveik pažodžiui atkurti, tačiau taip pat spręsti kompleksinius klausimus dėl kūrinių atgaminimo tekstų ir duomenų gavybos tikslais. Teismas šioje byloje nusprendė, kad dainų tekstų buvimas modelio parametruose laikytinas fiksavimu, o jų atkūrimas „ChatGPT“ atsakymuose - papildomais atkūrimo ir viešo paskelbimo veiksmais, todėl „OpenAI“, mokydama ir eksploatuodama „ChatGPT“, turėjo įsigyti turtines teises į ieškinyje nurodytus vokiečių autorių dainų tekstus iš GEMA repertuaro. Sprendime pripažįstama, kad nors jo laikymasis gali kelti techninių iššūkių, nes DI mokymo duomenis gali būti sudėtinga pašalinti iš DI modelio, tačiau pareiga užkirsti kelią pažeidimams tenka DI teikėjams. Byloje nagrinėti specifiniai skaidrumo ir atitikties reikalavimai iš dalies yra įtraukti į DI aktą ir Bendrosios paskirties dirbtinio intelekto gerosios praktikos kodeksą. Tačiau šie dokumentas ne tik, kad nepakeičia galiojančių ES teisės aktų dėl autorių teisių apsaugos, tačiau ir taikomi kartu su jais (Ebers, 2025). Reguliavimas, kuris tiko DI eroje, kai mokymo duomenų rinkiniai, modeliai ir sistemos apimdavo didelius kiekius autorių teisių saugomų kūrinių, kurie negeneruodavo savarankiško turinio ir niekada nebūdavo rodomi vartotojams, nėra tinkamas GDI eroje (Lee, Cooper, Grimmelmann, 2025). Todėl naujausios iniciatyvos dėl autorių teisių sistemos reguliavimo pokyčių Europos Sąjungoje, turėtų subalansuoti skirtingų suinteresuotų asmenų interesus.

Europos Parlamento užsakymu atlikta studija „Generatyvinis dirbtinis intelektas ir autorių teisės. Mokymas, kūrimas, reguliavimas“ (2025), atskleidė, kad GDI modelių vertė labai priklauso nuo prieigos prie naujų, aukštos kokybės duomenų, tačiau kūrėjai linkę sumažinti savo kūrybinę produkciją, jeigu sužino, jog jų darbai buvo naudojami DI mokymui

be atlygio. Tai gali pabloginti būsimų mokymo duomenų kokybę ir reprezentatyvumą, kas galiausiai pakenktų pačių DI sistemų veikimui (Peukert, Castets-Renard, 2025). Tyrime pabrėžiama, kad didžioji dalis DI kuriamos ekonominės vertės tenka vartotojams, o ne DI įmonėms, todėl vartotojų gerovė, o ne vien kūrėjų ar DI kūrėjų interesai, turėtų būti pagrindinis kriterijus vertinant autorių teisių politiką (Peukert, Castets-Renard, 2025). Tyrimas ne tik įvertina skirtingus scenarijus, tačiau taip pat pateikia konkrečias rekomendacijas ES politikos formuotojams, kaip būtų galima pagerinti kūrėjų padėtį, efektyviau užtikrinant autorių teisių objektų apsaugą ir tuo pačiu mažinant sąnaudas galutiniams vartotojams bei DI kūrėjams: nustatyti privalomąjį licencijavimą kaip pagrindinę GDI mokymo sistemą, numatant, kad autorinio atlygio tarifas būtų nustatomas kuo žemiausiame lygyje (periodiškai peržiūrimas) taip pat užtikrinti paprastą ir skaidrų teisių administravimą (Peukert, Castets-Renard 2025).

2026 m. kovo 10 d. Europos Parlamentas priėmė rezoliuciją „Autorių teisės ir generatyvinis dirbtinis intelektas. Galimybės ir iššūkiai“, kurioje akcentuojama, kad dabartinio autorių teisių reglamentavimo nepakanka, kad būtų galima išspręsti autorių teisių saugomos medžiagos licencijavimo GDI tikslais problemą, todėl raginama sukurti papildomą teisinę sistemą, kurioje būtų paaiškintos GDI licencijavimo taisyklės ir sprendžiami galimų galiojančių autorių teisių pažeidimų klausimai, o į tokią sistemą būtų įtrauktos nuostatos, kuriomis užtikrinamas veiksmingas GDI tiekėjų bendradarbiavimas su kūrėjais ir kitais teisių turėtojais, įskaitant veikiančią licencijavimo rinką, kurioje atkuriamas teisių turėtojų derybinė galia ir užtikrinami perspektyvūs apsaugos sprendimai.

Tokiu būdu Europos Parlamentas nubrėžia gaires Europos Komisijos teisėkūros iniciatyvai dėl autorių teisių sistemos reformos, kuri turėtų prasidėti 2026 metų antroje pusėje. Atnaujinti ES antriniai teisės aktai turėtų spręsti nustatytus ribotumus ir neapibrėžtumus, susijusius su GDI mokymu naudojant autorių teisių saugomus kūrinius, tačiau taip pat turėtų atsižvelgti į vartotojų poreikius ir į Europos Sąjungai nepalankią statistiką, kad dauguma pažangiausių GDI sprendimų vis dar kuriama už Europos Sąjungos ribų.

Išvados

1. Generatyvinio dirbtinio intelekto apmokymas grindžiamas didelės apimties duomenų rinkimu ir jų analize, dažniausiai pasitelkiant automatizuotas priemones, tokias kaip žiniatinklio naršyklės. Mokymui taikomas įvairių metodų – prižiūrimojo, neprižiūrimojo ir pastiprinamojo mokymosi – derinys, leidžiantis GDI modeliams generuoti naują turinį be tiesioginio žmogaus įsikišimo. Tačiau šis procesas neišvengiamai susijęs su autorių teisių saugomų objektų naudojimu, nes duomenų rinkiniuose dažnai atsiduria saugomas turinys, kuris kopijuojamas ar statistiškai apdorojamas.
2. Generatyvinio dirbtinio intelekto apmokymo kontekste autorių turtinių teisių apribojimai ES ir Lietuvos teisėje pirmiausia grindžiami teksto ir duomenų gavybos išimtimis, kurios leidžia be leidimo ir atlyginimo naudoti teisėtai prieinamus kūrinius kaip DI mokymo duomenis, tačiau tik laikantis nustatytų sąlygų – ypač užtikrinant teisėtą prieigą ir gerbiant teisių turėtojų pareikštą prieštaravimą.
3. Generatyvinio dirbtinio intelekto mokymui naudojant autorių teisių saugomus kūrinius Europos Sąjungoje išlieka reikšmingas teisinis neapibrėžtumas, kurio esamas reguliavimas pilnai neišsprendžia ir kuris vis dažniau tampa teisminių ginčų objektu. Akivaizdu, kad ankstesnė autorių teisių sistema nėra pritaikyta GDI technologijų mastui ir pobūdžiui, todėl būtina ją atnaujinti. Naujausios ES iniciatyvos rodo kryptį link aiškesnio, labiau subalansuoto reguliavimo, kuris derintų kūrėjų teisių apsaugą, DI plėtrą ir vartotojų gerovę. Siūlomi sprendimai, tokie kaip privalomasis licencijavimas ir didesnis skaidrumas, galėtų sumažinti

teisinių neapibrėžtumą, tačiau galutinė sėkmė priklausys nuo gebėjimo suderinti skirtingus interesus ir sukurti veiksmingą bei praktiškai įgyvendinamą sistemą visos ES mastu.

Literatūra

1. Buick, A., (2025), Copyright and AI training data—transparency to the rescue? *Journal of Intellectual Property Law & Practice*, Vol. 20, No. 3, pp. 182–192.
2. Burger, M. (2025), Urheberrecht bei KI-generierten Beiträgen: Handlungsbedarfe und Nutzungschancen für den Bildungskontext. *iit-perspektive* Nr. 78. Institut für Innovation und Technik (iit), Berlin.
3. Carsten, S., (2024), Training von generativer künstlicher Intelligenz aus urheberrechtlicher Sicht. Interaktyvus šaltinis, prieiga per internetą: <https://csw.partners/training-von-generativer-kuenstlicher-intelligenz-aus-urheberrechtlicher-sicht/>
4. Ebers, M., (2025), Truly Risk-based Regulation of Artificial Intelligence How to Implement the EU’s AI Act. *European Journal of Risk Regulation*, Volume 16, Issue 2, pp. 684 – 703.
5. Eurostat (2025), 32.7% of EU people used generative AI tools in 2025. Interaktyvus šaltinis, prieiga per internetą: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/w/ddn-20251216-3>
6. Haidemariam T., Gran A.M., (2025), On the problems of training generative AI: towards a hybrid approach combining technical and non-technical alignment strategies.
7. Lee, K., Cooper, F., Grimmelman, J., (2025), ‘Talkin’ Bout AI generation: copyright and the generative-AI supply chain. 72 *J. Copyright Soc'y* 251.
8. Niederstetter, E., (2025), Schutz von Künstlicher Intelligenz und KI-Trainings-daten im Immaterialgüterrecht. Interaktyvus šaltinis, prieiga per internetą: <https://ulb-dok.uibk.ac.at/download/pdf/11780632.pdf>
9. OECD, (2022), OECD Framework for the Classification of AI systems, OECD Digital Economy Papers, No. 323, OECD Publishing, Paris.
10. Peukert, Ch., Castets-Renard C., (2025), Generative AI and Copyright. Training, Creation, Regulation. European Parliament. Interaktyvus šaltinis, prieiga per internetą: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2025/774095/IUST_STU\(2025\)774095_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2025/774095/IUST_STU(2025)774095_EN.pdf)

CHALLENGES OF TRAINING GENERATIVE ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN THE CONTEXT OF COPYRIGHT PROTECTION IN THE EUROPEAN UNION

PhD Andrius Juškys¹

¹Vilniaus kolegija / Higher Education Institution, Olandų g. 16, Vilnius

Summary. The article examines the challenges of training generative artificial intelligence (AI) models in relation to copyright protection within the European Union. Training such models requires vast amounts of data, which often include copyrighted works like images, texts, and music - frequently used without the knowledge or consent of rights holders. While EU law allows certain exceptions for text and data mining, these raise concerns about their proportionality, the adequacy of copyright protection, and fair remuneration for authors.

The paper analyzes the legal framework governing AI training and highlights the limited control that copyright holders currently have over the use of their works in this context. It concludes that existing regulations do not sufficiently protect authors' rights and calls for clearer and more balanced legal solutions to reconcile technological innovation with the interests of creators.

Keywords: Generative artificial Intelligence, European Union, authors' rights.

GAMINIŲ IŠ MEGZTINIŲ MEDŽIAGŲ KONSTRUKCIJŲ SKAITMENIZAVIMO GALIMYBĖS

Evita Kryževičienė¹, Raminta Kalvaitienė²

^{1,2}Vilniaus kolegija, Menų ir dizaino fakultetas, Olandų g. 16, Vilnius

Anotacija. Straipsnyje nagrinėjamos gaminių iš megztinių medžiagų konstrukcijų skaitmenizavimo galimybės naudojant kompiuterizuotas drabužių projektavimo (CAD) sistemas. Aptariama problema, kad projektuojant apatinės kūno dalies drabužius skaitmeninėje projektavimo aplinkoje dažnai nepakankamai įvertinamos megztinių medžiagų tamprumo ir deformacinės savybės, kurios turi didelę įtaką drabužio prigludimui, konstrukcijos matmenims ir formos stabilumui. Tyrimo tikslas – įvertinus megztinių medžiagų tamprumo rodiklius sukurti apatinės kūno dalies drabužio bazinės konstrukcijos koregavimo metodiką ir pritaikyti ją skaitmeninėje projektavimo aplinkoje. Tyrimo metu analizuotos megztinių medžiagų mechaninės savybės, nustatyti medžiagos tamprumo rodikliai ir įvertintos jų taikymo galimybės koreguojant konstrukcijos parametrus. Bazinė konstrukcija sudaryta skaitmeninėje projektavimo aplinkoje, o konstrukcinės detalės koreguotos taikant „negative ease“ principą ir atsižvelgiant į medžiagos deformacines savybes. Tyrimas parodė, kad įvertinus megztinių medžiagų tamprumo rodiklius galima koreguoti konstrukcijos matmenis ir pagerinti drabužio prigludimą bei dėvėjimo komfortą. Ši metodika gali būti taikoma skaitmeninėje projektavimo aplinkoje projektuojant prigludusius sportinius ir laisvalaikio drabužius iš tamprių megztinių medžiagų.

Raktiniai žodžiai: megztinių medžiagų tamprumas, skaitmeninis drabužių projektavimas, drabužių konstrukcijų skaitmenizavimas, CAD sistemos, apatinės kūno dalies drabužių konstrukcijos.

Įvadas

Šiuolaikinėje tekstilės ir drabužių pramonėje vis didesnę vaidmenį atlieka megztinės medžiagos, pasižyminčios tamprumu, elastingumu ir aukštu dėvėjimo komfortu. Dėl šių savybių jos plačiai taikomos sportinės, laisvalaikio ir kasdienės aprangos gamyboje, ypač kuriant apatinės kūno dalies drabužius. Megztinių medžiagų struktūrinės ypatybės lemia jų deformacinę elgesį, kuris turi tiesioginę įtaką drabužio prigludimui, formos stabilumui ir dėvėjimo komfortui (Fan, Yu & Hunter, 2016).

Megztinės medžiagos su elastano pluoštu, pasižymi dideliu elastingumu, geru formos atkūrimu ir mechaniniu atsparumu. Dėl šių savybių jos plačiai naudojamos kuriant funkcinius, sportinius ir kasdienes drabužius, kuriems svarbus patogumas ir ergonomika. Tačiau projektuojant drabužius iš tamprių megztinių medžiagų būtina įvertinti jų deformacines savybes, nes jos tiesiogiai veikia konstrukcinius sprendimus ir galutinio gaminio eksploatacines savybes (Hu, 2017).

Tradiciniai drabužių konstrukcijos sudarymo metodai daugiausia pritaikyti netamprioms tekstilės medžiagoms, todėl jų taikymas megztinėms medžiagoms ne visada užtikrina tinkamą drabužio prigludimą ir formos stabilumą. Jei medžiagos tamprumas neįvertinamas, drabužiai gali deformuotis, prarasti formą arba būti nepatogūs dėvėti. Todėl projektuojant drabužius iš tamprių medžiagų dažnai taikomas „negative ease“ principas, kai konstrukciniai matmenys sąmoningai sumažinami, kad drabužis geriau priglustų prie kūno (Ashdown, 2019).

Megztinių medžiagų tamprumo nustatymas yra svarbus etapas drabužių konstravimo procese, nes jis padeda užtikrinti tinkamą gaminio prigludimą, komfortą ir formos stabilumą. Tamprumo tyrimas leidžia nustatyti medžiagos deformacines savybes ir pritaikyti jas koreguojant

drabužių konstrukcinių detalių matmenis. Taip galima tiksliau numatyti drabužio elgseną dėvėjimo metu ir tinkamiau parinkti konstrukcijos parametrus.

Drabužių projektavimo procese vis dažniau naudojamos skaitmeninės projektavimo technologijos, kurios leidžia greičiau ir tiksliau kurti konstrukcinius brėžinius (Istook, 2013; Nayak & Padhye, 2015). Naudojant kompiuterizuotas projektavimo (CAD) sistemas galima modeliuoti konstrukcinius parametrus, atlikti konstrukcijos korekcijas ir pritaikyti jas prie skirtingų medžiagų savybių (Nayak & Padhye, 2015). Tokios technologijos leidžia į konstrukcijos sudarymo procesą įtraukti medžiagos tamprumo rodiklius ir optimizuoti konstrukcinius sprendimus dar projektavimo etape (Istook, 2013). Tačiau, nepaisant skaitmeninių technologijų plėtros, medžiagų mechaninės savybės ne visada įtraukiamos į drabužių konstrukcijos sudarymo procesą. Dėl to projektuojant drabužius iš tamprių megztinių medžiagų gali būti sunku tiksliai pritaikyti konstrukcinius parametrus pagal realias medžiagos deformacines savybes ir užtikrinti stabilų gaminio priglundimą.

Šiame darbe nagrinėjamas apatinės kūno dalies drabužio bazinės konstrukcijos sudarymas ir koregavimas, atsižvelgiant į megztinių medžiagų tamprumo rodiklius ir jų taikymą skaitmeninėje drabužių projektavimo aplinkoje. Tyrimo metu siekiama pagrįsti konstrukcijos koregavimo metodiką, leidžiančią integruoti medžiagos deformacines savybes į skaitmeninį konstrukcijos kūrimo procesą ir užtikrinti tinkamą drabužio priglundimą bei formos stabilumą.

Tyrimo tikslas - sukurti apatinės kūno dalies drabužio bazinės konstrukcijos koregavimo metodiką, pagrįstą megztinės medžiagos tamprumo ir deformacinėmis savybėmis, ir pritaikyti ją skaitmeninėje drabužių projektavimo aplinkoje, siekiant užtikrinti tikslų drabužio priglundimą, formos stabilumą ir dėvėjimo komfortą.

Tyrimo uždaviniai:

1. Išanalizuoti megztinių medžiagų tamprumo ir deformacinio elgesio reikšmę drabužių konstrukcijoje.
2. Nustatyti megztinės medžiagos tamprumo rodiklius ir įvertinti jų taikymo galimybes koreguojant drabužio konstrukcijos matmenis.
3. Sudaryti apatinės kūno dalies drabužio bazinę konstrukciją skaitmeninėje drabužių projektavimo aplinkoje.
4. Atlikti konstrukcinių detalių koregavimą taikant „negative ease“ principą ir atsižvelgiant į megztinės medžiagos tamprumo rodiklius bei deformacines savybes.
5. Įvertinti konstrukcijos koregavimo metodikos taikymo galimybes skaitmeninėje projektavimo aplinkoje ir jos poveikį drabužio priglundimui, formos stabilumui bei dėvėjimo komfortui.

Tyrimo metodai. Straipsnyje taikyta mokslinės literatūros analizė, skirta megztinių medžiagų tamprumo ir deformacinio elgesio ypatumams bei jų įtakai drabužių konstrukcijai teoriškai pagrįsti. Taip pat taikytas eksperimentinis megztinės medžiagos tamprumo nustatymo metodas, naudojamas medžiagos tamprumo koeficientui (%) apskaičiuoti, taikant kontroliuojamo tempimo metodiką. Konstrukcinis modeliavimas taikytas apatinės kūno dalies drabužio bazinei konstrukcijai sudaryti, remiantis drabužių konstravimo metodika ir „negative ease“ principu. Konstrukcijų kūrimui ir koregavimui naudotas parametrinis projektavimas skaitmeninėje drabužių projektavimo aplinkoje. Skaitmeninis konstrukcijų koregavimas taikytas koreguojant konstrukcinių detalių matmenis pagal megztinės medžiagos tamprumo rodiklius. Tyrimo pabaigoje atlikta lyginamoji analizė, kurios metu palygintos bazinė ir koreguota konstrukcijos, vertinant priglundimo, formos stabilumo ir konstrukcinio tikslumo pokyčius.

1. Literatūros apžvalga

Megztinių medžiagų mechaninės savybės, ypač grįžtamosios ir liekamosios deformacijos, plačiai nagrinėjamos tekstilės moksle dėl jų reikšmingos įtakos drabužių kokybei, komfortui ir ilgaamžiškumui. Pastaraisiais metais didėjantis prigludusių, funkcinių ir sportinių drabužių poreikis paskatino išsamesnius trikotažinių medžiagų deformacinės elgsenos tyrimus realiomis naudojimo sąlygomis. Dėl kilpinės struktūros trikotažas pasižymi dideliu elastingumu, tačiau kartu yra jautrus ilgalaikėms ir kartotinėms mechaninėms apkrovoms, kurios gali sukelti negrįžtamus struktūrinius pokyčius (Ubaydullaeva ir kt., 2023).

Megztinių medžiagų deformacinis elgesys yra anizotropinis ir priklauso nuo kilpinės struktūros geometrijos, apkrovos krypties, intensyvumo bei veikimo trukmės (Öner ir Okur, 2006; Kim ir Park, 2018; Matsumoto ir kt., 2019). Megztinių medžiagų tamprumas daugiausia susijęs su kilpinės struktūros geometriniais pokyčiais, kurie atsiranda veikiant mechaninei apkrovai. Tempiant mezginį keičiasi kilpų forma ir jų tarpusavio padėtis, todėl deformacija pasiskirsto visoje medžiagos struktūroje. Dėl šių struktūrinių pokyčių megztinės medžiagos gali deformuotis skirtingai įvairiomis kryptimis, o tai turi įtakos drabužio prigludimui ir konstrukcinių sprendimų parinkimui (Tian ir kt., 2018). Todėl vertinant megztinių medžiagų mechanines savybes svarbu atsižvelgti ne tik į medžiagos sudėtį, bet ir į jos struktūrą bei deformacinę elgseną.

Megztinių medžiagų deformacinės savybės turi tiesioginę įtaką drabužio prigludimui ir komfortui. Įvertinus medžiagos tamprumą, drabužio konstrukcija dažnai koreguojama sumažinant konstrukcinių detalių matmenis tose kūno zonose, kuriose reikalingas glaudesnis prigludimas. Tyrimai rodo, kad konstrukcijos koregavimas pagal medžiagos tamprumo rodiklius leidžia geriau kontroliuoti drabužio spaudimą kūnui ir pagerinti komfortą judėjimo metu (Wang ir kt., 2023).

Biomechaniniai tyrimai taip pat rodo, kad fizinio aktyvumo metu žmogaus odos paviršius deformuojasi nevienodai skirtingose anatomicinėse kūno zonose. Oda pasižymi sudėtingomis viskoelastinėmis savybėmis ir anizotropiniu mechaniniu elgesiu, todėl judėjimo metu deformacijos skirtingose kūno vietose pasiskirsto nevienodai (Kalra ir kt., 2016; Hosseini ir kt., 2022). Dėl šios priežasties drabužių konstrukcija turi būti pritaikoma ne tik prie statinių kūno matmenų, bet ir prie dinaminių deformacijų, atsirandančių judėjimo metu, siekiant užtikrinti ergonomišką prigludimą ir dėvėjimo komfortą.

Drabužių projektavimo procese vis svarbesnį vaidmenį atlieka skaitmeninės projektavimo technologijos, leidžiančios efektyviau kurti ir koreguoti konstrukcinius brėžinius. Kompiuterizuotos projektavimo sistemos (CAD) suteikia galimybę tiksliai modeliuoti konstrukcinius parametrus, greitai atlikti konstrukcijos pakeitimus ir pritaikyti juos skirtingoms medžiagų savybėms (Istook, 2013; Nayak ir Padhye, 2015). Taikant skaitmeninius projektavimo metodus galima integruoti medžiagų mechanines savybes į konstrukcijos kūrimo procesą ir įvertinti galimus konstrukcinių parametrų pokyčius dar projektavimo etape. Tokios technologijos sudaro prielaidas efektyviau taikyti medžiagos tamprumo rodiklius konstrukcijos koregavimui ir optimizuoti drabužio prigludimą prie kūno.

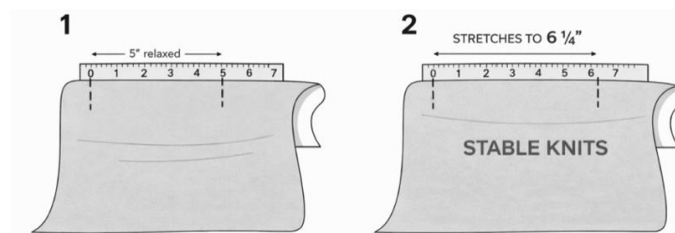
Nepaisant skaitmeninių projektavimo technologijų plėtros, medžiagų deformacinės savybės ne visada sistemingai integruojamos į drabužių konstrukcijos sudarymo procesą. Todėl išlieka poreikis kurti metodikas, leidžiančias tiksliau pritaikyti konstrukcinius parametrus pagal realias megztinių medžiagų mechanines savybes ir užtikrinti stabilų drabužio prigludimą.

2. Tyrimo rezultatai ir jų analizė

2.1. Megztinių medžiagų tamprumo tyrimo metodika drabužių konstravimo tikslais

Megztinių medžiagų tamprumo nustatymas yra svarbus etapas drabužių konstravimo procese, nes medžiagos deformacinės savybės turi tiesioginę įtaką drabužio priglundimui, dėvėjimo komfortui ir formos stabilumui. Įvertinus medžiagos tamprumą galima pagrįstai parinkti konstrukcinių detalių koregavimo dydžius projektuojant prigludusius drabužius iš tamprių megztinių medžiagų. Megztinių medžiagų tamprumo tyrimas atliekamas pagal šią metodiką (Richardson, 2008):

- imamas planuojamos naudoti megztinės medžiagos 20 × 20 cm dydžio bandinys ir sulenkiamas per pusę kilpų eilučių kryptimi (žr. 1 pav.);
- kilpų eilučių kryptimi pažymimi du taškai, nutolę vienas nuo kito 10,00 cm atstumu. Tai yra pradinis atkarpos ilgis, pagal kurį bus vertinamas medžiagos tamprumas;
- toje pačioje kryptyje medžiaga tempiama kontroliuojama jėga iki tokio lygio, kuris užtikrina pageidaujamą maksimalų, tačiau funkcionalų priglundimą prie kūno, nepažeidžiant medžiagos struktūros ir neperžengiant jos elastingumo ribų. Toks tempimas leidžia tiksliai įvertinti audinio elgseną, kad konstrukcija būtų optimaliai pritaikyta dėvėjimo komfortui ir formos stabilumui,
- pamatuojamas ištemptos pažymėtos atkarpos ilgis.

1 pav. Megztinės medžiagos tamprumo nustatymo metodika (Richardson, 2008)

Šaltinis: Richardson, K. (2008). *Designing and patternmaking for stretch fabrics*. Fairchild Books.

Tamprumo koeficientas (%) apskaičiuojamas pagal formulę:

$$K_{\text{tampr}} (\%) = ((L_{\text{iš}} - L_0) / L_0) \times 100 (\%);$$

kur $K_{\text{tampr}} (\%)$ - tamprumo koeficientas (%);

$L_{\text{iš}}$ - ištemptas ilgis, cm

L_0 - pradinis ilgis, cm

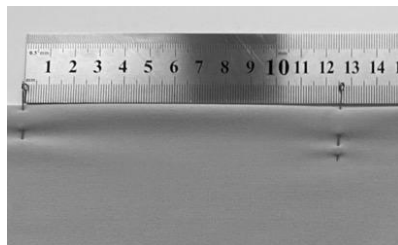
Ši reikšmė parodo, kiek procentų medžiaga išsitempia, ir naudojama drabužių konstrukcinių detalių matmenims koreguoti, siekiant užtikrinti pageidaujamą drabužio priglundimą.

2.2. Megztinių medžiagų tamprumo įvertinimas konstruojant drabužius

Tamprumo įtaka apatinės kūno dalies drabužių (pvz., tamprių, šortų ar apatinių) konstrukcijai yra itin reikšminga, nes nuo jo tiesiogiai priklauso dėvėjimo komfortas, gaminio funkcionalumas ir estetinė išvaizda. Dėl kilpinės struktūros megztinės medžiagos pasižymi dideliu elastingumu ir gebėjimu keisti formą bei matmenis, todėl prieš pradėdant sudaryti gaminio

konstrukciją būtina įvertinti jų tamprumo savybes. Naudojamos medžiagos sudėtis: 96 % poliesterio ir 4 % elastano, lygaus skersinio pynimo, 0,74 mm storio.

Pasirinkta megztinė medžiaga tempiama kontroliuojama jėga iki tokio lygio, kuris užtikrina pageidaujamą maksimalų, bet funkcionalų prigludimą prie kūno. Tyrimo metu 10,00 cm ilgio atkarpa ištempinama iki 12,60 cm (žr. 2 pav.), todėl todėl apskaičiuotas tamprumo koeficientas yra 26 (%).

2 pav. Megztinės medžiagos tamprumo nustatymas
Šaltinis: sudaryta autorių

Įvertinus medžiagos tamprumą, bazinė konstrukcija koreguojama sumažinant konstrukcinių detalių išmatavimus tose vietose, kur reikalingas geresnis prigludimas prie kūno. Visus apatinės kūno dalies drabužio konstrukcijos matavimus galima suskirstyti į dvi grupes: apimčių matavimai (liemens, klubų, kelio, blauzdos apimtys ir kt.) bei ilgio matavimai (sėdmenų aukštis, gaminio ilgis, žingsnio siūlės ilgis ir pan.).

Tamprumo koeficientas (%) taikomas konstrukcinių detalių koregavimui:

- apimčių ir plokščių matmenys koreguojami pagal tempimą eilučių kryptimi;
- ilgių matmenys (jei medžiaga labai elastinga - stulpelių kryptimi) koreguojami pagal tamprumo koeficientą stulpelių kryptimi. Reikėtų atsižvelgti ir į tai, kad kai kurios medžiagos, tempiamos eilučių kryptimi, trumpėja stulpelių kryptimi.

Konstrukcinių detalių koregavimas atliekamas padauginant tam tikro matavimo reikšmę iš gauto tamprumo koeficiento (%) (Richardson, 2008). Konstrukcinės detalės turi būti mažesnės nei kūno matmenys, vadovaujantis „negative ease“ principu, nes tampri medžiaga išsitempia ir prisitaiko prie kūno formų, taip užtikrindama glaudų prigludimą bei komfortą. Konstrukcinių detalių pločiai ir ilgiai koreguojami pagal medžiagos tamprumo galimybes, remiantis Keith Richardson knygoje *Designing and Patternmaking for Stretch Fabrics* pateiktomis rekomendacijomis. Apatinės kūno dalies drabužio, šiuo atveju - tamprių, bazinė konstrukcija braižoma remiantis moterų drabužių konstravimo metodika, pateikta Winifred Aldrich knygoje *Metric Pattern Cutting for Women's Wear* (2015). Iš pradžių sudaroma bazinė konstrukcija su nuliniiais laisvumo priedais. Kitas etapas - detalių siaurinimo procento parinkimas, kuris priklauso nuo megztinės medžiagos tamprumo koeficiento (%). Skirtinguose konstrukcijos pjūviuose šis detalių siaurinimo procentas gali būti nevienodas ir priklausyti nuo konkrečios vietos prigludimo poreikio bei medžiagos elgsenos:

$$KLP = BLP \times (1 - K_{\text{tampr}} / 100);$$

kur KLP - sumažintas konstrukcinės linijos plotis;

BLP - bazinis linijos plotis - pradinis kūno arba konstrukcinis matmuo, kuris būtų naudojamas, jei medžiaga būtų visiškai netampri;

K_{tampr} - tamprumo koeficientas % - procentinė reikšmė, parodanti, kiek procentų medžiaga gali išsitempti;

$(1 - K_{\text{tampr}} / 100)$ - korekcijos koeficientas, rodantis, kiek reikia sumažinti bazinį konstrukcinės linijos plotį, kad tempiantis medžiagai galutinis drabužio dydis atitiktų realų kūno dydį.

Dėl elastinės deformacijos kai kurie ilgio matmenys (pvz., sėdmenų aukštis, kelnių šoninis ilgis ir pan.) gali būti padidinami tam, kad drabužis nesutrumpėtų dėvint. Ilgių korekcijos vertė nustatoma eksperimentiniu būdu (pvz., padidinimas 1–2 %, jei nustatyta liekamoji deformacija ilgio kryptimi).

2.3. Konstrukcijos sudarymas skaitmeninėje projektavimo aplinkoje

Bazinė konstrukcija kuriama parametriniame modulyje, skirtame bazinių konstrukcijų sudarymui ir jų koregavimui. Parametrinių detalių brėžinių sudarymas vyksta šiais etapais:

- sudaromas algoritmo parametrų sąrašas;
- kuriamas konstrukcinio brėžinio projektavimo algoritmas;
- kuriami detalių kontūrai;
- detalės modifikuojamos keičiant parametrus;
- detalės perduodamos į kitus projektavimo sistemos modulius.

Konstruojamos M dydžio (164-88-94) moteriškos tamprės. Konstrukcija sudaroma pagal Winifred Aldrich konstravimo metodiką (Aldrich, 2015). Suvedami reikiami parametrai (žr. 3 pav.).

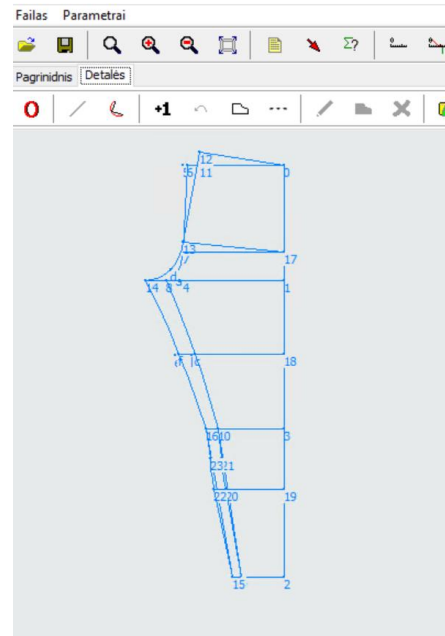
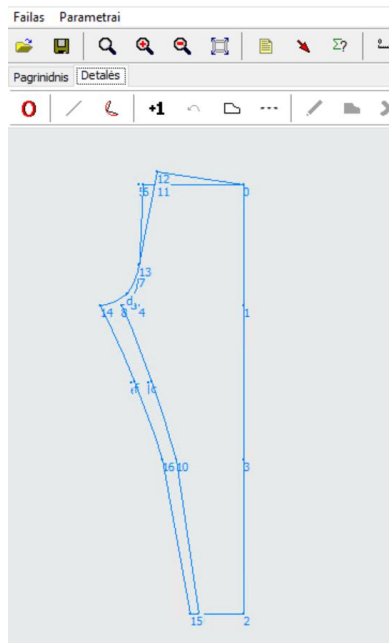

#	Žymėjimas	Pavadinimas	Vertė		
			(mm)	min	max
1.	✓ Kl ap	Klubų apimtis	940		
2.	✓ S au	Sėdmenu aukštis	280		
3.	✓ A l gr	Atstumas nuo liemens apimties linijos	1040		
4.	✓ Ku ap	Kulkšnies apimtis	210		
6.	✓ Bl ap	Blauzdos apimtis	300		
5.	✓ Sl ap	Šlaunies apimtis	450		

3 pav. Moteriškos figūros matmenys, įvedami parametriniame modulyje

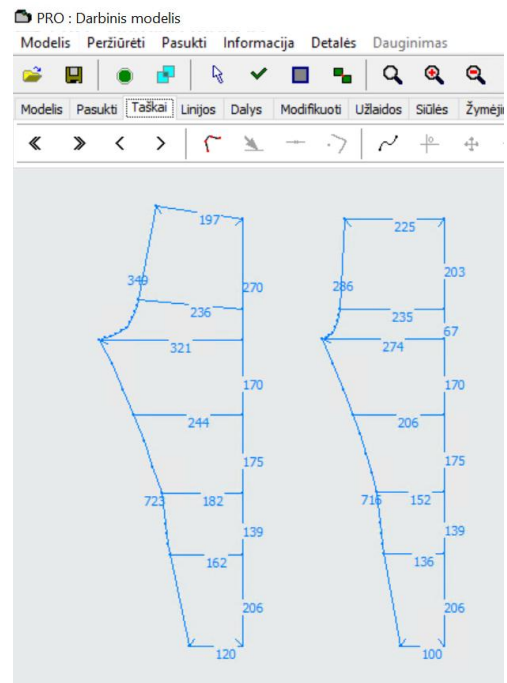
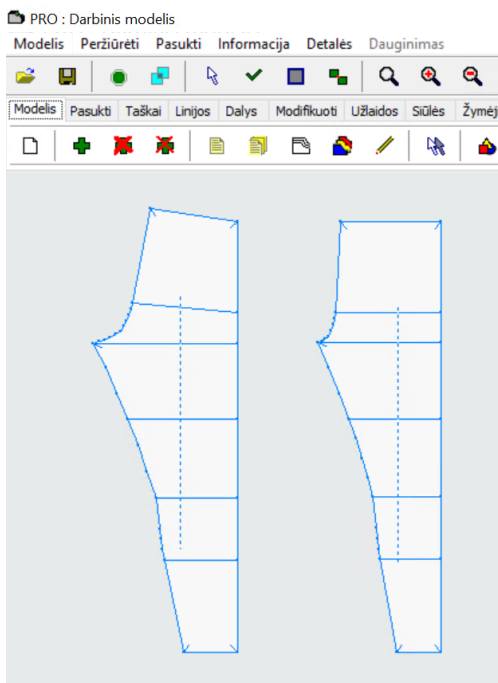
Šaltinis: Comtense kompiuterinės programos informacija

Kuriami detalių kontūrai ir sudaromi parametriniai detalių brėžiniai (žr. 4 pav.).

4 pav. Tamprių konstrukcinis brėžinys parametriniame modulyje
Šaltinis: Comtense kompiuterinės programos informacija

Sukūrus konstrukcinius brėžinius, jie perkeliami į *Darbinio modelio* modulį, kuriame atliekamas bazinių brėžinių tikslinimas ir konstrukcinis modeliavimas (žr. 5 pav.).

5 pav. Tamprių konstrukcijos tikslinimas *Darbinio modelio* modulyje
Šaltinis: Comtense kompiuterinės programos informacija

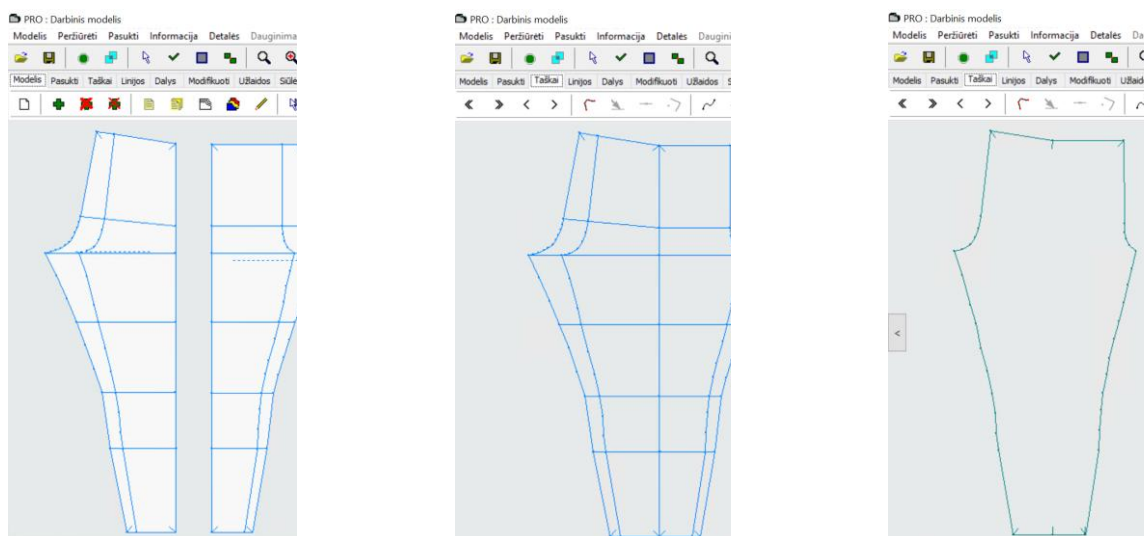
Darbinio modelio modulyje detalės koreguojamos, atsižvelgiant į medžiagos tamprumo savybes. Detalių korekcijos dydžiai pateikti 1 lentelėje.

1 lentelė. Detalių korekcijos dydžiai

Koreguojamas matas	Tamprumo procentas	Sumažintas konstrukcinės linijos plotis, mm	
		Užpakalinėje detalėje	Priekio detalėje
Liemens apimtis	22	154	176
Klubų apimtis	26	175	174
Sėdmenų apimtis	26	237	203
Šlaunies apimtis	22	191	167
Kelio apimtis	20	146	122
Blauzdos apimtis	20	130	109
Čiurnos apimtis	20	96	80

Šaltinis: sudaryta autorių pagal Richardson, K. (2008). Designing and patternmaking for stretch fabrics. Fairchild Books.

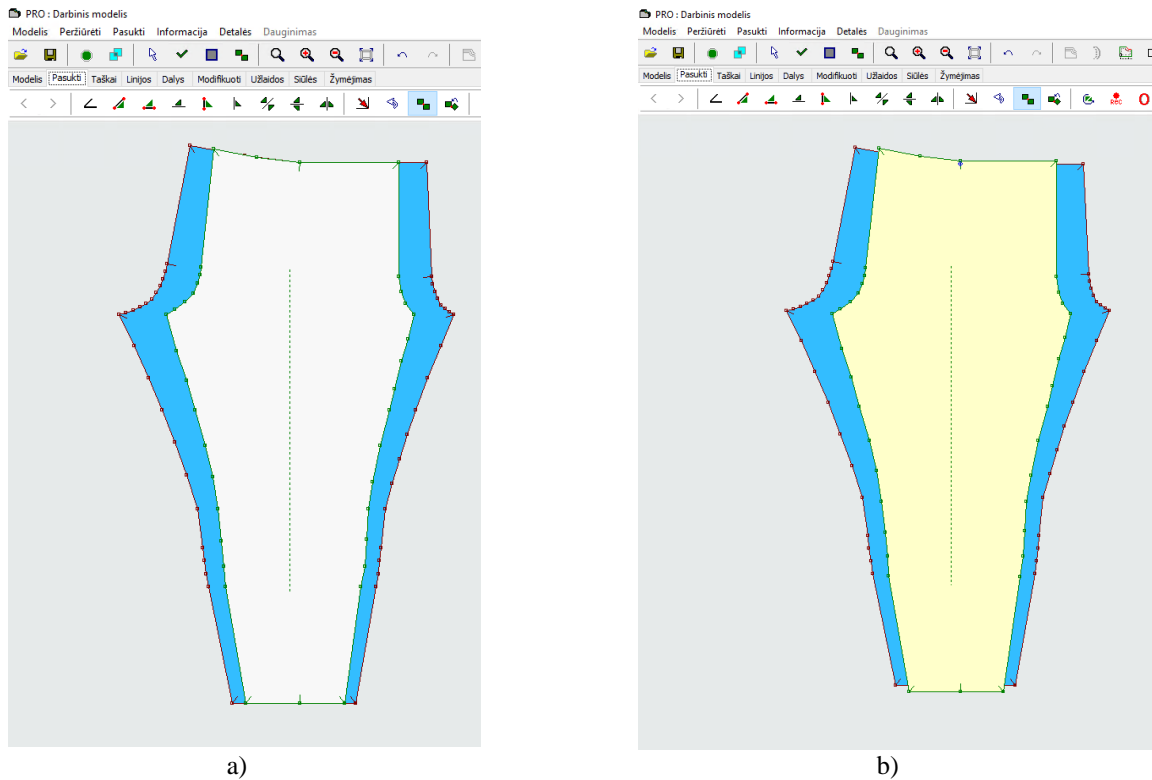
Detalės sumažinamos apskaičiuotais korekcijų dydžiais ir sujungiamos į vieną bendrą detalę (žr. 6 pav.). Tempiantis gaminiui į plotį, detalės sutrumpėja. Kad nesikeistų gaminio ilgis dėvint, gaminio ilgis koreguojamas 1-2 %, t.y., tamprųjų detalės pailginamos 1,2 cm.

6 pav. Tamprųjų konstrukcijos koregavimas įvertinus medžiagos tamprumą *Darbinio modelio* modulyje

Šaltinis: Comtense kompiuterinės programos informacija

7 pav. pateikta bazinė tamprųjų konstrukcija (mėlyna spalva), a) - tamprųjų konstrukcija, įvertinus medžiagos tamprumą su sumažintu detalės pločiu (balta spalva), b) - tamprųjų konstrukcija su sumažintu detalės pločiu ir padidintu ilgiu (geltona spalva).

7 pav. Koreguotos tamprų konstrukcijos palyginimas su bazine konstrukcija
Šaltinis: Comtense kompiuterinės programos informacija

Skaitmeninėje aprangos gaminių projektavimo aplinkoje sudaryta gaminio bazinė konstrukcija gali būti efektyviai koreguojama pagal pasirinktos medžiagos tamprumo savybes. Naudojant parametrinį ir Darbinio modelio modulius, konstrukcija koreguojama tiek pločio, tiek ilgio atžvilgiu, siekiant užtikrinti tinkamą gaminio formą bei komfortą dėvint. Korekcijos, pagrįstos iš anksto nustatytais procentiniais tamprumo rodikliais, leidžia išvengti deformacijų ir palaikyti norimą gaminio išmatavimų stabilumą.

Išvados

Remiantis atlikto tyrimo rezultatais ir jų analize, galima pateikti šias išvadas:

1. Megztinių medžiagų tamprumo rodikliai gali būti naudojami koreguojant bazinės konstrukcijos matmenis, siekiant užtikrinti tinkamą apatinės kūno dalies drabužių priglundimą ir formos stabilumą.
2. Konstrukcijos koregavimas pagal medžiagos tamprumo rodiklius leidžia sumažinti konstrukcinių detalių matmenis skirtingose drabužio zonose ir taip pagerinti drabužio priglundimą prie kūno bei dėvėjimo komfortą.
3. Taikant „negative ease“ principą ir medžiagos tamprumo koeficientą galima kryptingai koreguoti konstrukcinių detalių pločio ir ilgio matmenis, atsižvelgiant į megztinių medžiagų deformacines savybes.
4. Skaitmeninė projektavimo aplinka sudaro galimybes efektyviai kurti ir koreguoti drabužių konstrukcijas, integruojant medžiagos tamprumo rodiklius į konstrukcijos sudarymo procesą.

5. Skaitmeninis konstrukcijų projektavimas leidžia tiksliau modeliuoti konstrukcinius parametrus, greičiau atlikti konstrukcijos korekcijas ir optimizuoti drabužio prigludimą dar projektavimo etape, todėl gali būti laikomas svarbia priemone skaitmeninant gaminių iš megztinių medžiagų konstrukcijų kūrimo procesą.

Literatūra

1. Aldrich, W. (2015). *Metric pattern cutting for women's wear* (6th ed.). Wiley-Blackwell.
2. Ashdown, S. P. (2019). *Sizing in clothing: Developing effective sizing systems for ready-to-wear clothing*. Woodhead Publishing.
3. Fan, J., Yu, W., & Hunter, L. (2016). *Clothing appearance and fit: Science and technology*. Woodhead Publishing.
4. Hosseini, M., et al. (2022). Skin biomechanics: A potential therapeutic intervention for scarring. *Journal of Biomedical Materials Research*.
5. Hu, J. (2017). *Fabric testing*. Woodhead Publishing.
6. Istook, C. L. (2013). 3D body scanning in the apparel industry. Woodhead Publishing.
7. Kalra, A., Lowe, A., & Al-Jumaily, A. (2016). Mechanical behaviour of skin: A review. *Journal of Material Science & Engineering*, 5(4).
8. Kim, H. J., & Park, C. H. (2018). Evaluation of elastic recovery and stress relaxation in knitted fabrics under repeated tensile loading. *Textile Research Journal*, 88(5), 569–580.
9. Matsumoto, T., Shimada, S., & Kikutani, T. (2019). Mechanical properties and deformation behavior of knitted fabrics under long-term loading. *Journal of Textile Engineering*, 65(4), 123–130.
10. Nayak, R., & Padhye, R. (2015). *Garment manufacturing technology*. Woodhead Publishing.
11. Öner, E., & Okur, A. (2006). Investigation of the viscoelastic behavior of weft knitted fabrics under cyclic loading conditions. *Fibres & Textiles in Eastern Europe*, 14(2), 54–58.
12. Richardson, K. (2008). *Designing and patternmaking for stretch fabrics*. Fairchild Books.
13. Tian, H., Jiang, Y., Qi, Y., Xiang, H., & Yan, J. (2018). Study of knitted fabrics with ultra-low modulus based on geometrical deformation mechanism. *Textile Research Journal*. <https://doi.org/10.1177/0040517518758004>
14. Ubaydullaeva, D., Shumkarova, S., Akhmedova, M., & Begmanov, R. (2023). Study of the mechanical properties of knitted fabrics. *E3S Web of Conferences*, 389, 03033. <https://doi.org/10.1051/e3sconf/202338903033>
15. Wang, W., Yu, X., & Cong, H. (2023). Pressure evaluation of seamless yoga leggings designed with partition structure. *AUTEX Research Journal*, 23(2). <https://doi.org/10.2478/aut-2021-0053>

POSSIBILITIES FOR THE DIGITALIZATION OF GARMENT CONSTRUCTION USING KNITTED MATERIALS

Evita Kryževičienė¹, Raminta Kalvaitienė²

^{1,2}*Vilniaus kolegija / Higher Education Institution, Olandų g. 16, Vilnius*

Summary. Knitted fabrics are widely used in the production of close-fitting garments due to their elasticity and ability to adapt to body movements. However, when designing garments from such materials it is important to evaluate their deformation properties, as they directly influence garment fit, dimensional stability and wearing comfort. Insufficient consideration of fabric elasticity may lead to inaccurate construction parameters and reduced comfort during wear. The aim of this research is to develop a method for adjusting the basic pattern of lower-body garments based on the elasticity and deformation properties of knitted fabrics and to apply it in a digital garment design environment. The study included analysis of scientific literature, experimental determination of fabric elasticity, construction modelling, parametric design and comparative analysis of garment constructions. The basic garment construction was created in a digital design environment and the pattern dimensions were adjusted using the negative ease principle while considering the elasticity characteristics of the fabric. The results showed that evaluating fabric elasticity allows the adjustment of construction parameters and improves garment fit and wearing comfort. The proposed approach can be applied in digital design environments when developing close-fitting sportswear and casual garments made from elastic knitted fabrics.

Keywords: knitted fabric elasticity, digital garment design, garment pattern digitalization.

ATMINTIS TEKSTILĖJE: LIETUVIŲ TREMTINIŲ RANKDARBIŲ PAVELDAS XX A. 5–6 DEŠIMTMEČIUOSE

Gabrielė Navickaitė¹

¹*Vytauto Didžiojo universitetas, Humanitarinių mokslų fakultetas, Kultūrų studijų katedra, V. Putvinskio g. 23, LT-44243 Kaunas*

Anotacija. Straipsnyje nagrinėjamas lietuvių tremtinių tekstilės rankdarbių paveldas XX a. 5–6 dešimtmečiuose kaip daugiasluoksnė kultūrinės atminties praktika. Remiantis kultūrinės atminties studijų (Erl, Connerton, Nora, Assmann), kasdienybės taktikų (de Certeau) ir materialumo teorijų (Ingold) prieigomis, analizuojama, kaip tremtyje kurti rankdarbiai vienu metu veikė kaip išgyvenimo ekonomikos priemonė, įkūnyta mnemoninė sistema ir socialinių ryšių laikmena. Muziejinių rinkinių medžiaga – albumėliai, rožinio maišeliai, servetėlės, sieniniai kilimėliai, siuvinėti paveikslėliai – interpretuojama per trijų reikšmių modelį: praktinė taktika, biografinis objektas ir institucionalizuotas paveldas. Iškeliama struktūrinė atranka, suformavusi dabartinį paveldo vaizdą, ir parodoma, kaip teorinių modelių derinys atveria naujas tremties tekstilės interpretavimo galimybes.

Raktiniai žodžiai: tremties tekstilė, kultūrinė atmintis, materialinis paveldas, rezistencija, tapatybės.

Įvadas

Iš Lietuvos į tolimas Rusijos vietas XX a. 5–6 dešimtmečiuose buvo ištremta daugiau kaip 130 000 žmonių. Nepaisant sunkių sąlygų, tremtiniai rado būdų išreikšti savo jausmus, paminėti reikšmingas datas ar palaikyti ryšius – rankdarbiais. Dalia Poškienė šiuos kūrinis apibūdino kaip pranešimus, kuriuos reikia „siųsti-perduoti ir gauti-priimti” (Poškienė, 2011, p. 3). Įvairaus formato ir technikų siuviniai ne tik puošė skurdžią buitį, bet tapo drąsos, tikėjimo ir tapatybės simboliais.

Tyrimo objektas – XX a. 5–6 dešimtmečiais Sibiro tremtyje ir lageriuose sukurti lietuvių tekstilės rankdarbiai: siuvinėti albumėliai, rožinio maišeliai, servetėlės, sieniniai kilimėliai, paveikslėliai, stalo takeliai, staltiesės, suvenyrai ir kiti objektai. Tyrimo šaltinių pagrindą sudaro vizualinė medžiaga iš Lietuvos integralios muziejinės informacinės sistemos (LIMIS), tremtinių liudijimai objektų aprašuose ir teminių parodų katalogai (Kordušienė, 2016; Naujalienė, 2024). Analizei atrinktos keturios tipologinės grupės – albumėliai, rožinio maišeliai, sieniniai kilimėliai bei simboliniai rankdarbiai – remiantis principu, jog kiekviena reprezentuoja skirtingą reikšmę (biografinė atmintis, religinė rezistencija, tautinė ikonografija, tekstilė kaip tautinė tradicija).

Tyrimo problema: kaip lietuvių tremtinių XX a. 5–6 dešimtmečiais kurti tekstilės dirbiniai liudija tremties patirtį, tampa kultūrinės rezistencijos forma ir išlaiko tautinę tapatybę? Tyrimo tikslas – ištirti šių rankdarbių paveldo bruožus, atskleisti jų meninę, kultūrinę bei simbolinę reikšmę ir pasiūlyti teorinį modelį, leidžiantį rankdarbius suprasti kaip mnemoninę sistemą. Taikomi lyginamosios analizės, tipologinio ir ikonografinio tyrimo metodai, taip pat teorinių modelių sintezė ir atvejų analizė.

Straipsnio naujumas grindžiamas dvejopa intencija: pirma, integruoti teorines kultūrinės atminties studijų ir kasdienybės praktikų prieigas, kurios iki šiol lietuviškoje tremties tekstilės kontekste vartojamos fragmentiškai; antra, taikyti šias prieigas konkrečiai muziejinių rinkinių medžiagai. Katalogai fiksuoja tremties sąlygų kontekstą ir objektų įvairovę, tačiau dažniausiai nėra grindžiami teoriniais modeliais, kurie paaiškintų rankų darbą kaip kultūrinės atminties reiškinį (Kordušienė, 2016, p. 5–6; Naujalienė, 2024, p. 10–12).

1. Literatūros apžvalga

Tremties tekstilės tyrimo teorinę prieigą sudaro trys tarpusavyje papildančių teorijų blokai: kultūrinės atminties studijos, kasdienybės praktikų teorija ir materialumo antropologija. Kiekviena jų atsako į skirtingą klausimą: kaip rankdarbiai funkcionuoja kaip atminties laikmenos, kaip jie buvo kuriami prievartos sąlygomis ir ko moko naudotų medžiagų istorijos.

Kultūrinė atmintis kaip praeities ir dabarties sąveika

Frankfurto Goethe universiteto profesorė Astrid Erll atmintį apibrėžia kaip praeities ir dabarties sąveiką sociokultūriniuose kontekstuose (Erll, 2008, p. 2). Šis apibrėžimas leidžia tremties tekstilę traktuoti ne kaip „praeities likutį“, o kaip dabartyje skaitomą ir perkonstruojamą paveldo lauką. Erll siūlo kultūrinę atmintį matyti kaip trijų dimensijų sąveiką: socialinę (bendruomenės, institucijos), materialią (artefaktai, ekspozicijos, katalogai) ir psichinę (mąstymo kategorijos, vertybės) (Erll, 2008, p. 4–5). Prie socialinio matmens priskirtini muziejai ir katalogų sudarytojai, sprendžiantys, ką laikyti tremties paveldu; prie materialaus – pats tekstilės dirbinys kaip laikmena; prie psichinio – ar rankdarbiai apibrėžiami kaip įrodymas, rezistencija, ar moterų kasdienybės darbas.

Pierre Nora veikale „Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire“ (1989) iškelia modernios visuomenės lūžį: gyva tradicija traukiasi, ją keičia institucinis archyvavimas. Nora teigia, jog *lieux de mémoire* (liet. atminties vietos) atsiranda tada, kai nebelieka gyvų atminties terpių (Nora, 1989, p. 7). Tremties tekstilės dabartinė būseną dažnai yra tik archyvinė: reikšmė palaikoma per dokumentaciją ir ekspozicijas, o ne per tęstinę gyvą praktiką. Nora taip pat teigia, jog *lieux de mémoire* yra vienu metu materialūs, simboliniai ir funkciniai (Nora, 1989, p. 18–22) – ši trinarė struktūra tiesiogiai taikytina tremties tekstilei. Tuo tarpu britų antropologas Paul Connerton veikale „How Societies Remember“ (1989) siūlo, jog praeitis gali būti perduodama ne vien per pasakojimus ar tekstus, bet per kūniškai kartojamas praktikas. Connerton teigia, jog „įpročiai pagrįstoje atmintyje praeitis nusėda kūne“ (Connerton, 1989, p. 72) ir praeities žinojimas palaikomas per ritualinį atlikimą. Svarbiausia tremties tekstilei yra „kūno mnemonikos“ tezė: įkūnijimo praktikos sudaro efektyvią sistemą, nes yra atliekamos automatiškai ir lieka atsekamos kūno gebėjimuose (Connerton, 1989, p. 74, 101–102). Autorius taip pat išskiria perėjimą nuo įkūnijimo praktikų prie įrašymo praktikų: atmintis fiksuojama kataloguose, dokumentuose ir akademinuose veikaluose (Connerton, 1989, p. 75). Tai tiesiogiai atitinka dabartinę tremties tekstilės būseną.

Kultūrologė Aleida Assmann išskiria dvi svarbias perskyras. Pirmoji – įkūnyta (vidinė) ir išskeldinta (išorinė) atmintis; antroji – kaupiamoji (angl. *storage*) ir funkcinė (angl. *functional*) kultūrinė atmintis (Assmann, 2006, p. 215–216). Katalogai ir muziejiniai rinkiniai veikia kaip kaupiamosios atminties formos, tačiau vien jų buvimas negarantuoja gyvos atminties. Marianne Hirsch, straipsnyje „The Generation of Postmemory“ (2008), papildė šią perspektyvą: trauma ir tremtis sutrikdo perdavimą, pažeidžia komunikacinę ir archyvinę atmintį, todėl vėlesnės kartos ieško naujų įsikūnijimo formų (Hirsch, 2008, p. 111–112). Tai paaiškina, kodėl tremties tekstilė šiandien aktualizuojama per pavienius projektus ir parodas, o ne per tęstinę praktikų ir tradicijų perdavimą.

Kasdienybės taktikos prievartos erdvėje

Michel de Certeau knygoje „The Practice of Everyday Life” (1984) kasdienybė aprašoma kaip „antrinė gamyba” – tylus veikimas, tam tikros sistemos viduje. Strategija siejama su institucine galia ir kontroliuojama erdve, taktika – su veikimu be „savos vietos”, pasikliaujant laiku ir improvizacija (de Certeau, 1984, p. 35–38). Ši perskyra itin svarbi tremties rankdarbių kontekste: pati tremtis yra strategiškai organizuota prievartos sistema, o rankdarbių darymas – taktiškas įsiterpimas į ją. De Certeau *faire avec* (liet. susitaikymas su tuo, kas duota) ir *bricolage* logika – individas kuria derindamas atsitiktinius elementus, neturėdamas nuosavybės nei medžiagoms, nei erdvei – tiesiogiai atitinka tremties materialines sąlygas (de Certeau, 1984, p. 29–34).

Materialumas ir medžiagų tėkmės

Timothy Ingold kritikuoja akademinę tendenciją kalbėti apie materialumą abstrakčiai, tolstant nuo realių medžiagų (Ingold, 2007, p. 1–3). Jis siūlo grįžti prie „medžiagų pasaulio”: medžiagų savybės nėra fiksuoti atributai, jos procesualios ir reliacinės – „kiekviena savybė yra sutirštinta istorija” (Ingold, 2007, p. 15). Tremties tekstilės dirbinių medžiagiškumas yra ne tik audinys ar pluoštas, bet ir jų gavimo, ardymo, taupymo, slėpimo ir transportavimo istorijos. Ingold taip pat kritikuoja hilomorfizmo modelį: gamyba yra įsiterpimas į medžiagų tėkmes, o formos kyla iš materialaus proceso, ne iš idėjos primetimo (Ingold, 2007, p. 5–7). Tremties rankdarbiuose tai reiškia, jog forma dažnai yra kompromisas tarp to, kas įmanoma su tuo, kas pasiekama.

Auksuolės Čepaitienės straipsnis „Resistance and Memory: The Secret Handicrafts of Soviet Deportation” (2018) suteikia konkrečios empirinės ir analitinės medžiagos šioms teorijoms pritaikyti. Čepaitienė tremtinių rankdarbius konceptualizuoja kaip kasdienę rezistenciją ir „slaptų rankdarbių ekonomiką”: draudžiamų įrankių gavimą, slėpimą, improvizaciją, darbų cirkuliaciją (Čepaitienė, 2018, p. 256–257). Kataloginiai leidiniai (Naujalienė, 2024; Kordušienė, 2016) pateikia empirinę medžiagą – objektai, jų aprašai, gamybos aplinkybės – kuri skaitoma ne tik kaip dokumentacija, bet kaip praktikų pėdsakas ir medžiagų istorijos dalis.

2. Tyrimo rezultatai ir jų analizė

Šioje dalyje analizuojami muziejinių rinkinių objektai trijuose interpretaciniuose sluoksniuose: 1) išgyvenimo taktikos ir ekonomika; 2) tipologinė įvairovė ir objektų funkcijos; 3) biografiniai objektai, dovanojimo praktikos, slėpimo infrastruktūra ir perėjimas į institucionalizuotą paveldą.

Išgyvenimo taktikos ir rankdarbių ekonomika

Kataloginė literatūra tremties rankdarbius nuosekliai apibrėžia kaip išgyvenimo praktiką. Tauro apygardos partizanų ir tremties muziejaus vyresniosios muziejininkės Dalės Naujalienės sudarytame kataloge tiesiogiai įvardijama, jog tremtinės „nuolat kovojo dėl išgyvenimo”, o siuvimas ir mezgimas po darbo, naktimis buvo viena reali galimybė „siuvinius išmainyti į maistą” (Naujalienė, 2024, p. 17–19). Paties leidinio skyriaus pavadinimas „Kova dėl išgyvenimo” tematizuoja ne estetiką, o gyvybinę būtinybę: barakai, žeminės, fiziškai alinantis darbas, atskyrimas nuo vyrų, vaikų maitinimas. Katalogai taip pat pateikia detales, leidžiančias rekonstruoti medžiagų ir įrankių infrastruktūrą: siūlai ištraukiami iš senų kojinių, skarelių, net

nešiojamų rūbų; vilna renkama vaikų, slapta; nėrimui netradiciškai pritaikoma adata, nes „kabliuko nebuvo“; adatos gaminamos iš žuvies kaulo – lageriuose slepiamos apavo pade (Naujalienė, 2024, p. 16). Tai rodo, jog tekstilė tremtyje buvo ne tik galutinis objektas, bet materialių sąlygų įveikos procesas.

Esminis tremtinių tekstilės paveldo ekonomikos mazgas – siuvimo mašina kaip infrastruktūrinis lūžis. Kataloge ji aprašoma ne kaip buities detalė, o kaip išlikimo garantas: „jeigu ne ši siuvimo mašina, jie su mama būtų mirę iš bado“ (Naujalienė, 2024, p. 32). Šis pasakojimas keičia įprastą atminties studijų perspektyvą, kurioje atmintis dažnai siejama su simboliais ar naratyvais: čia atmintis „prižiūta“ prie technologinio objekto. Ingold teiginys, jog „kiekviena medžiagos savybė yra sutirštinta istorija“, čia įgyja labai konkretų turinį: siuvimo mašinos istorija yra badavimo ir išlikimo istorija (2007, p. 15). Tokiu būdu tekstilės paveldas pasirodo kaip „išgyvenimo technologijų“ laukas, kurį literatūra kol kas tik fragmentiškai konceptualizuoja.

Tipologinė įvairovė ir objektų funkcijos

Muziejiniai rinkiniai atskleidžia kelias pagrindines tremties rankdarbių tipologines grupes, kurių kiekviena turi savitą funkcinę ir atminties logiką. Šiame straipsnyje analizuojamos keturios: albumėliai, rožinio maišeliai, sieniniai kilimėliai bei paveikslėliai ir simboliniai rankdarbiai. Šios grupės išsirinktos todėl, nes kiekviena reprezentuoja kitą reikšmės režimą: privati atmintis, religinė rezistencija, tautinė ikonografija ir rankdarbis kaip tautinė tradicija ir jos tęstinumas.

Albumėliai yra savadarbiai albumai su išsiuvinėtais viršeliais – itin ryškūs privataus atminties archyvo pavyzdžiai. Zofijos Gedaminskaitės-Balčiūnienės albumėlis (1948–1954, LNM GRD 121513, Lietuvos nacionalinis muziejus) turi tamsiu audiniu aptrauktus viršelius su gėlių kompozicija ir autorės inicialais „ZG“, lapai surišti iš siūlų susukta virvute, paruošta 19 lapų su įpjovomis nuotraukų kampams (žr. 1 pav.). Albumėlis, padovanotas Monikai Zarankaitei-Dausienei lagerio draugės Jadvygos (1952, LNM GRD 46289, Lietuvos nacionalinis muziejus), išsiuvinėtas kelių atspalvių siūlais; vidinėje pusėje įrašyta dedikacija: „Monikut, Teliėka Tau prisiminimui iš mūsų audringų dienų. Jadzytė. Kazachstanas 29-1-52“. Tai ryškus dovanojimo praktikos pavyzdys: daiktas pakeičia atviruką, įkūnydamas emocinį jausmą, kurio atvirai verbalizuoti buvo neretai neįmanoma.

1 pav. Gedaminskaitė-Balčiūnienė, Z. (1948–1954). Albumėlis siuvinėtais viršeliais [medvilnė, lygusis siuvinėjimas, LNM GRD 121513]. Lietuvos nacionalinis muziejus, Vilnius.
Šaltinis: LIMIS, <https://www.limis.lt/valuables/e/805191/922253387>

Tuo tarpu rožinio maišeliai yra itin kompaktiški, mobilūs objektai, jungiantys religinę ir atminties funkciją. Onos Stankevičiūtės rožinio maišelis (1951, RKIM GEK 16635, Raseinių krašto istorijos muziejus) siuvinėtas smulkiomis gėlėmis ir monograma OS; kitoje pusėje išdygsniuota vietovė „Inta“ ir data „1950.VII.1“ (žr. 2 pav.). Šis maišelis kurtas lageryje, o grįžusi 1956 m. autorė jį saugojo kaip patirtų išgyvenimų liudijimą. Vieta ir data – taktiniai atminties „kabliukai“, per kuriuos patyrimas materializuojamas ir gali keliauti per laiką ir erdvę. Victor Turner religinę praktiką vadina „liminalia būseną“, kurioje žmogus susigrąžina tapatybę per simbolinius veiksmus (Turner, 1969) – tokie rankdarbiai yra būtent ribinės patirties ženklai, jungiantys materialų veiksmą su transcendentiniu tikėjimu.

2 pav. Stankevičiūtė, O. (1951). Rožinio maišelis [satinas, sudėtinis siuvinėjimas, RKIM GEK 16635]. Raseinių krašto istorijos muziejus, Raseiniai.

Šaltinis: LIMIS, <https://www.limis.lt/valuables/e/805891/179557491>

Sieniniai kilimėliai yra bene ryškiausia tipologinė grupė tautinės simbolikos požiūriu. Monikos Kačiušienės sieninis kilimėlis (1949–1955, ŠAM GEK 54916, Šiaulių „Aušros“ muziejus) vaizduoja vandenyje plaukiojančią gulbę, gandrus, laivelį su lietuviška trispalve ir kitas scenas (žr. 3 pav.). Kitas tos pačios autorės kilimėlis turi užrašą „Skrisk paukšteli. Tu į uogas...“ – tautiniai simboliai ir gamtos vaizdiniai kartu materializuoja namų ilgesį. Tokius kilimėlius kabindamos prie lovų ar ant sienų tremtinės vienu metu dengė negražias sienas, kūrė vizualinę aplinką ir išsaugojo tautinę ikonografiją. Aleida Assmann teigia, jog kultūrinė atmintis veikia per besikartojančius „simbolinius formatus“, kuriuos bendruomenės atkuria net žodžiais neįvardydamos (Assmann, 2006, p. 215) – tremties tekstilėje šis formatas išlaikomas per intuityvų motyvų kartojimą.

3 pav. Kačiušienė, M. (1949–1955). Sieninis kilimėlis, išsiuvinėtas tremtyje [satinas, medvilniniai ir šilkiniai siūlai, siuvimas mašina, ŠAM GEK 54916]. Šiaulių „Aušros“ muziejus, Šiauliai.

Šaltinis: LIMIS, <https://www.limis.lt/valuables/e/805391/150000007900192>

Siuvinėti paveikslėliai ir simboliniai rankdarbiai ypač reikšminga tipologija viešų ir slaptų simbolių kalbos požiūriu. Janinos Šliburienės siuvinėtas paveikslėlis „Šaulių sąjungos herbas“ (1950, RKIM GEK 11322, Raseinių krašto istorijos muziejus), kurtas Intos lageryje su užrašu „Pavergtos Tėvynės ilgesy“, grįžtant buvo iš dalies išardytas bijant perskaitymo – tai konkreti slėpimo infrastruktūros iliustracija. Eugenijos Gritėnaitės-Šileikienės rankdarbis-laiškas motinai (1945–1950, LNM GRD 48181, Lietuvos nacionalinis muziejus) rodo, kaip tekstilė tampa rašto pakaitalu: rankdarbis perduoda žinią, kuri tiesiog neperskaitoma ir necenzūrojama.

Medžiagos, technikos ir ornamentika

Tremties sąlygomis rankdarbių kūrimas reikalavo ne tik kūrybiškumo, bet ir išradingumo. Medžiagos dažniausiai buvo atsitiktinės, perdirbtos iš drabužių, apmušalų, patalynės. Tokia antrinio panaudojimo estetika atspindi ribinės kasdienybės logiką, kurioje kiekvienas pluošto centimetras turėjo vertę. Ingold (2007) teiginys, jog medžiagos kalba ne per funkciją, o per santykį su žmogumi, tremtyje išgyvenamas tiesiogiai: adatos gaminamos iš vielos ar žuvies kaulų, siūlai ištraukiami iš jau esamų daiktų. Tai papildo ir psichologinė perspektyva: Besselis van der Kolk pažymi, jog trauminė patirtis „įsirašo į kūną“, todėl tokie pasikartojantys veiksmai kaip siuvinėjimas tampa savireguliacijos forma, leidžiančia susigrąžinti kontrolės jausmą (van der Kolk, 2020).

Dažniausiai taikytos technikos: kryželio, satininis, kiauraraštis, grandinėlės ir peltakiavimo siuvinėjimas, taip pat nėrimas vašeliu. Kryželio technika pasižymi geometrine ritmika – tarsi įtvirtinanti stabilumo pojūtį. Satininis siuvinėjimas suteikia spalvinės šviesos. Kiauraraštis, kuriame medžiaga praretinama ištraukiant metmenis ar ataudus, metaforiškai gali būti skaitytas kaip „tuštumos“ ornamentika – kalbanti apie praradimą. Fizinė tuštuma, užpildyta kruopščiu rankų darbu, atliepia tai, ką van der Kolk (2020) apibūdina kaip trauminės patirties sublimaciją kūrybiniame veiksmo.

Ornamentai tremties dirbiniuose nėra atsitiktiniai. Tremtinės atmintinai atkurdavo tradicinius lietuviškus motyvus – rūtą, ažuolo lapą, saulę, kryžių. Tremtiniai dalinosi brėžiniais ir raštais, o gražiau piešiantys turėdavo net užsakymų (Vinckevičiūtė-Kazlauskienė ir Kryževičienė, 2023). Kazimieros Vadapalaitės servetėlėje (1949–1958, LNM GRD 45984, Lietuvos nacionalinis muziejus) išsiuvinėti žodžiai „Tikėjimas, Meilė, Viltis“, aplink – našlaičių žiedai ir rūtų šakelės. Rūta – mergystės ir tyrumo ženklas – veikia kaip išgyvenimo emblema, leidžianti išlaikyti tapatybę svetimoje aplinkoje. Tautiniai motyvai derinti su religiniais, kuriant dvigubo pasipriešinimo ženklus.

Maurice Merleau-Ponty požiūriu, siuvinėjime fiksuojamą praeities patirtį galima apibūdinti kaip kūnišką atmintį: ne sąmoningą prisiminimą, o kūno gebėjimą atkurti prarastos aplinkos pojūtį (Merleau-Ponty, 1962). Tremtinių siuvinėjimuose tai reiškia emocinės struktūros, šviesos ir spalvų ritmo atkūrimą. Monikos Kačiušienės sieniniame kilimėlyje (3 pav.) šalia gėlių ir gulbių plazda trispalvė – kompozicija tampa metaforine laisvės ir atgimimo scena. Onos Deveikienės stalo takelyje žalios ir rudos tulpės, siuvinėtos peltakiavimo technika, atkuria pavasario gamtos budimą – tai, ką Nora (1989) vadintų vizualiu atminties palaikymu: atkuriamas ne tikras kraštovaizdis, o emocinė struktūra.

Biografiniai objektai, dovanojimas ir slėpimo infrastruktūra

Čepaitienė siūlo tremtinių rankdarbius analizuoti kaip „biografinius objektus“ – daiktus, kurie įtraukia istoriją ir kaupia gyvenimo įvykių sluoksnius (Čepaitienė, 2018). Ši sąvoka leidžia išvengti redukcijos į „simbolinę reprezentaciją“: objektas veikia ne tik kaip ženklas, bet kaip gyvenimo trajektorijos mazgas – gaminimo sąlygos, slėpimo patirtys, perdavimo keliai ir grįžimas. Kataloguose nuolat grįžtama prie mažų formatų – rožinio maišelių, nosinaičių, albumėlių: tokie daiktai mobilūs, lengviau paslepjami, įsiuvami į pamušalus, transportuojami (Naujalienė, 2024, p. 14–15).

Dovanojimo praktika pasirodo kaip viena stipriausių mnemoninių struktūrų. Čepaitienė rodo, jog dovanos su užrašais neša santykio pėdsaką: skirtos motinos dienai, vardadieniui, gimtadieniui, kaip atminimas ar ryšio patvirtinimas izoliacijos sąlygomis (Čepaitienė, 2018). Kataloguose analogiškai fiksuojami dedikacijų fragmentai, inicialai, datos, vietos, linkėjimai. Tokiu būdu rankdarbis tampa „laišku“ – daiktu, kuris pakeičia trūkstamas priemones (popierių, atviruką) ir leidžia įkūnyti emocinį jausmą. Tai Connertono (1989) įkūnytų ir įrašytų atminties praktikų derinys: siuvinėjimo įgūdžiai perduodami šeimoje (įkūnytas lygmuo), o vietos, datos, inicialai ir šūkiei tampa „atminties užraktais“ pačiame objekte (įrašymo lygmuo).

Nuo privataus kūrinio iki institucionalizuoto paveldo

Naujalienės kataloge aiškiai įvardijama, jog leidyba suteikia galimybę eksponatus „pristatyti visuomenei“ ir prikelti naujam gyvenimui (Naujalienė, 2024, p. 242). Tai perėjimo formulė: iš privačios atminties (šėimos relikvija) pereinama į institucinį paveldo lauką (muziejinis rinkinio vienetas, katalogo aprašas, parodos eksponatas). Nora *lieux de mémoire* trinarė struktūra – materialumas, simboliškumas, funkcionalumas – tiesiogiai taikytina tremties tekstilei (Nora, 1989, p. 18–22). Materialumas: tekstilė yra apčiuopiama laikmena, kurios išlikimas leidžia „matyti“ praeities pėdsaką. Simboliškumas: rankdarbiai kaupia tautinių, religinių, šėimyninių ženklų sistemas. Funkcionalumas: objektų funkcija kinta – nuo kasdienio naudojimo ar mainų iki relikvijos, muziejinio eksponato ir katalogo iliustracijos.

Todėl kataloguose užfiksuota ir esminė atminties atrankos logika: mainais iškeisti objektai dingsta iš šėimos archyvo, o neiškeisti papuošia interjerą ir vėliau patenka į muziejų (Naujalienė, 2024, p. 19). Tai reiškia, jog dabartinis tremties tekstilės paveldo vaizdinys yra suformuotas ne tik kultūrinės interpretacijos, bet ir prievartos ekonomikos sąlygų. Connerton (2008) pažymi, jog archyvas kai ką leidžia „pamiršti“, nes likęs laikas saugoti perkeliamas institucijai: tremties tekstilės „pamiršimas“ yra materialus ir ekonominis – mainai sukuria atminties spragas pačioje paveldo srityje. Šiuolaikinė Lietuvos integrali muziejų informacinė sistema (LIMIS) leidžia susipažinti su dirbiniais ne tik kaip muziejiniais objektais, bet ir kaip istoriniais liudijimais, tačiau virtuali prieiga nepakeičia gyvos atminties perdavimo.

Išvados

1. XX a. 5–6 dešimtmečių lietuvių tremtinių tekstilės rankdarbiai yra neišnagrinėta ir neatsiejama Lietuvos kultūrinės atminties ir rezistencijos dalis. Kataloginė literatūra (Naujalienė, 2024; Kordušienė, 2016) fiksuoja objektų įvairovę ir gamybos aplinkybes, tačiau stokoja teorinio modelio, kuris paaiškintų rankų darbą kaip kultūrinės atminties reiškinį.
2. Tyrimo rezultatai patvirtina, jog tremties rankdarbiai gali būti interpretuojami kaip mnemoninė sistema, veikianti trimis persidengiančiais būdais: a) išgyvenimo ekonomikos praktika (medžiagų improvizacija, slėpimas, mainai); b) socialinių ryšių ir atminties palaikymas (dovanos, įrašai, mobilūs maži formatai, relikvijos); c) institucionalizuojamas paveldas, kuriame katalogai išryškina viešai atpažįstamus kodus ir kartu sukuria naują atranką.
3. Kultūrinės atminties studijų prieigos (Erll, Nora, Connerton, Assmann) parodė, jog tremties tekstilė šiandien funkcionuoja pirmiausia kaip institucionalizuota, o ne gyva atmintis. Connerton (1989) perėjimas nuo įkūnijimo prie įrašymo praktikų tiesiogiai atitinka dabartinę padėtį: siuvinėjimo įgūdžiai nebeperduodami kaip kasdienybė, todėl jų atminimas priklauso nuo katalogų ir muziejų.
4. Kasdienybės praktikų požiūris (de Certeau, 1984) leidžia tremties rankdarbius apibrėžti kaip taktikas prievartos erdvėje: reikšmė kyla ne tik iš galutinio objekto, bet ir iš situacinių galimybių, laiko valdymo, spragų išnaudojimo ir rizikos valdymo. Tai nukreipia analizę nuo vien motyvų aprašymo prie praktikų sluoksnių.
5. Ingold (2007) materialumo teorija parodė, jog reikšmė kyla ir iš medžiagų trajektorijų (gavimo, ardymo, perdirbimo), todėl tremties tekstilė turi būti skaitoma kaip procesų

sankaupa, o ne vien kaip ikonografinis „ženklas“. Forma tremties rankdarbiuose dažnai yra kompromisas tarp to, kas įmanoma su tuo, kas pasiekama.

6. Atskleidžiama struktūrinė atranka: tai, kas galėjo būti išmainyta, sunyksta iš paveldo lauko, o tai, kas išsaugota ir sugrąžinta – vėliau tampa rinkinių ir katalogų medžiaga. Dėl to dabartinis tremties tekstilės vaizdinys yra suformuotas ne tik kultūrinės interpretacijos, bet ir prievartos ekonomikos sąlygų. Tikimasi, jog šių kūrinių reikšmė neapsiribos tik muziejine ar memorialine funkcija – tai gyvi kultūrinės rezistencijos ir kolektyvinės atminties ženklai.

Literatūra

1. Assmann, A. (2006). Memory, individual and collective. In R. E. Goodin & C. Tilly (Eds.), *The Oxford handbook of contextual political analysis* (p. 210–224). Oxford University Press.
2. Assmann, J. (2008). Communicative and cultural memory. In A. Erll & A. Nünning (Eds.), *Cultural memory studies: An international and interdisciplinary handbook* (p. 109–118). de Gruyter.
3. Connerton, P. (1989). *How societies remember*. Cambridge University Press.
4. Connerton, P. (2008). Seven types of forgetting. *Memory Studies*, 1(1), 59–71.
5. Čepaitienė, A. (2018). Resistance and memory: The secret handicrafts of Soviet deportation. *Ethnologie française*, 48(2), 253–264. <https://doi.org/10.3917/ethn.182.0253>
6. de Certeau, M. (1984). *The practice of everyday life*. University of California Press.
7. Erll, A. (2008). Cultural memory studies: An introduction. In A. Erll & A. Nünning (Eds.), *Cultural memory studies: An international and interdisciplinary handbook* (pp. 1–15). de Gruyter.
8. Hirsch, M. (2008). The generation of postmemory. *Poetics Today*, 29(1), 103–128.
9. Ingold, T. (2007). Materials against materiality. *Archaeological Dialogues*, 14(1), 1–16. <https://doi.org/10.1017/S1380203807002127>
10. Kordušienė, L. (Ed.). (2016). *Lietuviški raštai iš Sibiro tolių*. Raseinių krašto istorijos muziejus.
11. Merleau-Ponty, M. (1962). *Phenomenology of perception* (C. Smith, Trans.). Routledge. (Originalus leidimas 1945)
12. Naujalienė, D. (Ed.). (2024). *Lietuvos tremtinių ir politinių kalinių siuviniai bei nėriniai Tauro apygardos partizanų ir tremties muziejaus rinkiniuose: Katalogas*. Marijampolės krašto ir Prezidento Kazio Griniaus muziejus.
13. Nora, P. (1989). Between memory and history: Les lieux de mémoire. *Representations*, 26, 7–24.
14. Poškienė, D. (Ed.). (2011). Vizitėlės – pasipriešinimo liudininkės: Iš Dominyko Akstino ir Justino Sajausko rinkinių. Naujasis lankas.
15. Turner, V. (1969). *The ritual process: Structure and anti-structure*. Aldine.
16. Van der Kolk, B. (2020). *Kūnas mena viską: Kaip išgydyti kūno, proto ir sielos traumas* (D. Urbonė, Trans.). Liūtai ne avys. (Originalus leidimas 2014)
17. Vinckevičiūtė-Kazlauskienė, R., & Kryževičienė, H. (2023, liepos 5). *Muziejaus trečiadienis: Ką pasakoja tremtinių tekstilė?* Kaunas pilnas kultūros. <https://kaunaspilnas.lt/muziejaus-treciadienis-ka-pasakoja-tremtiniu-tekstile/>

MEMORY IN TEXTILE: THE HERITAGE OF LITHUANIAN EXILES HANDICRAFTS IN THE 1940s–1950s

Gabrielė Navickaitė¹

*¹Vytautas Magnus University, Faculty of Humanities, Department of Culture Studies,
V. Putvinskio st. 23, LT-44243 Kaunas*

Summary. This article examines the heritage of Lithuanian deportees' textile handicrafts of the 1940s–1950s as a multi-layered practice of cultural memory. Drawing on frameworks from cultural memory studies (Erll, Connerton, Nora, Assmann), everyday tactics theory (de Certeau), and material anthropology (Ingold), the article analyses how handicrafts made under conditions of deportation simultaneously functioned as instruments of a survival economy, as an embodied mnemonic system, and as a medium for maintaining social bonds. Museum collection objects – embroidered notebooks, rosary pouches, table runners, wall hangings, and embroidered pictures – are interpreted through a three-mode model of meaning: practical tactic, biographical object, and institutionalised heritage. The article foregrounds the structural selection that has shaped the current image of this heritage and demonstrates how a combination of theoretical models opens new interpretive possibilities for deportee textile studies. The analysis shows that the present-day appearance of this heritage has been shaped not only by cultural interpretation but also by the material and economic conditions of forced deportation itself.

Keywords: exile textile, cultural memory, material heritage, resistance, identity.

EUROPOS VERTYBIŲ UGDYMO INTEGRAVIMAS Į MOKYMO PROCESĄ VERTYBIŲ NESTABILUMO KONTEKSTE

Rasa Noreikytė–Ustinavičienė¹, Dovilė Sabaliauskaitė²

¹*Vilniaus kolegija, Pedagogikos fakultetas, Studentų g. 39A, Vilnius*

²*Valakupių reabilitacijos centras*

Anotacija. Straipsnyje analizuojamas Europos vertybių integravimo į švietimo ir mokslo procesą poreikis vertybių nestabilumo sąlygomis. Informacinės aplinkos intensyvėjimas, geopolitiniai pokyčiai, populistinių diskursų stiprėjimas ir kintantis pasitikėjimas institucijomis sudaro kontekstą, kuriame aktualizuojama vertybių įvairovė, jų skirtingo interpretavimo problema, Europos Sąjungos vertybinis pagrindas bei pedagoginės sąlygos, leidžiančios vertybes perkelti iš deklaratyvaus lygmens į kasdienę mokymo praktiką. Projektas „Europos vertybių ir normų praktikavimas profesinio mokymo ir orientavimo srityje“ (angl. Practicing European Values and Norms in Teaching and Training in VET) pristatomas kaip atsakas į šiuos iššūkius.

Raktiniai žodžiai: Europos vertybės, profesinis mokymas, vertybių ugdymas, demokratinė kultūra, pilietinė tapatybė.

Įvadas

Gyvename laikotarpiu, kai stabilumo ir nestabilumo patirtys egzistuoja greta. Technologinė pažanga ir atviros švietimo galimybės kuria naujas saviraiškos sąlygas, tačiau kartu stiprėja geopolitinės įtampos, informacinis triukšmas, visuomenės poliarizacija ir mažėja pasitikėjimas valstybės institucijomis. Šis kontekstas ypač veikia jaunus žmones. Jaunimą pasiekia didžiuliai informacijos srautai – nuo patikimų iki abejotinų šaltinių. Dezinformacija ir socialinių tinklų „burbulai“ apsunkina gebėjimą atsirinkti, kas vertinga ir svarbu. Tuo pat metu stebimas mažėjantis politinis dalyvavimas ir prasmingumo stoka. Vertybės šiandien nebegali būti laikomos savaimė suprantama duotybe. Todėl švietimo sistema susiduria su esminiu klausimu – ar ugdome tik kvalifikuotą specialistą, ar ir sąmoningą, atsakingą pilietį?

Europos švietimo politikos dokumentai pabrėžia, kad švietimas ir mokslas turi prisidėti ne tik prie darbo rinkos poreikių tenkinimo, bet ir prie demokratinės visuomenės stiprinimo (Council of the European Union, 2023). Todėl vertybių integravimas į mokymo procesą tampa ne papildomu, o esminiu švietimo uždaviniu.

2. Vertybių nestabilumo kontekstas: kodėl apie tai kalbame šiandien?

Vertybių nestabilumas pasireiškia ne jų išnykimu, kiek fragmentacija ir skirtingu jų interpretavimu. Skaitmeninės platformos kuria informacinius „burbulus“, kuriuose stiprinamos jau turimos nuostatos, o alternatyvūs požiūriai lieka paraštėse. Jauni žmonės nuolat susiduria su prieštaringomis žinutėmis apie laisvę, atsakomybę, lygybę ar teisingumą, todėl vertybinė aplinka tampa mažiau vieninga ir labiau ginčijama.

Tokiame kontekste tradiciniai autoriteto modeliai silpnėja. Formulės „reikia“, „privaloma“, „taip turi būti“ nebėra pakankamos motyvacijos. Šiuolaikinė karta neįgyja sąmoningumo vien

todėl, kad užaugo technologijų ar intensyvaus socialinio gyvenimo aplinkoje. Sąmoningumas ugdomas nuosekliai – vien pasakyti, kad „reikia laikytis taisyklių“ ar „balsavimas yra pareiga“, šiandien nepakanka. Reikia padėti jaunam žmogui suprasti, kodėl tai svarbu ir kokias vertybes konkretus veiksmas atspindi.

Vertybinio ugdymo tikslas nėra nurodyti, ką galvoti. Jo tikslas – suteikti įrankius atsirinkti informaciją, mąstyti kritiškai, suprasti savo vaidmenį visuomenėje ir atpažinti manipuliacijas. Jaunas žmogus veikia tuomet, kai mato prasmę ir jaučia, kad jo dalyvavimas turi reikšmę.

Europos Taryba (Council of Europe, 2025) pabrėžia, kad demokratinės kultūros kompetencijų ugdymas yra būtinas siekiant formuoti aktyvius ir atsakingus piliečius. Jeigu demokratija pateikiama tik kaip teorinė sąvoka, ji lieka abstrakti. Tačiau jei mokymosi aplinkoje sudaromos sąlygos argumentuotai diskusijai, sprendimų priėmimo simuliacijoms ir bendruomeninėms iniciatyvoms, demokratija tampa patirtimi. Vertybės įgyja gyvą turinį, todėl vertybinis ugdymas turi būti grindžiamas ne moralizavimu, o prasmingų patirčių kūrimu. Demokratija turi būti patiriama per dialogą, diskusiją ir sprendimų priėmimo praktiką.

3. Europos vertybės kaip normatyvinis pagrindas

Europos Sąjungos vertybės – žmogaus orumas, laisvė, demokratija, lygybė, teisės viršenybė ir pagarba žmogaus teisėms – sudaro normatyvinį pagrindą, apibrėžiantį ne tik ES politinius sprendimus, bet ir švietimo kryptį, kuria siekiama ugdyti atsakingą, demokratinėje visuomenėje veikiančią pilietį (European Union, 2020).

Vertybės – sudėtinga sąvoka, apibrėžiama kaip nematoma, bet atpažįstama, nepalyginama, bet reikšminga, nekaupiama, bet žmones jungianti kategorija. Švietime jos atsiskleidžia ne tik per mokymo turinį, bet ir per santykį, institucijos kultūrą bei pedagoginę praktiką.

Vertybių nestabilumo kontekste normatyvinio pagrindo nepakanka – būtini konkretūs integravimo mechanizmai. Praktiniu atsaku į šį iššūkį tapo „Erasmus+“ programos KA2 projektas „Europos vertybių ir normų praktikavimas profesinio mokymo ir orientavimo srityje“. Šiuo projektu Valakupių reabilitacijos centro ir Europos partneriai siekia, kad švietimo, profesinio mokymo ir mokslo bendruomenė įgytų žinių, įgūdžių ir pasitikėjimo integruoti vertybes į kasdienę praktiką.

Tačiau normatyvinis pagrindas savaime negarantuoja praktinio įgyvendinimo. Vertybės švietime atsiskleidžia ne tik per turinį, bet ir per santykį, institucijos kultūrą bei pedagoginę praktiką.

4. Mokymo procesas kaip vertybinė sistema

Projekte „Europos vertybių ir normų praktikavimas profesinio mokymo ir orientavimo srityje“ vertybių integracija grindžiama holistiniu požiūriu į mokymo procesą. Mokymo turinys suvokiamas kaip tarpusavyje susijusi sistema, apimanti žinias, gebėjimus ir įgūdžius, vertybes ir nuostatas, patirtis bei kompetencijas. Žinios sudaro teorinį pagrindą, gebėjimai leidžia jas taikyti, vertybės formuoja požiūrį į atsakomybę ir pagarbą žmogui, patirtys suteikia realaus veikimo galimybes, o kompetencijos atsiskleidžia kaip gebėjimas integruotai taikyti visus šiuos elementus skirtingose situacijose. Tokiu būdu mokymo turinys tampa jungtimi tarp visuomenės poreikių ir jauno žmogaus brandos.

Vertybės įsitvirtina tada, kai sudaromos atitinkamos pedagoginės sąlygos: mokymas siejamas su realiu gyvenimu, kryptingai ugdomi atsakomybės ir kritinio mąstymo gebėjimai,

kuriama dialogu grįsta mokytojo ir mokinio sąveika, taikoma metodų įvairovė ir užtikrinamas emocinis saugumas.

Ypatingas dėmesys skiriamas pagarbai žmogaus orumui – aktyviam klausymuisi, neteisiančiai komunikacijai ir reagavimui į atskirtį ar patyčias. Tokiu būdu vertybės tampa ne deklaratyviu principu, o kasdienės praktikos dalimi.

Vertybių integracija yra nuoseklus ir ilgalaikis procesas. Šiame kontekste profesinis mokymas susiduria su prasmingumo paieška: besimokantysis siekia ne tik kvalifikacijos, bet ir tapatybės. Kai mokymas siejamas su socialine atsakomybe ir etiniais sprendimais, vertybės tampa vidine motyvacija, grindžiama suvokta prasme.

5. Empyrinis taikymas

2025 m. gruodžio – 2026 m. vasario mėn. projekte buvo išbandytas refleksiniu stebėjimu grindžiamas vertybių pažinimo, atpažinimo ir internalizavimo principas, apimantis tiek dėstytojų, tiek besimokančiųjų perspektyvas.

Dėstytojams siūlyta atlikti struktūruotą savirefleksiją, analizuojant, kaip jų profesiniame elgesyje atsispindi Europos vertybės, stebėti studentų elgesį vertybiniu aspektu bei vertinti šių vertybių raišką institucijos mokymosi aplinkoje. Tuo tarpu besimokantieji buvo skatinami reflektuoti savo elgesį, vertinti tarpusavio santykius grupėje ir analizuoti, kaip vertybiniai principai pasireiškia mokymosi procese.

Pažymėtina, kad šiuo metu vykdomas tęstinis šio modelio taikymas: dėstytojų praktika orientuojama ne tik į vertybinių principų pažinimą ir atpažinimą, bet ir į jų praktinį įgyvendinimą kasdienėse socialinėse bei profesinėse situacijose. Tokiu būdu vertybinis ugdymas peržengia teorinio suvokimo ribas ir tampa patirtiniu procesu, kuriame vertybės internalizuojamos per veikimą, refleksiją ir socialinę sąveiką.

Išvados

1. Šiuolaikinis socialinis ir informacinis kontekstas, pasižymintis vertybiniu fragmentiškumu, informacijos pertekliumi ir mažėjančiu pasitikėjimu institucijomis, lemia poreikį švietimą suvokti ne vien kaip profesinių kompetencijų formavimo, bet ir kaip pilietinės brandos ugdymo sistemą. Todėl vertybių integravimas į ugdymo procesą laikytinas struktūriniu, o ne papildomu švietimo tikslu.
2. Vertybių integracija turi būti suvokiama kaip sisteminis procesas, apimantis mokymo turinį, pedagoginę sąveiką ir institucijos kultūrą. Atsitiktiniai ar fragmentiški sprendimai negali užtikrinti ilgalaikio poveikio.
3. Normatyvinis Europos vertybių pagrindas įgyja realų turinį tik tada, kai jis papildomas refleksiniais ir metodiniais instrumentais, leidžiančiais vertybes perkelti į praktinį lygmenį.
4. Projekto metu išbandytas refleksiniu stebėjimu grindžiamas vertybių internalizavimo modelis patvirtino daugialypės refleksijos reikšmę ugdymo procese. Dėstytojų savirefleksija, besimokančiųjų savianalizė ir mokymosi aplinkos stebėseną sudaro integruotą metodinę sistemą, leidžiančią vertybes perkelti iš deklaratyvaus lygmens į praktinį elgesį.
5. Tęstinis modelio taikymas rodo jo potencialą kaip ilgalaikės pedagoginės strategijos, orientuotos į ne tik žinių įgijimą, bet ir vertybių praktinį įgyvendinimą realiose socialinėse

bei profesinėse situacijose. Tai leidžia vertybinį ugdymą interpretuoti kaip patirtinį procesą, kuriame vertybės internalizuojamos per veikimą, refleksiją ir socialinę sąveiką.

6. Ateities tyrimų kryptimi tikslinga sistemiškai analizuoti vertybių integravimo modelių poveikį besimokančiųjų pilietinei kompetencijai, profesinei tapatybei ir socialinei atsakomybei, ypač nacionaliniame kontekste, siekiant empiriškai pagrįsti jų efektyvumą ir pritaikomumą skirtingose ugdymo aplinkose.

Literatūra

1. Barnes, S.-A., Roy, C., Kettunen, J., & Pullinen, H. (2025). Vocational education and training systems in practice: Country case studies. https://www.skills2capabilities.eu/files/results/papers/working_paper_s2c_wp7_deliverable_7_2_report_v20250530.pdf
2. Council of Europe. (2025). Learning democracy in vocational education and training in Europe. Council of Europe Publishing. <https://rm.coe.int/anthology-on-learning-democracy-in-vocational-education-and-training-i/488029a2fe>
3. Council of the European Union. (2023). European Education Area progress and cooperation in education and training. <https://www.consilium.europa.eu>
4. European Commission. (2024). Values and rights: Upholding the EU's fundamental values. From https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/new-push-european-democracy/values-and-rights_en
5. European Union. (2020). Consolidated version of the Treaty on European Union. Official Journal of the European Union.
6. Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministerija. (2021). Lietuvos švietimo plėtros programa 2021–2030. <https://www.e-tar.lt>
7. Milmeister, P. (2022). Mechanisms of participation in vocational education and training in Europe. *Frontiers in Psychology*, 13, Article 842307. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.842307>
8. OECD. (2015). Skills for Social Progress: The Power of Social and Emotional Skills. https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2015/03/skills-for-social-progress_g1g4c895/9789264226159-en.pdf
9. Projekto informacinis puslapis <https://valuesatvet.si/>

**INTEGRATING THE TEACHING OF EUROPEAN VALUES INTO THE
EDUCATIONAL PROCESS
IN THE CONTEXT OF VALUE INSTABILITY**

Rasa Noreikytė–Ustinavičienė¹, Dovilė Sabaliauskaitė²

¹*Vilniaus kolegija / Higher Education Institution, Pedagogikos fakultetas,
Studentų g. 39A, Vilnius*

²*Valakupių reabilitacijos centras*

Summary. Integration of European Values into the Teaching Process in the Context of Value Instability

This paper examines the integration of European values into vocational education in the context of value instability. It argues that vocational education should contribute not only to labour market needs but also to the development of democratic culture, civic responsibility, and social awareness. The Erasmus+ project “Practicing European Values and Norms in Teaching and Training in VET” is presented as a systemic response that incorporates European values into curriculum design, pedagogical interaction, and institutional culture.

The paper highlights the importance of a holistic approach, in which knowledge, skills, attitudes, experiences, and competencies are interconnected, allowing learners to internalize values through reflection, dialogue, and practical engagement. The empirical application of this model, implemented between December 2025 and February 2026, involved structured reflection and observation activities for both teachers and students, fostering the recognition, understanding, and practical enactment of values in daily educational and social contexts.

The study concludes that integrating European values as an experiential and reflective component of vocational education promotes meaningful learning, strengthens civic competences, and supports the formation of responsible, socially engaged citizens. Continuous application of this model demonstrates that value education transcends theoretical knowledge, becoming an integral part of professional identity and practice.

Keywords: European values, vocational training, values education, democratic culture, civic identity.

SKAITMENINIAI SPRENDIMAI PRADINIŲ KLASIŲ MOKINIŲ ŠOKIO UGDYMO(SI) PROCESĖ: PASIRINKIMO PRINCIPAI IR PRAKTINĖS ĮŽVALGOS

Rasa Prokurotienė¹

¹*Vilniaus kolegija, Pedagogikos fakultetas, Studentų g. 39A, Vilnius*

Anotacija. Straipsnyje nagrinėjami skaitmeninių sprendimų taikymo aspektai pradiniam šokio ugdymo(si) procese, išryškinant jų pasirinkimo principus ir praktinio taikymo patirtis. Teorinėje dalyje analizuojami edukacinių technologijų taikymo principai, grindžiami šiuolaikinėmis konstruktyvistinėmis bei kūrybinio ugdymo(si) nuostatomis. Tyrimo probleminis klausimas - kaip nustatyti tinkamus skaitmeninių sprendimų pasirinkimo principus, kurie efektyviai padėtų ugdyti pradinių klasių mokinių kūrybiškumą, saviraišką ir didintų mokymosi motyvaciją šokio pamokose? Tyrimo objektas: tinkamų skaitmeninių sprendimų pasirinkimo principai ir jų taikymo praktinės galimybės šokio pamokose. Tyrimo tikslas: išanalizuoti ir pagrįsti tinkamų skaitmeninių sprendimų pasirinkimo principus pradinių klasių mokinių šokio ugdymui(si) bei pateikti praktines jų taikymo įžvalgas, remiantis konkrečia atvejo analize. Tyrimo uždaviniai: išanalizuoti mokslinę literatūrą ir šiuolaikinius požiūrius į skaitmeninių technologijų taikymą meniniame (šokio) ugdyme; apibendrinti ir teoriškai pagrįsti skaitmeninių sprendimų pasirinkimo principus švietimo kontekste; išanalizuoti atvejo duomenis, siekiant įvertinti šių principų taikymo veiksmingumą ir praktines galimybes šokio pamokose.

Tyrimo metodai: mokslinės literatūros, švietimo veiklą reglamentuojančių dokumentų, Bendrųjų programų analizė, atvejo tyrimas.

Išvados: mokslinės literatūros ir šiuolaikinių požiūrių analizė parodė, kad skaitmeninės technologijos meniniame (šokio) ugdyme tampa svarbia šokio ugdymo(si) dalimi, praturtinančia mokymo(si) procesą, skatinančia kūrybiškumą ir suteikiančia naujas išraiškos bei refleksijos galimybes. Skaitmeninių sprendimų pasirinkimo principų apibendrinimas ir teorinis pagrindimas leidžia identifikuoti pagrindinius principus: tikslų ir mokinių poreikių atitiktį, prieinamumo užtikrinimą, technologijų įvairovės ir tinkamumo vertinimą bei nuoseklumą ugdymo procese. Atvejo tyrimo duomenys rodo, jog skaitmeninių sprendimų pasirinkimo principų taikymas praktikoje nevienodas ir priklauso nuo konkrečių sąlygų. Sąmoningas principų taikymas gerina pamokų organizavimą, skatina mokinių savirefleksiją ir ugdo meninius gebėjimus.

Raktiniai žodžiai: skaitmeniniai sprendimai, šokio ugdymas(sis), pradinės klasės, pasirinkimo principai.

Įvadas

Temos aktualumas. Šiuolaikinėje švietimo sistemoje vis didesnę vaidmenį įgauna skaitmeninės technologijos, kurios ne tik keičia mokymo(si) metodus, bet ir paties ugdymo kultūrą. Pradinis ugdymas, kaip esminis vaiko asmenybės formavimosi etapas, tampa ta sritimi, kurioje inovatyvūs skaitmeniniai sprendimai gali stipriai paveikti mokinių kūrybiškumą, saviraišką ir motyvaciją. Šokio ugdymas, kaip meninio ugdymo dalis, pasižymi unikaliu kūno ir emocijų deriniu, todėl skaitmeninių priemonių integracija į šią sritį kelia naujų pedagoginių iššūkių ir galimybių. Reaguodama į skaitmeninę transformaciją, Europos Komisija (EK) 2020–2030 m. paskelbė skaitmeniniu dešimtmečiu, išskeldama tikslą „sukurti prie skaitmeninio amžiaus prisitaikiusią Europą, kurioje skaitmeninė transformacija būtų naudinga visiems“ (Europos Komisija, 2020). Nacionaliniame pažangos plane 2021–2030 m. valstybės paslaugų skaitmeninimas, išskiriamas kaip vienas iš valstybės prioritetų. Nors technologijų taikymas

švietime yra plačiai aptariamas, šokio ugdymo kontekste ši tema tebėra menkai išanalizuota, ypač pradiniam ugdymo etape. Tyrimo aktualumą lemia ir tai, kad šokio pamokose vis dažniau taikomos interaktyvios platformos, judesio atpažinimo technologijos, vaizdo analizės bei choreografinių kompozicijų kūrimo programos. Tačiau pedagogams kyla iššūkis atrinkti tinkamus skaitmeninius sprendimus, užtikrinti pedagoginį jų tikslingumą ir integraciją į ugdymo procesą nepažeidžiant meninio turinio esmės.

Mokslinė problema: nepakankamai ištirti skaitmeninių sprendimų principai ir praktinio taikymo pradiniam šokio ugdyme(si) patirtys, dėl ko stokojama empirinių įžvalgų, leidžiančių pagrįstai integruoti skaitmenines priemones į kūrybiškai orientuotą pradinį ugdymą. Iš to kyla tyrimo probleminis klausimas - kaip nustatyti tinkamus skaitmeninių sprendimų pasirinkimo principus, kurie efektyviai padėtų ugdyti pradinių klasių mokinių kūrybiškumą, saviraišką ir didinti mokymosi motyvaciją šokio pamokose?

Tyrimo objektas: tinkamų skaitmeninių sprendimų pasirinkimo principai ir jų taikymo praktinės galimybės šokio pamokose.

Tikslas: išanalizuoti ir pagrįsti tinkamų skaitmeninių sprendimų pasirinkimo principus pradinių klasių mokinių šokio ugdymui(si) bei pateikti praktines jų taikymo įžvalgas, remiantis konkrečiau atvejo analize.

Tikslui pasiekti formuluojami uždaviniai:

1. Išanalizuoti mokslinę literatūrą ir šiuolaikinius požiūrius į skaitmeninių technologijų taikymą meniniame (šokio) ugdyme.
2. Apibendrinti ir teoriškai pagrįsti skaitmeninių sprendimų pasirinkimo principus švietimo kontekste.
3. Išanalizuoti atvejo duomenis, siekiant įvertinti šių principų taikymo veiksmingumą ir praktines galimybes šokio pamokose.

Tyrimo metodika: tyrimas buvo atliktas taikant integruotą metodinį požiūrį. Teorinėje dalyje analizuota mokslinė literatūra, švietimo veiklą reglamentuojantys dokumentai bei Bendrosios programos, siekiant identifikuoti skaitmeninių sprendimų taikymo principus pradiniam šokio ugdymo(si) procese. Empirinėje dalyje nagrinėtas atvejo tyrimas Mokykloje A, kuris leido atskleisti ugdymo kontekstą, naudojamas skaitmenines priemones ir įgytą pedagoginę patirtį.

1. Literatūros apžvalga

Pradinis šokio ugdymas: reikšmė ir skaitmeninių technologijų vaidmuo

Šokio ugdymas pradiniam mokyklos etape yra svarbi vaiko meninio ir emocinio raštingumo dalis, skatinanti kūrybiškumą, saviraišką ir socialinius gebėjimus (Anttila, 2019; Bond, 2020). Pasak Žibėnienės ir Indrašienės (2017), meninis ugdymas pradinėse klasėse turi būti grindžiamas vaiko patirtimi ir saviraiška, o šiuolaikinės technologijos gali tapti priemone šiam procesui praturtinti. Skaitmeninių sprendimų taikymas šokio ugdyme siejamas su naujais būdais tyrinėti kūno judesį, vizualizuoti choreografinius procesus ir skatinti refleksiją (Leijen & Toom, 2018). Šokis padeda vaikams suvokti kūno kalbos galimybes, stiprinti savivertę bei bendradarbiavimo gebėjimus. Pastaraisiais metais vis daugiau tyrėjų pabrėžia, kad šokio ugdymo procesas tampa dinamiškesnis, kai įtraukiamos skaitmeninės technologijos (Burns & de Villiers, 2021).

Pedagoginiai ir teoriniai pagrindai technologijų integravimui

Atsižvelgiant į konstruktyvistines ir patirtinio mokymosi teorijas (Piaget, 1972; Kolb, 1984), technologijos ugdyme turėtų būti suvokiamos kaip įrankis, padedantis vaikui aktyviai konstruoti žinias per kūrybinę veiklą. E. mokymosi ir skaitmeninių įrankių tyrimai rodo, kad integruojant interaktyvias platformas (pvz., *GoNoodle*, *Just Dance*, *ClassDojo*), mokiniai tampa labiau įsitraukę ir motyvuoti (Miller, 2022). Laurillard (2013) teigia, kad veiksmingas skaitmeninių priemonių taikymas priklauso nuo pedagoginio tikslingumo ir jų suderinamumo su mokymosi tikslais. Technologijų diegimas meniniame ugdyme turi būti orientuotas į mokinio patirtį, kūrybiškumo ugdymą ir vertybinių nuostatų formavimą. Anttila ir Suomine (2020) išskiria refleksijos aspektą – skaitmeninės priemonės suteikia vaikams galimybę stebėti ir analizuoti savo kūno judesius bei mokytis iš patirties.

Naujausios technologijų taikymo tendencijos pradiniam šokio ugdyme

Naujausi tyrimai rodo ir platesnes tendencijas: Dwidarti, Zamzani ir Prabowo (2025) nustatė, kad multimedijos taikymas pradiniam šokio mokyme leidžia geriau perteikti choreografines kompozicijas, padeda individualizuoti mokymosi procesą bei didina mokinių savirefleksiją. Virtualios realybės (VR) technologijų integravimas į šokio ugdymą taip pat tampa aktuali tyrimų kryptimi. Liu (2023) pabrėžia, kad VR aplinkos leidžia mokiniams tyrinėti judesį trimatėje erdvėje ir geriau suprasti kūno dinamiką, tačiau pradiniam ugdyme tokios technologijos reikalauja paprastesnių formų ir pedagogiškai apgalvoto pritaikymo.

Kitas šiuolaikinis požiūris siejamas su mokymosi organizavimo modelių kaita. Lellinge (2023) tyrimas Švedijoje parodė, kad „apverstos klasės“ (flipped classroom) modelis šokio pamokose gali padėti įtraukti mokinius su skirtingais poreikiais, skatinti savarankiškumą ir aktyvų dalyvavimą, tačiau kelia iššūkių dėl pasirengimo ir technologinių įgūdžių.

Iššūkiai ir konteksto ypatumai

Pradinių klasių kontekste svarbus ir ugdymo personalizavimas – technologijos leidžia pritaikyti užduotis pagal mokinių gebėjimus ir tempą (Ewing, 2021). Pagal Šokio bendrąją programą (2023), „mokinių mokymosi procese skatinama naudoti technologijas, siekiant individualizuoti ugdymą ir sudaryti sąlygas kiekvienam mokiniui aktyviai dalyvauti veikloje“, pabrėžiant kiekvieno mokinio gebėjimų ir poreikių pritaikymą pamokoje. Vis dėlto tyrėjai pažymi ir iššūkius, susijusius su: mokytojų skaitmeninių kompetencijų trūkumu, infrastruktūros ribotumu bei poreikiu išlaikyti meninį autentiškumą bei integralumą (Burns, 2022; Burns & de Villiers, 2021; Ewing, 2021). Lietuvoje, pasak Aramavičiūtės (2021), technologijų integracija į meninį ugdymą vis dar reikalauja aiškių metodinių gairių ir kūrybiško požiūrio, kad technologijos netaptų vien tik formaliu inovacijų simboliu. Lietuvos kontekste Aramavičiūtė (2021) ir Žibėnienė (2019) pabrėžia, kad skaitmeninių priemonių taikymas meniniame ugdyme turi būti vertybiškai pagrįstas ir integruotas taip, kad technologijos papildytų, o ne pakeistų meninį turinį. Pedagoginis tikslingumas, kūrybinio proceso palaikymas ir refleksijos galimybės išlieka svarbiausiais skaitmeninių sprendimų pasirinkimo kriterijais (Higgins et. al., 2020).

Apibendrinant galima teigti, kad skaitmeniniai sprendimai pradiniam šokio ugdyme suteikia galimybių plėtoti mokinių kūrybiškumą, savarankiškumą ir reflektyvumą, tačiau jų

veiksmingas taikymas priklauso nuo pedagogų gebėjimo derinti technologinę ir meninę kompetencijas bei užtikrinti ugdymo proceso integralumą.

2. Tyrimo rezultatai ir jų analizė

Atvejo tyrimas atskleidė, kad šokio pamokose taikomos skaitmeninės priemonės buvo integruojamos remiantis keliais esminiais ugdymo principais. Tyrimo metu išskirti aštuoni pagrindiniai skaitmeninių priemonių naudojimo šokio ugdyme principai, kurie konkretizuojami per skaitmeninės priemonės taikymo kriterijus (1 lentelė).

1 lentelė. Skaitmeninių sprendimų pasirinkimo principai šokio pamokose ir priemonių taikymo kriterijai

Principas	Skaitmeninės priemonės taikymo kriterijus
Tikslingumas	Įrankis padeda pasiekti šokio pamokos tikslą ir įgyvendinti uždavinį
Amžiaus atitikimas	Paprastas, saugus ir suprantamas vaikams
Kūrybiškumas	Vaikai patys kuria, ne tik žiūri
Interaktyvumas	Dalyvauja, bendradarbiauja, reflektuoja
Saugumas	Be reklamos, be duomenų rinkimo
Prieinamumas	Veikia turima technika, nereikalauja daug resursų
Refleksija	Padeda vaikui suvokti, ką išmoko
Balansas	Skaitmeninės priemonės plečia judėjimo galimybes, o ne jį pakeičia

Šaltinis: sudaryta autoriaus

Pateikti duomenys leidžia teigti, kad technologijos buvo naudojamos tikslingai - ne dėl jų pačių, o siekiant sustiprinti mokinių judesio suvokimą, iliustruoti šokio elementus ar palengvinti choreografinių užduočių atlikimą. Taikomi sprendimai buvo suderinti su mokinių raidos ypatumais, todėl buvo užtikrintas amžiaus atitikimas: priemonės parinktos intuityvios, lengvai valdomos ir motyvuojančios pradinukus. Pamokų struktūroje aiškiai atsiskleidė kūrybiškumo ir intensyvumo principai. Mokiniai ne tik stebėjo pateikiamus vaizdo pavyzdžius, bet ir patys kūrė trumpas judesio sekas naudodamiesi planšetinių programų galimybėmis, eksperimentavo su judesio ritmu ir forma, dirbo porose ar grupėse. Saugumo aspektas buvo užtikrintas renkantis tik mokyklos aplinkoje patvirtintas ir pedagogiškai patikimas platformas, taip pat ribojant mokinių duomenų fiksavimą bei dalijimąsi vaizdo medžiaga. Svarbus vaidmuo teko ir prieinamumo principui – mokytojas/a pasirūpino, kad visi mokiniai turėtų vienodas galimybes naudotis skaitmeninėmis priemonėmis, o technologinės veiklos būtų integruotos taip, kad net ir mažesnius techninius gebėjimus turintys mokiniai galėtų sėkmingai įsitraukti. Be to, pamokose buvo nuosekliai reflektuojama, mokiniams individualiai ar grupėse analizuojant vaizdo įrašus, aptariant judesių kokybę ir galimas tobulinimo kryptis. Galiausiai, atvejo tyrimo analizė parodė aiškų siekį išlaikyti balansą tarp skaitmeninių priemonių ir tradicinio praktinio šokio ugdymo. Technologijos veikė kaip ugdymą papildantis, o ne jį pakeičiantis elementas, prisidėjęs prie gilesnio mokinių įsitraukimo, saviraiškos ir sąmoningo judesio pažinimo. Skaitmeniniai sprendimai gali tapti vertingu įrankiu pradiniam šokio ugdyme, jei jie naudojami tikslingai ir kūrybiškai.

Sie principai dera su teorinėje literatūroje apibrėžtais technologijų pasirinkimo kriterijais meniniame ugdyme (Laurillard, 2013; Žibėnienė 2019). Gauti rezultatai taip pat atitinka ankstesnių tyrimų išvadas (Burns & de Villiers, 2021; Lelling, 2023), jog skaitmeninių sprendimų efektyvumas priklauso nuo jų apgalvotos integracijos ir nuoseklios pedagoginės refleksijos.

Analizuojant tyrimo duomenis, buvo nustatytos penkios pagrindinės skaitmeninių sprendimų taikymo šokio pamokose sritys (2 lentelė).

2 lentelė. Skaitmeninių sprendimų taikymo sritys ir joms priskirti įrankiai

Skaitmeninių sprendimų sritys	Skaitmeniniai įrankiai
Vaizdo ir judesio analizė	Slow Motion /YouTube Kids
Muzika ir ritmas	Metronome apps /Spotify
Kūrybos, prezentacijų ir vizualinio turinio kūrimas	Canva / PowerPoint / Prezi /Padlet/Wordwall
Interaktyvūs ir žaidybiniai elementai	Kahoot! / Quizizz /Just Dance Now/ Classroomscreen/Googleclassroom
Refleksija ir vertinimas	Google Forms Microsoft/Forms/Plickers/Mentimeter/Padlet

Šaltinis: sudaryta autoriaus

Šios sritys leidžia sistemingai įvertinti pedagogo/ės technologijų integravimą į ugdymo proceso fazes. Pastebėta, kad kiekvienai sričiai priskiriami įrankiai pasižymi skirtingomis funkcijomis – nuo mokinių motyvacijos stiprinimo iki mokinio pasiekimų ir pažangos vertinimo.

Tyrimo metodologija ir organizavimas

Tyrimo buvo analizuojamas Mokyklos A atvejis, leidęs atskleisti ugdymo kontekstą, naudojamas skaitmenines priemones ir mokytojo/s įgytą pedagoginę patirtį. Tyrimo atveju pasirinkta viena pradinė mokykla, kurioje šokio pamokos vykdomos pasitelkiant įvairias skaitmenines technologijas. Duomenys rinkti stebėjimo bei dokumentų (pamokų planų, mokinių darbų įrašų) analizės būdu. Atvejo tyrimas pasirinktas todėl, kad leidžia giliau analizuoti natūraliai vykstančius pedagoginius reiškinius, jų dinamiką bei dalyvių patirtis.

Atvejo tyrimas buvo atliekamas laikantis tyrimo etikos principų: informuoto sutikimo, duomenų konfidencialumo, skaidrumo ir atsakomybės.

Išvados

1. Mokslinės literatūros ir šiuolaikinių požiūrių analizė parodė, kad skaitmeninės technologijos meniniame (šokio) ugdyme tampa svarbia šokio ugdymo dalimi, praturtinančia mokymo(si) procesą, skatinančia kūrybiškumą ir suteikiančia naujas išraiškos bei refleksijos galimybes. Efektyvus jų taikymas priklauso nuo pedagoginio tikslingumo, mokinių amžiaus ir gebėjimų bei technologijų pritaikymo galimybių pamokoje.
2. Skaitmeninių sprendimų pasirinkimo principų apibendrinimas ir teorinis pagrindimas leidžia identifikuoti pagrindinius principus: tikslų ir mokinių poreikių atitiktį, prieinamumo užtikrinimą, technologijų įvairovės ir tinkamumo vertinimą bei nuoseklumą ugdymo procese. Šie principai sudaro teorinį pagrindą sąmoningam ir argumentuotam skaitmeninių priemonių taikymui šokio pamokose.
3. Atvejo tyrimo duomenys rodo, jog skaitmeninių sprendimų pasirinkimo principų taikymas praktikoje nevienodas ir priklauso nuo konkrečių sąlygų: kai kurie principai, kaip tikslų atitiktis ir nuoseklumas, pritaikomi lengvai, o kiti, pvz., technologijų įvairovės vertinimas, reikalauja papildomų pedagogų kompetencijų ir infrastruktūros. Sėkmingiausi sprendimai

yra tie, kurie derina judesį su vaizdine ir garsine informacija (pvz., interaktyvūs vaizdo įrašai, judesio atpažinimo programos, muzikos ir ritmo aplikacijos). Sąmoningas principų taikymas gerina pamokų organizavimą, skatina mokinių savirefleksiją ir ugdo meninius gebėjimus. Taigi, tinkamai parinkti skaitmeniniai sprendimai gali padidinti mokinių įsitraukimo lygį, fizinį aktyvumą per žaismingą mokymosi patirtį, kūrybiškumą, motyvaciją ir mokymosi džiaugsmą.

Literatūra

1. Anttila, E. (2019). *Dance pedagogy for the 21st century learner*. Routledge.
2. Anttila, E., & Suominen, A. (2020). Embodied learning and digital mediation in dance education. *Research in Dance Education*, 21(2), 178–194.
3. Aramavičiūtė, V. (2021). *Vertybių ugdymas šiuolaikinėje mokykloje*. Edukologija. ISBN 9786094597626
4. Bond, K. (2020). *Dance and the quality of life in education*. Springer.
5. Burns, J., & de Villiers, R. (2021). The role of digital tools in creative arts education. *International Journal of Education & the Arts*, 22(4), 1–18.
6. Dwidarti, F., Zamzani, Z., & Prabowo, M. (2025). Multimedia-based dance learning in elementary school. *Journal of Education and Learning (EduLearn)*, 19(1), 515–521. <https://eric.ed.gov/?id=EJ1457109>
7. Europos Komisija. (2021, kovo 9 d.). *2030 Digital Compass: The European way for the Digital Decade* (COM (2021) 118 final).
8. Ewing, R. (2021). *Creative arts in education and therapy: Digital and embodied perspectives*. Bloomsbury.
9. Higgins, S., Xiao, Z., & Katsipataki, M. (2020). *The impact of digital technology on learning: A summary for the Education Endowment Foundation*. EEF.
10. Kolb, D. A. (1984). *Experiential learning: Experience as the source of learning and development*. Prentice Hall.
11. Laurillard, D. (2013). *Teaching as a design science: Building pedagogical patterns for learning and technology*. Routledge.
12. Leijen, Ä., & Toom, A. (2018). Video-based reflection in dance teacher education. *Teaching and Teacher Education*, 70, 12–20.
13. Lelinge, B. (2023). Teachers' experiences of the potential of flipped classrooms: A research study of dance movements including students with different educational needs. *International Journal of Progressive Education*, 19(6), 66–82. <https://doi.org/10.29329/ijpe.2023.615.5>
14. Liu, X. (2023). Research on dance education supported by virtual reality technology. In *Proceedings of the 2023 5th International Conference on Literature, Art and Human Development (ICLAHD 2023)* (pp. 421–428). Atlantis Press.
15. Lietuvos Respublikos Vyriausybė. (2021). *2021–2030 m. Nacionalinis pažangos planas*. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/c1259440f7dd11eab72ddb4a109da1b5?jfwid=->
16. Miller, T. (2022). Digital engagement in primary dance education. *Journal of Arts Education Research*, 15(3), 45–59.
17. Piaget, J. (1972). *The psychology of the child*. Basic Books.

18. Šokio bendroji programa. (2023). *Visos bendrosios programos*. eMokykla. <https://emokykla.lt/bendrosios-programos/visos-bendrosios-programos/44>
19. Žibėnienė, G., & Indrašienė, V. (2017). *Šiuolaikinė didaktika*. Registru centras. ISBN 978-9955-30-258-2

DIGITAL SOLUTIONS IN THE DANCE EDUCATION/LEARNING PROCESS FOR PRIMARY SCHOOL STUDENTS: SELECTION PRINCIPLES AND PRACTICAL INSIGHTS

Rasa Prokurotienė¹

¹ *Vilniaus kolegija / Higher Education Institution, Pedagogikos fakultetas, Studentų g. 39A, Vilnius*

Summary. This article examines aspects of the application of digital solutions in the initial dance education process, highlighting the principles of their selection and practical application. The theoretical part analyzes the principles of applying educational technologies based on contemporary constructivist and creative education perspectives. The research problem addresses how to determine appropriate principles for selecting digital solutions that would effectively contribute to the development of creativity and self-expression among primary school students and increase their motivation to learn in dance lessons.

The object of the study is the principles for selecting appropriate digital solutions and their practical application in dance lessons. The aim of the study is to analyze and justify the principles for selecting appropriate digital solutions for dance education in primary school and to present practical insights into their application based on a specific case study.

Research tasks include analyzing scientific literature and contemporary approaches to the application of digital technologies in arts (dance) education; summarizing and theoretically substantiating the principles for selecting digital solutions in the educational context; and analyzing case study data in order to evaluate the effectiveness and practical possibilities of applying these principles in dance lessons.

Key findings: The study examined whether digital solutions could enrich dance lessons. During the observation, five areas and specific solutions applied by the dance teacher were identified. The study identified principles for selecting digital solutions in dance lessons that help teachers choose technologies responsibly.

Research methods: analysis of scientific literature, documents regulating educational activities, general education programs, and a case study.

Conclusions: Analysis of scientific literature and contemporary approaches shows that digital technologies in artistic (dance) education are becoming an important component of dance education, enriching the teaching and learning process, encouraging creativity, and providing new opportunities for expression and reflection. The summary and theoretical justification of the principles for selecting digital solutions allow the identification of the main principles: alignment with educational goals and student needs, ensuring accessibility, assessing the diversity and suitability of technologies, and maintaining consistency in the education process. Case study data indicate that the practical application of these principles is uneven and depends on specific conditions. Conscious application of the principles improves lesson organization, encourages student self-reflection, and supports the development of artistic abilities.

Keywords: Digital solutions, Dance education/learning, Primary school, Principles of choice.

KULTŪRINIŲ ORGANIZACIJŲ ATSPARUMAS IR RIZIKOS VALDYMAS

Dr. Adomas Vincas Rakšnys¹

¹*Vilniaus Kolegija, Menų ir dizaino fakultetas, Olandų g. 16, Vilnius; Vilnius Tech, Saulėtekio al. 11, Vilnius*

Anotacija. Straipsnyje nagrinėjamas organizacinio atsparumo reiškinys, išskiriant statinį ir dinaminį požiūrius, organizacijos, komandos ir grupės bei individualaus atsparumo dimensijas. Straipsnyje pagrindžiama organizacinio atsparumo svarba XXI a. rizikų ir krizių kontekste, identifikuojamos esminės organizacinio atsparumo naudos, apimant organizacijos gebėjimus veiksmingai prisitaikyti prie pokyčių, inovuoti, įgyti konkurencinį pranašumą, valdyti krizes ir užsitikrinti finansinę naudą. Straipsnyje nagrinėjami ir organizacinio atsparumo iššūkiai, išskiriant sampratos conceptualizavimo problemas, šio reiškinio matavimo sudėtingumą ir suinteresuotųjų šalių valdymo reikšmę organizacinio atsparumo formavimui ir užtikrinimui. Teorinės analizės būdų identifikuojama tarptautinė kultūrinių organizacijų atsparumo didinimo specifika ir gerosios praktikos, apibrėžiami esminiai atsparios organizacijos principai. Straipsnio problematika formuojama klausimu - kas yra kultūrinių organizacijų atsparumas ir kokie esminiai jo užtikrinimo iššūkiai? Straipsnio tikslas – išnagrinėti kultūrinių organizacijų atsparumo specifika. Straipsnyje keliami uždaviniai apima organizacinio atsparumo sampratos ir klasifikavimo būdų analizę, esminių iššūkių identifikavimą, kultūrinių organizacijų atsparumo specifikos apžvalgą. Tikslui pasiekti autorius naudoja mokslinės literatūros analizės, sintezės, palyginimo, apibendrinimo metodus, analizuojami įvairūs moksliniai šaltiniai ir dokumentai.

Raktiniai žodžiai: organizacinis atsparumas, kultūrinės organizacijos, rizikos valdymas.

Įvadas

Temos aktualumą suponuoja tai, kad kultūrinės organizacijos XXI a. susiduria su įvairiomis rizikomis ir krizėmis. Kultūros sektorių veikia kintančios geopolitinės aplinkybės ir prioritetai, technologiniai trikdžiai ir kibernetinės atakos, auditorijų preferencijų bei finansavimo šaltinių pokyčiai, didėja kultūrinių organizacijų tarpusavio konkurencija, kultūrinėje veikloje dalyvauja skirtingomis vertybėmis ir poreikiais pasižyminčios suinteresuotos šalys, organizacijas veikia įvairūs politiniai ir gamtiniai veiklos sutrikdymai (Margaret, et. al., 2025, Zaccariello, et. al., 2024, Nastoiashcha, et. al., 2024). Renginių organizavime, pvz. muzikos festivaliuose kyla rizikos susijusios su lankytojų saugumo užtikrinimu, ypatingai tada, kuomet susiduriame su mažesniu ar didesniu nei tikėtasi lankytoju skaičiumi, nenumatytomis išlaidomis, specifinio techninio personalo ir savanorių veiklos užtikrinimo kokybe, netinkamu programos įgyvendinimu (Nistor, Nedelcut, 2019). Kultūrinės organizacijas veikia ir globalūs įvykiai, pavyzdžiui įvairios greitai plintančios ir užkrečiamos ligos kaip COVID-19 pandemija, kurios gali apriboti organizacijų gebėjimą vykdyti savo veiklą. Jungtinių tautų kultūros agentūra pasidalino statistika, kad COVID-19 pandemijos kontekste net 90 % muziejų pasaulyje negalėjo vykdyti savo veiklos (UN News, 2020). Tai reiškia, kad dauguma jų nebuvo pasirengusios tokio masto krizei. Kariniai veiksmai kultūrinėms organizacijos taip pat suponuoja reikšmingas rizikas susijusias su visuomenės kultūros, kultūrinio paveldo ir identiteto išsaugojimu, pavyzdžiui remiantis Ukrainos Kultūros ministerijos duomenimis, Rusijai pradėjus karinius veiksmus prieš Ukrainą, buvo sunaikinta ar apgadinta daugiau nei 1987 kultūrinės infrastruktūros objektų, apimant teatrus, kino teatrus, muziejus, kultūros ir mokslo institucijas, bibliotekas, parkus, zoologijos sodus (Nastoiashcha, et. al., 2024). Paminėtinos ir globalios rizikos susijusios ir su gamtiniais reiškiniais, pavyzdžiui klimato kaita ir kultūrinio paveldo vietų išsaugojimu. Kintant oro temperatūrai ir sąlygoms

daromas poveikis, krituliams, atmosferos drėgmei ir vėjo intensyvumui. Tiesioginės klimato krizės pasekmės yra jūros potvyniai ir jūros lygio kilimas. Tai sukelia meninio, architektūrinio paveldo pažeidžiamumo didėjimui, pavyzdžiui Venecijoje, kuri itin priklausoma nuo turizmo veiklų ir jų generuojamų pajamų (Zaccariello, et. al., 2024). Tradicinius kultūrinių paslaugų teikimo būdus keičia ir globalus technologinis progresas ir įvairaus tipo inovacijos. Dirbtinis intelektas, robotika, didieji duomenys, virtualioji realybė, skaitmenizacija, 3D spausdinimas ir kiti technologiniai sprendimai suponuoja ne vien papildomas vertes, bet ir rizikas, susijusias su tvariu finansavimu, kultūrinių organizacijų identiteto išsaugojimu, reikalinga infrastruktūra, žmogiškaisiais ištekliais, kompetencijomis, duomenų sauga (Yordonava, Todorova, 2025). Vadinasi galima teigti, kad vykstančių transformacijų ir įvairaus pobūdžio rizikų kontekste, kultūrinėms organizacijoms tampa svarbu stiprinti savo atsparumą, gebėjimą prisitaikyti ir išlikti itin neapibrėžtomis sąlygomis. Šis procesas turėtų apimti atsparumo strategijos formavimą, finansinių rezervų susiejimą su atsparumo tikslais, pozityvių santykių formavimą su įvairiomis suinteresuotomis šalimis, formuoti organizacinę kultūrą susietą su atsparumo didinimu (Chen, et. al., 2021). Pabrėžiant temos naujumą galima teigti, kad bendrai organizacinio atsparumo analizei, moksliniame diskurse skiriamas didelis dėmesys, pavyzdžiui (Hillmann, Guenther, 2020, Hepfer, Lawrence, 2022, Gečienė, 2020, Mitansha, Potangoroa, 2025, Sevilla, et. al., 2023), tačiau atsparumo stiprinimas kultūrinių organizacijų kontekste yra menkai nagrinėtas reiškinys. Straipsnyje keliamas probleminis klausimas – kas yra kultūrinių organizacijų atsparumas ir kokie esminiai jo užtikrinimo iššūkiai? Straipsnio tikslas – išnagrinėti kultūrinių organizacijų atsparumo specifiką. Straipsnyje keliami šie uždaviniai: 1) išnagrinėti atsparumo sampratą ir jo klasifikavimo būdus; ii) identifikuoti esminius atsparumo didinimo iššūkius; 3) atskleisti kultūrinių organizacijų atsparumo specifiką ir užtikrinimo būdus. Tikslui pasiekti autorius naudoja mokslinės literatūros analizės, sintezės, palyginimo, apibendrinimo metodus.

1. Organizacinis atsparumas ir jo klasifikavimo būdai

Organizacinis atsparumas yra plačiai nagrinėjamas XXI a. akademinėje literatūroje. Atsparumo sąvoka kildinama ir lotyniško žodžio *resilire*, reiškiančio tam tikrą grįžimą atgal ar tiesiog atsigavimą (Xiao, Cao, 2017). Organizacinis atsparumas gali būti apibrėžiamas įvairiais būdais, pavyzdžiui kaip tam tikras organizacijos gebėjimas, pajėgumas, savybė, rezultatas, procesas, elgsena, strategija, veiklos tipas arba šių elementų mišinys sietinas su jos gebėjimu prisitaikyti ir užtikrinti veiklos tęstinumą įvairių netikėtų pokyčių, rizikų ir krizių kontekste (Hillmann, Guenther, 2020). Dažnai pabrėžiama, kad organizacinis atsparumas gali būti analizuojamas tiek statiniu, tiek dinamiu požiūriais (Sevilla, et. al., 2023), dinaminį apibrėžiant kaip progresyvų procesą, kurį įmonės demonstruoja reaguodamas į krizes ar nepalankias situacijas, o statinis požiūris atsparumą nagrinėja per funkcijų ir rezultatų perspektyvą, kaip tam tikrą organizacijos gebėjimą (Guillén Mondragón, et. al., 2022). Tai reiškia, kad moksliniame diskurse nėra vieningos šio reiškinio sampratos, kas apsunkina tolimesnius mokslinius tyrimus ir diskusijas. Kita vertus, įvairūs tyrimai patvirtina organizacinio atsparumo naudas. Organizacinis atsparumas svarbus dėl to, nes įvairios organizacijos pasižymės skirtingomis reakcijoms ir gebėjimais pavojingose situacijose. Vienos organizacijos veiksmingai prisitaikys ir toliau augs, o kitos nesugebės tinkamai sureaguoti į pasikeitusias sąlygas ir susidurs su žlugimu. Organizacinio atsparumo stiprinimą palankiai vertina investuotojai, nes jis organizacijoms suteikia finansinės naudos, didina jų konkurencingumą, užtikrina pokyčių procesų veiksmingumą, sukuria inovacines prielaidas. Vadinasi galima teigti, kad organizacinis atsparumas yra tam tikras organizacijos gebėjimas veikti nepertraukiant savo veiklos nuolat kintančioje vidinėje ir išorinėje aplinkoje, tai

tam tikras potencialus pajėgumas, kuris kasdienėje organizacijos veikloje gali būti nepastebimas, tačiau aplinkai pasikeitus, organizacinis atsparumas gali tapti jos pranašumu. Dideliu atsparumu pasižyminčios organizacijos gali laiku prisitaikyti ir įvairių krizių kontekste suformuoti naujus gebėjimus. Svarbu, kad šis atsparumas pasireikštų skirtinguose organizacijos lygmenyse (Xiao, Cao, 2017, Chen, et. al., 2021, Guillén Mondragón, et. al., 2022). Šiai pozicijai pritaria ir kiti autoriai, pavyzdžiui (Ruiz-Martin, et. al., 2018) teigdami, kad organizacinio atsparumo konceptualizavime galima išskirti tris esmines kryptis: i) atsparumas kaip organizacijos savybė (t.y. tai ką organizacija turi); ii) atsparumas kaip veiklos rezultatas (t.y. tai ką organizacija daro); iii) atsparumas kaip sutrikimų, kuriuos organizacija gali toleruoti, matas. Organizacinis atsparumas gali būti nagrinėjamas ir funkcinio, operacinio ir strateginio požiūriais. Jie išsamiau aptariami lentelėje. Šis požiūris atskleidžia, kad organizacinis atsparumas reikalauja sisteminės prieigos, pabrėžiant atsparumą kasdienėje veikloje, atsparumą apimančią visos organizacijos funkcionavimą ir organizacijos atsparumą apimančią jos ilgalaikę kryptį, t.y. strategiją.

1 lentelė. Trys organizacinio atsparumo formos

Funkcinis atsparumas	Operacinis atsparumas	Strateginis atsparumas
Konkrečios organizacijos funkcijos ar sistemos gebėjimas reaguoti į iššūkius ar krizes, pvz. tiekimo grandinės sutrikimai	Organizacijos gebėjimas tinkamai reaguoti į nepalankias sąlygas, kurios paveikia organizaciją kaip visumą ir kelia grėsmę jos veiklos tęstinumui, pvz. darbuotojų streikas	Organizacijos gebėjimas prognozuoti ir tinkamai reaguoti į grėsmes, kylančias jos strategijos įgyvendinimui ir ilgalaikiams tikslams, pvz. teroristiniai išpuoliai.

Šaltinis: adaptuota pagal (Hepfer, Lawrence, 2022).

Kaip matoma 1. lentelėje, atsparumas diferencijuojamas rizikos ir krizės paveikimo požiūriais. Kita vertus, organizacinis atsparumas gali būti analizuojamas pasitelkiant ir labiau kompleksinę prieigą. Mokslininkai (Chen, et. al., 2021) remdamiesi savo tyrimo rezultatai organizacinį atsparumą konceptualizuoja išskirdami šiuos esminius elementus: i) kapitalo atsparumas – apima organizacijos gebėjimą veikti krizės metu ir atstatyti kapitalą (esminės dimensijos - kapitalo struktūra, finansiniai rezervai, skolų aptarnavimo įsipareigojimai); ii) strateginis atsparumas – apima organizacijos gebėjimą išlaikyti strateginį nuoseklumą (esminės dimensijos – operacinė strategija, produktų bruožai, kainų konfliktai, krizės išgyvenimas); iii) santykių atsparumas – apima organizacijos ir kitų suinteresuotųjų šalių santykius (esminės dimensijos – darbuotojų įsipareigojimas, lankstumas, bendruomeniškumo jausmas, dvasinis tobulėjimas); iv) kultūrinis atsparumas – organizacinės kultūros ir įsipareigojimų organizacijai santykį (esminės dimensijos – emocinis ryšys, klientų aptarnavimas, abipusis ryšys, santykių tobulinimas); v) mokymosi atsparumas – organizacijos gebėjimas susidoroti su mokymosi spaudimais ir iššūkiais (esminės dimensijos – mokymosi gebėjimai, elgsenos bruožai, pozityvus sąmoningumas). Panašų organizacinio atsparumo dimensijų modelį siūlo ir kiti mokslininkai (Xiao, Cao, 2017) išskirdami organizacinį atsparumą apimant: i) organizaciją (jos struktūrą, improvizacijos galimybes, socialinį kapitalą, dėmesingumą nesėkmėms; ii) grupes ir komandas (psichologinį saugumą ir atskaitomybę); iii) individualų (optimizmo ir tikėjimo lygmenis, priklausymo jausmą).

Taigi galima teigti, kad organizacinis atsparumas pasižymi komponentais apimančiais esmines organizacijos veiklos sritis, jos strategiją, kasdienes funkcijas, žmones, kultūrą, struktūrą,

technologijas ir finansų valdymą. Esminė sąlyga organizacijose siekiančiose atsparumo didinimo – sisteminis ir holistinis požiūris.

2. Organizacinio atsparumo užtikrinimo iššūkių analizė

Apibrėžus organizacinio atsparumo sampratą ir jos esmines dimensijas, svarbu panagrinėti kokie yra dažniausi mokslinėje literatūroje minimi organizacinio atsparumo užtikrinimo iššūkiai.

Atsparumo konceptualizavimo ir matavimo iššūkiai.

Mokslininkai (Hillmann, Guenther, 2020, Mitansha, Potangoroa, 2025) laikosi nuomonės, kad atsparumas gali žymėti skirtingus dalykus, jis turi apimti tiek bendrus atsparumo aspektus, tiek kontekstui specifinius aspektus, kad būtų aišku kas yra nagrinėjama, todėl pagrįstai keliamas klausimas ar egzistuoja vieningų priemonių visuma organizaciniam atsparumui pasiekti. Dažniausiai pabrėžiama, kad atsparumas skirsis priklausomai nuo industrijos, organizacijos veiklos specifikos, dydžio, finansavimo ir kitų veiksnių, todėl būtų sudėtinga išskirti universalias atsparumo didinimo priemones visoms organizacijoms. Problema ir tame, kad organizacinio atsparumo negalima išmatuoti prieš įvykstant trikdančiam įvykiui. Atsparumas įvertinamas tik po trikdančio įvykio, t.y. jau susidūrus su krize. Paminėtina ir tai, kad pačios matavimo metrikos būna neišsamios, dviprasmiškos, sunkiai apskaičiuojamos. Tai reiškia, kad tikslaus organizacinio atsparumo mato greičiausiai net neįmanoma pasiekti, net ir vertinant po trikdančio įvykio. Esamos metodikos dažnai remiasi pavienėmis atvejų studijomis, stokojama sisteminių įvairių industrijų tyrimų (Sevilla, et. al., 2023, Chen, et. al., 2021).

Suinteresuotų šalių iššūkiai organizacinio atsparumo užtikrinimo kontekste.

Organizacijos gali pasižymėti gerai išvystyta atsparumo politika, procesais ir resursais, tačiau svarbi dedamoji organizacinio atsparumo didinimui – suinteresuotos šalys. Atsparumo formavimui didelę reikšmę užima organizacijų lyderiai, kurie turi pasižymėti tinkamomis kompetencijomis. Netinkamas sprendimų priėmimas, pasitikėjimo lyderiu nebuvimas, informacijos ir įtraukties stoka ar neveiksminga struktūra gali sukelti papildomų iššūkių organizacinio atsparumo formavimui (Gečienė, 2020). Kalbant apie kitas vidines organizacijos suinteresuotas šalis pažymėtina, kad individualus darbuotojų atsparumas kinta priklausomai nuo situacijos, jį formuoja ankstesnės darbinės patirtys, emocijų reguliavimas ir kompetencijos. Net ir atsparūs darbuotojai gali susidurti su iššūkiais, tokiais kaip stresas, išsekimas, komandiniai konfliktai, komunikacijos neefektyvumas, vadovų palaikymo stoka, netinkamas organizacinis klimatas ar kultūra. Šie veiksniai gali sąlygoti ir mažesnę organizacinę atsparumą. Organizacinio atsparumo formavimas neatsiejamas ir nuo stiprių santykių su išorės suinteresuotomis šalimis, pavyzdžiui vietos bendruomenėmis. Tyrimai atskleidžia, kad vietos bendruomenės didina organizacijų atsparumą ir padeda išlaikyti veiklos tęstinumą krizių kontekste. Jeigu organizacijos santykių neformuoja ir nepuoselėja, tai gali sukurti potencialių iššūkių įvairių krizių ir rizikų kontekste (Mitansha, Potangoroa, 2025). Vadinasi galima teigti, kad organizacinio atsparumo reiškinys vis dar susiduria su potencialiais iššūkiais, apimančiais konceptualizavimo, universalių valdymo priemonių formavimo, veiksmingumo matavimo ir suinteresuotųjų šalių valdymo dimensijas.

3. Kultūrinių organizacijų atsparumo gerųjų praktikų analizė

Organizacinio atsparumo sąvoka meno ir kultūros sektoriuje sulaukė didesnio dėmesio po 2008 metų pasaulinės finansų krizės (Nixon, Davis, 2023). Globali finansų krizė atskleidė, kad viešojo kultūros sektoriaus organizacijos privalo diversifikuoti finansavimo šaltinius, didinti suinteresuotų šalių vaidmenį įstaigų valdyme, norint sumažinti potencialias finansines rizikas. Visgi, didžiausias dėmesys kultūros organizacijų atsparumui pradėtas skirti nuo 2020 metų COVID-19 pandemijos kontekste, kuomet organizacijos buvo priverstos iš esmės pertvarkyti savo veiklos principus, paslaugų teikimo būdus. Šios pandemijos metu buvo apribota prieiga prie kultūros paveldo objektų, tokių kaip muziejai ir galerijos, bibliotekos, archyvai, archeologinės vietovės ir paminklai, istoriniai namai, pilys, teatrai ir įvairios kultūrinės scenos ir atlikimo erdvės. Kita vertus, dėka šios krizės, pradėjo formuotis naujos kultūrinės paslaugos, ypatingai pabrėžiant skaitmenizavimą, atsirado įvairūs virtualūs pasirodymai, parodos ir kitos meno formos prieinamos internetu. Kultūrinės organizacijos pradėjo aktyviau išnaudoti socialinius tinklus, pradėjo stiprėti jų ryšiai ne vien su vieta, bet ir tarptautine bendruomene (Volanakis, et. al., 2024). Pažymėtina, kad dėl šių atsparumo didinimo sprendimų, padidėjo ir kultūrinių paslaugų prieinamumas, išsiplėtė jų geografija, kito tikslinė auditorija, pradėti taikyti inovatyvūs technologiniai sprendimai. Pavyzdžiui, Graikijos fotografijos muziejus MOMus ir Tarptautinis Salonikų kino festivalis visiškai persikėlė į virtualią erdvę. Bendrai kultūrinių organizacijų veikloje pradėtos naudoti tokios priemonės kaip papildytoji, virtualioji realybė, 3D animacija, tiesioginės transliacijos, pokalbių robotai ir kiti sprendimai, kurie padidino kultūros sektoriaus interaktyvumą ir atsparumą ateities krizių kontekste (Belenioti, 2022). Pavyzdžiui, atliktas Italijos muziejų ir kitų kultūros institucijų tyrimas kurio imtis apėmė 2968 įstaigas atskleidė, kad nors organizacijos ir turėjo įgyvendinti struktūrinius pokyčius, skaitmenizavimo procesai COVID-19 krizės kontekste padidino kultūros įstaigų patrauklumą (Palumbo, 2022).

Nagrinėjant kultūrinių organizacijų atsparumą galima paminėti ir įvykusias politines krizes, pvz. Arabų pavasarį 2011 metais. Egipte, kuomet prasidėjo masiniai protestai ir valstybės institucijų dėmesys buvo sutelktas kitur, siekiant apsaugoti Aleksandrijos biblioteką, susivienijo vietos bendruomenės ir jaunimo atstovai, kurie perėmė saugumo funkcijas siekdami apsaugoti istorinį paveldą nuo vagysčių ir suniokojimo (Hughes, 2011). Tai reiškia, kad kultūrinės organizacijos norėdamos stiprinti savo atsparumą turėtų formuoti pozityvius santykius su vietos bendruomenėmis, nes įvairių krizių kontekste, jos galėtų prisidėti prie organizacijos išsaugojimo ir veiklos tęstinumo užtikrinimo. Kitas svarbus pavyzdys yra Ivano Frankivsko dramos teatras Ukrainoje, kuomet prasidėjus plataus masto karo veiksams, nenustojo vykdyti savo veiklos, o priešingai - ją išplėtė, demonstruojant ypatingą organizacinį atsparumą. Šis dramos teatras tapo ne tik vaidinimų vieta, jis virto humanitarinės ir bendruomeninės pagalbos centru. Teatras organizavimo paramą, teikė prieglobstį iš karo zonų perkeltiems asmenims, teatro aktoriai ir savanoriai pradėjo siūti daiktus Ukrainos kariškiams. Kultūrinės paslaugos, įvairūs spektakliai buvo pradėti rodyti rūsiuose, įvairiose neįprastose vietose (Ukrainer, 2024, Higgins, 2025).

Pažymėtina, kad kultūrinės organizacijos XXI a. gali susidurti ne vien su pandemijomis, politiniais neramumais ar karinių konfliktų keliamomis rizikomis, bet ir gamtiniais veiksniais. Pavyzdžiui kaip atskleidė (Wardekker et., al, 2023) tyrimas Indonezijai priklausančioje Balio saloje, kurioje nuolat susiduriama su vulkanų isiveržimo rizika, siekiant išsaugoti kultūrinį paveldą, organizacijų atsparumas stiprinamas pasitelkiant institucijų tinklus. Už krizių valdymą atsakingos institucijos pasiruošimo nelaimėms ir atsigavimo planus aktyviai koordinuoja su vietos

bendruomenėmis. Įdomu tai, kad kultūrinio paveldo objektai siekdami didesnio atsparumo ne vien remiasi vietos bendruomenėmis, bet ir pačios bendruomenės siekdamos savo atsparumo remiasi paveldo objektais, dėl jų suteikiamų ekonominių galimybių. Vietos bendruomenės dažniausiai pasižymi specifinėmis žiniomis apie gamtinių incidentų dinamiką, taip pat apie infrastruktūros ypatumus, pavyzdžiui kaip juos tinkamai adaptuoti atsižvelgiant į geografines ir gamtines sąlygas. Šie veiksniai gali būti išnaudojami kultūrinių organizacijų infrastruktūros atsparumo stiprinimui.

Apibendrinant galima teigti, kad ateities rizikos ir krizės kultūrinėms organizacijoms suponuos poreikį savo veikloje efektyviai taikyti modernias technologijas ir jų taikomas galimybes kultūrinių paslaugų teikimui bei efektyviai išnaudoti santykius su įvairiomis organizacijomis, vietos bendruomenėmis.

Išvados

1. Organizacinis atsparumas gali būti apibūdinamas kaip organizacijos gebėjimas, pajėgumas, savybė, rezultatas, procesas, elgsena, strategija, veiklos tipas arba šių elementų mišinys sietinas su jos gebėjimu prisitaikyti ir užtikrinti veiklos tęstinumą įvairių netikėtų pokyčių, rizikų bei krizių kontekste. Svarbiausios atsparumo raiškos sritys – organizacija, grupės ir komandos bei individas. Esminės organizacinio atsparumo dimensijos turėtų apimti kapitalo, strateginio, santykių, kultūros, mokymosi dimensijas.
2. Teorinė analizė atskleidė, kad esminiais organizacinio atsparumo iššūkiais laikytinos konceptualizavimo, veiksmingumo vertinimo, universalių valdymo priemonių formavimo problemos, atsparumo kompetencijų vadovų lygmenyje trūkumas, įvairios vidinės problemos susijusios su darbuotojų išsekimu, komandiniais konfliktais, neveiksminga komunikacija ar kultūra. Nepakankamai išplėtoti santykiai su išorinėmis suinteresuotomis šalimis gali būti vertinama kaip grėsmė organizacinio atsparumo užtikrinimui.
3. XXI a. krizių ir rizikų analizė atskleidė, kad kultūrinių organizacijų atsparumo specifika susijusi su didesne modernių technologijų integracija, naujų kultūrinių paslaugų ir produktų formatų kūrimu, jų prieinamumo didinimu, auditorijos pokyčiais didesniu socialinių tinklų vaidmeniu ir interaktyvumo skatinimu. Ypatingai šios tendencijos išryškėjo COVID-19 globalios pandemijos kontekste. Kultūrinių organizacijų atsparumo specifika neatsiejama nuo veiksmingos sąveikos su kitomis institucijomis ir vietos bendruomenėmis, vadovų ir personalo gebėjimų adaptuoti ir krizes panaudoti inovaciniams sprendimams.

Literatūra

1. Belenioti, Z.C. (2022). COVID-19 resilience via digital cultural heritage: Digital life in museums and festivals during the anthropause. *International Journal of Technology Marketing*, 16(4), 403–420.
2. Volanakis, A., Seymour, C., Fouseki, K. (2024). Assessing the long-COVID impact on heritage organisations. *Heritage*, 7, 3211–3247. <https://doi.org/10.3390/heritage7060152>
3. Sevilla, J., Ruiz-Martín, C., Nebro, J. J., López-Paredes, A. (2023). Why can organizational resilience not be measured? *Journal of Business Economics and Management*, 24(2), 199–220. <https://doi.org/10.3846/jbem.2023.18819>

4. Nixon, M., & Davis, L. (2023). Understanding the factors that affected the resilience of performing arts workers during the COVID-19 pandemic. *Cultural Trends*. <https://doi.org/10.1080/09548963.2023.2240254>
5. Mitansha, M., Potangaroa, R. (2025). Investigating the connection between individual resilience and organisational resilience. *Systems*, 13, 907. <https://doi.org/10.3390/systems13100907>
6. Ruiz-Martin, C., López-Paredes, A., Wainer, G. (2018). What we know and do not know about organizational resilience. *International Journal of Production Management and Engineering*, 6(1), 11–28. <https://doi.org/10.4995/ijpme.2018.7898>
7. Chen, R., Xie, Y., Liu, Y. (2021). Defining, conceptualizing, and measuring organizational resilience: A multiple case study. *Sustainability*, 13, 2517. <https://doi.org/10.3390/su13052517>
8. Hepfer, M., & Lawrence, T. B. (2022). The heterogeneity of organizational resilience: Exploring functional, operational and strategic resilience. *Organization Theory*, 3, 1–29. <https://doi.org/10.1177/26317877221084779>
9. Hillmann, J., & Guenther, E. (2020). Organizational resilience: A valuable construct for management research? *International Journal of Management Reviews*, 00, 1–38. <https://doi.org/10.1111/ijmr.12239>
10. Wardekker, J. A., Nath, V., & Handayaningsih, F. (2023). Cultural heritage institutions and community resilience in volcanic regions. *Environmental Science & Policy*, 145, 116–128.
11. Nastoiashcha, K., Marutian, R., & Sobolevska, M. (2024). Sustainability of cultural practices in Ukraine during the war: Challenges and threats. *European Journal of Sustainable Development*, 13(3), 489–503. <https://doi.org/10.14207/ejsd.2024.v13n3p489>
12. Xiao, L., Cao, H. (2017). Organizational resilience: The theoretical model and research implication. *ITM Web of Conferences*, 12, 04021. <https://doi.org/10.1051/itmconf/20171204021>
13. Guillén Mondragón, I. J., Rendón Trejo, A., & Morales Alquicira, A. (2022). Is organizational resilience a competitive advantage? ¿Es la resiliencia organizacional una ventaja competitiva? *Mercados y Negocios*, 23(46). <https://doi.org/10.32870/myn.vi46.7670.g6738>
14. Palumbo, R. (2022). Surviving Covid-19: what museums and cultural institutions can do to attract cultural tourists and get through the pandemic. *International Review on Public and Nonprofit Marketing*, 20(4), 905–926. <https://doi.org/10.1007/s12208-022-00359-x>
15. Hughes, J. (2011, February 1). Alexandria youth protecting library. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/books/2011/feb/01/alexandria-youth-protecting-library>
16. UN News. (2020, May 18). *Covid-19 crisis closes 90 percent of museums globally, UNESCO plans for reopenings*. United Nations. <https://news.un.org/en/story/2020/05/1064362>
17. Higgins, C. (2025, July 1). Shakespeare in war: Bard’s ‘existential’ theatre takes hold in Ukraine. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/world/2025/jul/01/shakespeare-festival-ukraine-ivano-frankivsk>
18. Ukraïner. (2022, November 6). *Theatres and museums volunteering during the war*. <https://www.ukraïner.net/en/theatres-and-museums-volunteering/>
19. Nistor, R. L., Nedelcut, A. C. (2019). Identifying and managing risk in organizing cultural events (in the case study of the Romanian music festivals). *Perm University Herald. Economy*, 14(3), 482–494. <https://doi.org/10.17072/1994-9960-2019-3-482-494>

20. Zaccariello, G., Tesser, E., Piovesan, R., Antonelli, F. (2024). The (building) stones of Venice under threat: A study about their deterioration between climate change and land subsidence. *Sustainability*, 16, 4701. <https://doi.org/10.3390/su16114701>
21. Margaret, S., Pankajam, A., Zhang, J., Lu, L., Ganapathi, P., Poongavanam, S. (2025). Strategic management practices in arts and cultural organizations. *International Journal of Environmental Sciences*, 11(14s), 445. <https://www.theaspd.com/ijes.php>
22. Yordanova, Z., Todorova, Z. (2025). Technological innovation in cultural organizations: A review and conceptual mapping framework. *Digital*, 5, 54. <https://doi.org/10.3390/digital5040054>
23. Gečienė, J. (2020). The resilience of organizations in the context of regional social sustainability: Management challenges under uncertainty. *Management of Organizations: Systematic Research*, 83, 37–55. <https://doi.org/10.1515/mosr-2020-0003>

ORGANIZATIONAL RESILIENCE AND RISK MANAGEMENT OF CULTURAL ORGANIZATIONS

PhD Adomas Vincas Rakšnys¹

¹ *Vilniaus kolegija / Higher Education Institution, Olandų g. 16, Vilnius; Vilnius Tech, Saulėtekio al. 11, Vilnius*

Summary. The article examines the phenomenon of organizational resilience, distinguishing between static and dynamic approaches, as well as the dimensions of organizational, team, group, and individual resilience. The article substantiates the importance of organizational resilience in the context of 21st-century risks and crises, identifies the essential benefits of organizational resilience, including the ability of organizations to adapt effectively to change, innovate, gain competitive advantage, manage crises, and secure financial benefits. The article also examines the challenges of organizational resilience, highlighting the problems of conceptualizing the concept, the complexity of measuring this phenomenon, and the importance of stakeholder management in shaping and ensuring organizational resilience. Theoretical analysis methods are used to identify the specifics of increasing the resilience of international cultural organizations and best practices, and to define the essential principles of a resilient organization. The article's problem statement is formulated as a question: what is the resilience of cultural organizations and what are the essential challenges in ensuring it? The aim of the article is to examine the specifics of the resilience of cultural organizations. The tasks set in the article include analyzing the concept of organizational resilience and methods of classification, identifying key challenges, and reviewing the specifics of the resilience of cultural organizations. To achieve this goal, the author uses methods of scientific literature analysis, synthesis, comparison, and generalization, analyzing various scientific sources and documents.

Keywords: organizational resilience, cultural organizations, risk management.

TREMTIES ATMINTIS: LIETUVIŲ KULTŪRINIS PAVELDAS SIBIRE

Eglė Stanišauskienė¹

¹*Vytauto Didžiojo universitetas, Humanitarinių mokslų fakultetas,
Kultūrų studijų katedra,
V. Putvinskio g. 23, LT-44243 Kaunas*

Anotacija. Straipsnyje nagrinėjama lietuvių tremties atminties raiška Sibire, daugiausia dėmesio skiriant kapinėms, kryžiams, epitafijoms ir vizualinei medžiagai. Analizuojama, kaip šie materialūs atminties ženklai padėjo išsaugoti tautinę tapatybę, kultūrinį paveldą, religinius simbolius ir bendruomeninį solidarumą sovietinės priespaudos sąlygomis. Straipsnyje pabrėžiama, kad tremties atmintis yra svarbi šiuolaikinės Lietuvos kultūrinės tapatybės, istorinio sąmoningumo ir kolektyvinės atminties dalis. Vizualinė medžiaga, ekspedicijų fotografijos ir memorialiniai objektai atskleidžiami kaip reikšmingi tremtinių patirties liudijimai bei edukacinis šaltinis ateities kartoms.

Raktiniai žodžiai: lietuvių tremtis, Sibiras, tremties atmintis, kapinės, kryžiai, epitafijos, kultūrinis paveldas, tautinė tapatybė, kolektyvinė atmintis, vizualinė medžiaga.

Įvadas

XX a. 5–6 dešimtmečiais iš Lietuvos į tolimas Rusijos vietas buvo ištremta daugiau kaip 130 000 žmonių. Tremtis tapo viena skaudžiausių lietuvių tautos istorijos patirčių, palikusi gilių žymių tiek individualiuose likimuose, tiek kolektyvinėje atmintyje. Sudėtingomis gyvenimo sąlygomis žmonės stengėsi išsaugoti savo tapatybę ir dvasinę stiprybę, o svarbiausiais kultūrinės atminties liudytojais tapo materialūs tremties ženklai – kapinės, kryžiai, paminklai ir antkapių užrašai. Šie objektai liudija ne tik apie prarastus artimuosius, bet ir apie tautinės tapatybės puoselėjimą, bendruomeninį solidarumą bei tikėjimo svarbą tremties kasdienybėje. Vizualinė medžiaga, užfiksuota ekspedicijų metu, šiandien leidžia geriau suprasti tremtinių gyvenimo sąlygas, kultūros paveldo tęstinumą ir atminties išsaugojimo formas. Todėl tyrimo objektu tampa lietuvių tremties atminties raiškos Sibire – kapinės, kryžiai, epitafijos ir jų simbolinė bei kultūrinė reikšmė.

Tyrimo objektas – lietuvių tremties atmintis ir jos išraiškos formos Sibire, atskleidžiančios kultūrinio paveldo tęstinumą tremties sąlygomis.

Tyrimo problema – kaip lietuvių tremties kapinės, kryžiai ir antkapių užrašai atskleidžia kultūrinio paveldo tęstinumą ir tautinės tapatybės išsaugojimą sovietinės priespaudos sąlygomis.

Tyrimo tikslas – atskleisti lietuvių tremties atminties raiškas Sibire, analizuojant kapines, kryžius, epitafijas ir kitą vizualinę medžiagą kaip kultūrinio paveldo ir tautinės tapatybės išsaugojimo būdus.

Uždaviniai:

1. Apibūdinti lietuvių kultūrinio paveldo raiškos formas Sibire, daugiausia dėmesio skiriant kapinėms, kryžiams, jų ornamentikai ir epitafijų semantikai;
2. Išanalizuoti tremties atminties perdavimo būdus, atsiskleidžiančius per šeimos naratyvus, bendruomeninius ritualus ir materialius atminties ženklus;
3. Nustatyti pagrindinius veiksnius, lėmusius lietuvių kultūrinio paveldo išsaugojimą tremtyje, įvertinant religijos, kalbos, solidarumo ir kolektyvinės atminties vaidmenį;

4. Pagrįsti tremties atminties reikšmę šiuolaikinei Lietuvos kultūrinei tapatybei ir istoriniam sąmoningumui;
5. Ištirti vizualinės medžiagos – nuotraukų, paminklų, kryžių ir epitafijų – vaidmenį tremties atminties išsaugojime ir jos perteikime ateities kartoms.

Tyrime taikomi istorinės, vizualinės ir kultūrinės atminties analizės metodai, leidžiantys tirti materialius tremties ženklus ir aiškinti jų formą bei semantinę reikšmę.

Tyrime naudojama vizualinė medžiaga-aplankas iš bendrijos „Lemtis“ ekspedicijų, vykdytų 1989–2000 m., kurių metu dokumentuotos lietuvių tremties vietos Sibire, ypatingą dėmesį skiriant kapinėms, kryžiams, jų simbolikai ir epitafijoms. Darbe remiamasi Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro interneto svetaine, kurioje publikuojami ekspedicijų duomenys ir fotografijų archyvas, taip pat bendrijos „Lemtis“ interneto svetainėje pateikta informacija ir A. Sadecko leidiniais „Išskentėjusios Lietuvos simbolis“ (2020) ir „Negrįžusiems“ (2001). Šie šaltiniai papildo tyrimą autentiška istorine medžiaga, leidžiančia atskleisti tremties paveldo kultūrinę ir simbolinę vertę.

1. Literatūros apžvalga

Lietuvių kultūrinio paveldo raiškos formos Sibire

Lietuvių kultūros raiška Sibire daugialypė, giliai įsišaknijusi migracijos, prisitaikymo ir tapatybės išsaugojimo patirtyse. Sibiro lietuvių bendruomenės naudoja raiškos formas, kad išlaikytų kultūrinį tęstinumą, pasitelkdama folkloro, kalbos, religinių praktikų ir bendruomenės solidarumo elementus. Viena iš svarbiausių kultūrinio paveldo raiškos formų – užrašai ant kapų ir kryžių kaip jaudinantis priminimas apie kultūrinį paveldą, kurį išsaugojo tremtiniai (1 pav.).

1 pav. Atminimo užrašas ant antkapio Ilkos kapinėse, Zaigrajevo raj., Buriatijos respublika.

Šaltinis: Nuotrauka iš 1992 m. ekspedicijos. Fotografas: Sadeckas, A., 1992.

<https://www.lietuviaisibire.lt/lt/ekspedicijos/album/18/109>

Jie atspindi asmeninio sielvarto ir kolektyvinę atmintį, išsaugant tų, kurie nukentėjo nuo represinių režimų, vardus ir istorijas. Etninės tapatybės tyrimai paaiškina, kaip tokios atminimo praktikos įkūnija siekius išsaugoti kultūrinius santykius, sustiprindamos mintį, kad net ir tolimose žemėse lietuvių tapatybė išlieka, funkcionuodama kaip tylus pasipriešinimo aktas (Kuznecovienė, 2023).

Sibiro tremtiniai statydami kryžius, memorialus ne tik įprasmina netekties skausmą, bet ir atskleidžia dvasinį santykį su tėvyne. Šie atminties ženklai tampa kultūrinės savivokos ir egzistencinio pasipriešinimo forma. Moksliniai tyrimai (Przybylska, 2020; Clarke ir kt., 2022) rodo, kad tremtinių memorialinė praktika grindžiama tiek religiniais, tiek kultūriniais motyvais. Vienas iš pavyzdžių, Lenkijos pakelės kryžiai funkcionuoja ne tik kaip sakralūs objektai, bet ir kaip kultūriniai ženklai (Przybylska, 2020). Lietuvių kryžiais Sibire gali būti kaip kultūrinės tapatybės ir dvasinio ryšio su tėvyne išraiška, pabrėžianti materializmo svarbą atmintyje (Clarke ir kt., 2022). Sadeckas (2020) teigia, kad kryžius Sibire – metonimija pačiai tautai, įkūnijanti kolektyvinę kančią ir dvasinį atgimimą, peržengianti vien tik kapo žymens funkciją (2 pav.).

2 pav. Balachtašo kapinės, Taštupo raj., Chakasijos sr., Krasnojarsko kr.
Šaltinis: Nuotrauka iš 1991 m. ekspedicijos. Fotografas: Sadeckas, A., 1991.
<https://www.lietuviaisibire.lt/lt/ekspedicijos/album/16/86>

Kryžius liudija apie dvasinę ištvermę, o kapinės – apie fizinį išlikimą ir bendruomenės sanglaudą. Jis tampa laisvės simboliu, nes iš tremtinių atimta jų nuosavybė ir materialus kultūrinis paveldas. Tai – vienintelis kultūrinis artefaktas, kurį jie gali atkurti ir parodyti tėvynės ilgesį.

Kapinės kaip gedulo ir atminties vietos užima svarbią vietą lietuvių atmintyje. Jos atspindi gyvųjų skausmą, ištvermę ir viltį, tapdamos istorijos liudininke ir kultūrinės atminties ženklu. Nors tikslaus jų skaičiaus nežinoma, tačiau manoma, kad Sibire žuvo daugiau kaip 28000 žmonių, kurių palaikai palaidoti maždaug 800 kapinėse. Fiksuojama daugiau negu 3000 tremties vietų ir apie 1000 kalėjimo punktų, lagerių ir kirtaviečių. Šie duomenys grindžiami tiek oficialiai paskelbta informacija, tiek atliekamais tyrimais (Megem, 2022). Tremtiniais kapinės tampa simboline Lietuvos dalimi, kurioje jie gali išreikšti savo kūrybinę ir dvasinę energiją. Apsauganti tvora veikia kaip metaforinė valstybės siena, sauganti nuo išorės įtakos (3 pav.).

3 pav. Vartai į lietuvių tremtinių kapines Verchniaja Ara Kuorka, Zaigrajevo raj., Buriatijos respublika.

Šaltinis: Nuotrauka iš 1991 m. ekspedicijos. Fotografas: Sadeckas, A., 1991.

<https://www.lietuviAISibire.lt/lt/ekspedicijos/album/18/105>

Eidami pro kapinių vartus žmonės jaučia laisvės pojūtį. Kapinių viduryje dažnai pastatomas didelis kryžius kaip laisvės simbolis (4 pav.).

4 pav. Kryžius tremtiniams, Bijsko kapinės, Barnaulo raj., Altajaus kr.

Šaltinis: Nuotrauka iš 1991 m. ekspedicijos. Fotografas: Sadeckas, A., 1991.

<https://www.lietuviAISibire.lt/lt/ekspedicijos/album/17/102>

Kapinės tampa dvasine tvirtove, užtikrinančia bendruomenės atminties ir kultūrinės tapatybės tęstinumą. Sadeckas (2020) pabrėžia, kad kryžių ir laidojimo ceremonija vykdavo slapta. Procesas apima dvasinį pasiruošimą, pašventinimo ceremoniją (dažnai be dvasinininkų) ir greitą žymens įtvirtinimą, net pačiomis sunkiausiomis sąlygomis. Tai nėra tik statymo darbai, tai ritualas, suteikiantis sielvarto ir maldos židinį, padėdamas stabilizuoti bendruomenės ir asmens psichologinę gerovę mirties akivaizdoje.

Užrašai ant kryžių ir kapų Sibiro lietuvių tremtyje atskleidžia gilius tautosakos ir kultūrinės atminties aspektus, liudijančius apie bendruomenių pastangas išlaikyti kultūrinį tapatumą ekstremaliomis sąlygomis. Patyrus neišsivaizduojamas kančias ir netektis Sibire, užrašai tampa gyvybiškai svarbia priemone išsaugoti jų atmintį ir patvirtinti kultūrinę reikšmę. Lietuvos kultūroje kryžius – ne tik religinis simbolis, bet tautos tapatybės, istorinio atsparumo ir meno paveldo elementas. Kryždirbystė, pripažinta UNESCO paveldo dalimi, liudija apie tradicinį medžio architektūros meistriškumą, tačiau po 1940 metų okupacijos kryžius įgyja nacionalinės tapatybės ir pasipriešinimo (rezistencijos) simbolizmą. Per sovietmetį, kai buvo siekiama sunaikinti religinę ir nacionalinę sąmonę, kryžiai, ypač tie, kurie žymėjo politinės prievartos aukas, tampa tyliaisiais laisvės kovos ir kančios memorialais. Patirdami kančią, netektis ir izoliaciją, lietuviai pasitelkia užrašus kaip vieną iš svarbiausių būdų išsaugoti savo atmintį, išreikšti tapatybę ir perteikti kultūrinę reikšmę ateities kartoms.

Tremtyje užrašo ant kryžių ar antkapių funkcija išlieka labai svarbi, nes ji atlieka ne tik memorialinę, bet ir simbolinę funkciją – jie sukuria santykį tarp tremtinių ir tėvynės. Epitafija veikia kaip teksto intarpas, kuris pakeičia statinį simbolį (kryžių arba antkapį) į dinamišką naratyvinį elementą. Jis gali perduoti istorinę žinią. Nors kryžius laikomas kaip universalus simbolis, lengvai atpažįstamas „liaudies mene“, užrašas jį paverčia istoriškai specifiniu objektu, nukreiptu prieš totalitarizmo homogeniškumą. Toks užrašas tampa nepriklausomos, bendruomenės sukurtos istorijos simboliu. Jis atspindi ilgaamžę kolektyvinės atminties tradiciją, rodančią, kaip atminimo veiksmas tampa svarbiu kultūrinio tęstinumo pagrindu susidūrus su priverstine migracija ir traumine patirtimi (Kuznecovienė, 2023). Vardų ir datų įrašymas lietuvių kalba, dažnai nepaisant vietos sovietinių taisyklių, laikomas kaip mateliarus teisiškai ištrintos tapatybės patvirtinimas. Paprasti užrašai – „Čia ilsisi...“, data – tampa vienu paskutinių laisvės gestų ir esmine materializuota atminties dalimi. Užrašai ant antkapių ne tik individualių netekčių žymenys, bet ir įkūnija šeimos ir socialinius santykius, atspindinčius platesnę tremtinių bendruomenių patirtį. Vintilā (2025) pabrėžia, kad kapinėse pastatyti kryžiai padeda atminti ne tik mirusiųosius, bet ir jų šeimas, o tai rodo turtingą kolektyvinės atminties tradiciją. Kaip teigia Kuznecovienė (2023), užrašai ant kryžių tampa svarbiais liudijimais apie tremtinių išgyventą traumą, jų dvasinį atsparumą ir kolektyvinės tapatybės išsaugojimo pastangas, jungiančias asmeninę ir bendruomeninę atmintį. Sadeckas (2020) priduria, kad tradicinės frazės ant antkapių, kurios iš pirmo žvilgsnio atrodo neutralios, sovietmečio kontekste įgauna disidentinę prasmę. Tokiu būdu užrašai tampa ne tik asmeninės pagarbos išraiška, bet ir kolektyvinės savasties, ilgesio ir pasiaukojimo simboliu, atspindinčiu sovietinių represijų patirtį.

Materialūs atminties ženklai – kapinės, kryžiai – atlieka svarbų vaidmenį kolektyvinio sielvarto ir tapatybės išraiškoje. Kryžiaus pastatymas ar kapinių įkūrimas laikoma kaip simbolinė veikla, kuri atskleidžia tremtinių patirtį suteikia jai istorinį svorį. Tokiu būdu materialūs atminties ženklai funkcionuoja kaip „įtvirtinta atmintis“ (Megem, 2022). Ji įkūnija praeitį dabartyje ir suteikia galimybę bendruomenei ją prisiminti. Šis atminties tipas sujungia prarastas individualias biografijas su platesniu tautiniu kontekstu, sustiprindamas tremtinių bendruomenių tapatybę. Sadeckas (2020) priduria, kad kryžių ir laidojimo ceremonija vykdavo slapta. Procesas apima

dvasinį pasiruošimą, pašventinimo ceremoniją (dažnai be dvasinininkų) ir greitą žymens įtvirtinimą, net pačiomis sunkiausiomis sąlygomis. Tai nėra tik statymo darbai, tai ritualas, suteikiantis sielvarto ir maldos židinį, padedamas stabilizuoti bendruomenės ir asmens psichologinę gerovę mirties akivaizdoje.

Apibendrinant galima teigti, kad užrašai ant kryžių ir kapų Sibiro lietuvių tremtinių aplinkoje atskleidžia tautosakos, atminties ir tapatybės santykį. Jie ne tik liudija individualių žmonių gyvenimus ir jų netektis, bet ir įkūnija lietuviško tęstinumą, tapdami kolektyvinės atminties ir kultūrinio atsparumo simboliais. Tokiu būdu jie padeda suprasti, kaip per materialią atminties raišką tremtinių bendruomenės išsaugoja savo dvasinę stiprybę ir kultūrinį identitetą istorinės priespaudos sąlygomis. Įrašai ant kryžių ir kapų tarp Lietuvos tremtinių Sibire laikomi kaip reikšmingi kultūrinės atminties simboliai, kuriuose atsispindi lietuvių tautosakos elementai. Jie ne tik mirties ženklai, bet ir įkūnija tremties suformuotą tautos atsparumą, tapatybę ir kolektyvinę atmintį.

2. Tremties atminties reikšmė šiuolaikinei Lietuvos tapatybei

Tremties atmintis – reikšmingas šiuolaikinio lietuvių tapatybės formavimo komponentas, pirmiausiai dėl susipynusių traumos, atsparumo ir tęstinumo naratyvų. Tremties patirtis palieka gilų pėdsaką kolektyvinėje atmintyje ir kultūrinėje lietuvių tapatybėje. Istoriskai masiniai trėmimai ir priverstinės migracijos sukuria traumos naratyvą, sujungiantį kartas. Tremties prisiminimai ne tik primena apie netektį, bet ir yra katalizatoriai, skatinantys stiprų tautinės tapatybės jausmą tarp lietuvių tiek tėvynėje, tiek tremtyje (Žmuida, 2022; Bernotienė, 2024). Tremties atmintis laikoma kaip esminė šiuolaikinės Lietuvos tapatybės kūrimo dalis. Ji palengvina istorinių pasakojimų kūrimą, atskleidžiantį traumos ir atsparumo sąveiką bei stiprinantį tautinės priklausomybės jausmą. Remiantis atminties studijų teorijomis, Sibiro kapinės gali būti laikomos kaip atminties vietomis, kurios išsaugo istorinę ir simbolinę vertę, tačiau susiduria su fizinio tęstinumo problema dėl geografinių ir gamtinių sąlygų (5 pav.).

5 pav. Šabūro kapinės, Zaignrajevo raj., Buriatijos respublika.
Šaltinis: Nuotrauka iš 1992 m. ekspedicijos. Fotografas: Sadeckas, A., 1992.
<https://www.lietuviaisibire.lt/lt/ekspedicijos/album/18/113>

Sadeckas (2020) pabrėžia, kad daugelis šių vietų yra „apleistos ir nykstančios“, o tai lemia atminties materialaus pėdsako praradimą.

Atminties kultūros tęstinumas postosovietinėje Lietuvoje – sudėtingas ir daugiasluoksnis procesas, kuriuo siekiama išsaugoti ir perduoti tautos traumines patirtis, ypač susijusias su XX amžiaus vidurio masiniais trėmimais. Šios pastangos neatsiejamos nuo Lietuvos nacionalinės tapatybės formavimo, grindžiamo išgyvenimo, pasipriešinimo ir dvasinio atsparumo totalitariniams režimams naratyvu. Nors valstybė palaiko oficialią atminimo politiką per minėjimus, valstybinius paminklus, vis dėlto esminis atminties tęstinumo elementas glūdi gyvoje, patirtinėje atmintyje, kurią sudaro asmeniniai liudijimai, artefaktai ir bendruomeninė kultūrinė raiška. Šią atminties formų integraciją į Lietuvos istoriją išsamiai aptaria Antanas Sadeckas savo monografijoje „Iškentėjusios Lietuvos simbolis“, kurioje derinami dokumentiniai ir literatūriniai šaltiniai, užtikrinantys tremties atminties išsaugojimą (Sadeckas, 2020).

Remiantis atminties studijų teorijomis, Sibiro kapinės gali būti laikomos kaip atminties vietomis, kurios išsaugo istorinę ir simbolinę vertę, tačiau susiduria su fizinio tęstinumo problema dėl geografinių ir gamtinių sąlygų. Sadeckas (2020) pabrėžia, kad daugelis šių vietų yra „apleistos ir nykstančios“, o tai lemia atminties materialaus pėdsako praradimą. Tokiu būdu fizinės atminties vietos nykinimas kompensuojamas archyviniais ir literatūriniais dokumentais, kurie tampa alternatyviu atminties saugojimo būdu. Sadecko (2020) monografijoje pateikiamos ekspedicijų schemos, nuotraukos ir liudijimai funkcionuoja kaip dokumentinė priemonė, pakeičianti išnykstančią kraštovaizdžio atmintį. Šis perėjimas nuo fizinės prie archyvinės atminties laikytinas esminiu mechanizmu, užtikrinančiu tremties atminties kultūros tęstinumą.

Lietuvių tremties atminties kultūra, ypač susijusi su Sibiro patirtimi, laikoma kaip svarbus šiuolaikinės tapatybės formavimo elementas. Ji ne tik atskleidžia trauminius išgyvenimus, bet ir liudija tautos gebėjimą išlaikyti atsparumą bei bendruomeninę sanglaudą. Kaip pažymi Strand (2022), kolektyvinė atmintis labai svarbi nacionalinės tapatybės palaikymo jėga, ypač diasporinėse bendruomenėse, todėl tremties į Sibirą patirtis negali būti suvokiama vien kaip istorinis epizodas – ji gyva kultūrinės raiškos ir tapatybės formavimo dalis, turinti aktualią reikšmę šiandien (6 pav.).

6 pav. Sibiro Madona Korbiko kapinėse.

Šaltinis: Skulptūros autorius tremtinys Jonas Maldutis. https://lemtissibiras.lt/wp-content/uploads/2022/05/Sadeckas-ISKENTEJUSIOS-LIETUVOS-SIMBOLIS_internetui.pdf

Svarbi tremties atminties tęstinumo dimensija – meninė raiška, ypač literatūroje ir kine. Šiose formose atskleidžiamos tremties, netekties ir sugrįžimo temos, suteikiančios galimybę atskleisti asmeninius ir kolektyvinius išgyvenimus. Strand (2022) pabrėžia, kad meninis tremties patirties pateikimas padeda išlaikyti emocinį ryšį su nacionaliniu identitetu ir sustiprina kultūrinę atmintį. Tremties vaizdavimas mene tampa simboliniu būdu, leidžiančiu visuomenei apmąstyti istorines traumas, kartu patvirtinant tautos dvasinį atsparumą ir kultūrinį paveldą.

Tremties atminties integravimas į ugdymo turinį skatina jaunosios kartos sąmoningumą ir tautiškumą. Švietimo institucijos, muziejai ir kultūros centrai kuria platformas, kuriose tremties istorija tampa neatsiejama Lietuvos istorinio naratyvo dalimi. Kaip nurodo Vázquez et al. (2021), tokios iniciatyvos sudaro sąlygas nuolatiniam dialogui apie tremties poveikį nacionaliniam identitetui, skatindamas kritinį mąstymą ir kolektyvinės atminties refleksiją. Lietuvos gyventojų trėmimai į Sovietų Sąjungos gilumą – vienas sudėtingiausių ir labiausiai geografiškai išskaidytų traumų XX amžiaus Lietuvos istorijoje. Vizualinė medžiaga padeda išlaikyti kolektyvinę tremties atmintį, nes tremtis vyko tūkstančius kilometrų nuo tėvynės, ilgą laiką ir griežtos Sovietų represinės kontrolės sąlygomis. Dėl šių priežasčių vaizdinė medžiaga iš tremties vietų tampa ne tik iliustracija, bet ir giliai emociniu, gyvybę išsaugojusiu artefaktu.

Fotografijos, dokumentai ir meninės išraiškos veikia kaip gyvi atminties nešėjai. Šios vizualinės priemonės ne tik liudija istorines traumas, bet ir stiprina kolektyvinės atminties ir kultūrinės tapatybės tęstinumą. Fotografijų archyvai, ypač asmeninės nuotraukos, liudija tremtinių gyvenimo kasdienybę ir stiprina kolektyvinę tapatybę. Kaip pažymi Shahrokhi (2023), nuotraukų albumai atspindi tapatybės ir atminties sąveiką, kurioje atskleidžiamos migracijos, netekties ir atsparumo patirtis. Pabedinskas (2020) priduria, kad fotografija sujungia asmeninį ir viešąjį atminties laukus, leisdamą tremties istorijoms įgyti platesnį visuomeninį rezonansą. Tokiu būdu vizualinė dokumentacija tampa empatijos ir bendruomeninio tapatumo stiprinimo priemone.

Meniniai ir dokumentiniai projektai sustiprina tremtinių pasakojimus, suteikdami kūrybinę formą kolektyvinei tremties atminčiai. Pasak Gončarovos (2025), fotografijų kolekcijos atskleidžia kultūrinių praktikų ir socialinio gyvenimo aspektus, suteikiančius galimybę geriau suprasti, kaip istorinės patirtys formuoja šiuolaikinę atmintį (7 pav.).

7 pav. Mazurkos kapinėse rastas knygnešio Juozo Akelaičio kapo kryžius, parvežtas į Lietuvą 1989 m. ekspedicijos dalyvių. Šiuo metu saugomas Marijampolės krašto ir Prezidento Kazio Griniaus muziejuje.

Šaltinis: iš asmeninio ekspedicijos Baikalas89 archyvo.

Vizualinės instaliacijos, memorialai ir parodos atskleidžia kolektyvinę atmintį, skatina refleksiją, dialogą ir bendruomenį įsitraukimą. Skaitmeninės platformos suteikia naujas galimybes skleisti ir įamžinti tremties atmintį. Internetiniai archyvai ir socialiniai tinklai padeda formuoti virtualias atminties bendruomenes, kuriose asmeninės istorijos tampa prieinamos lietuviams. Kaip teigia Clarke ir kt. (2022), tai sujungia geografiškai išsisklaidžiusius lietuvius ir stiprina ryšį su kultūrinėmis šaknimis.

Apibendrinant galima teigti, kad vizualinė medžiaga neatskiriama Lietuvos tremties atminties kultūros dalis. Ji ne tik dokumentuoja praeitį, bet ir aktyviai dalyvauja tapatybės atskleidime, jungdama istorinius išgyvenimus su šiuolaikiniu kultūriniu kontekstu. Vizualūs pasakojimai užtikrina, kad tremties istorijos išliktų gyvos, skatindamos kolektyvinį atsparumą ir kultūrinį tęstinumą.

Išvados

1. Tyrimas atskleidė, kad lietuvių tremties atmintis Sibire, išreikšta per kultūrinius simbolius, ritualus, šeimos pasakojimus ir vizualinius liudijimus, veikia kaip svarbus kultūrinio paveldo tęstinumo mechanizmas. Ji stiprina tautinę tapatybę, bendruomeninį solidarumą ir palaiko istorinį sąmoningumą net prievartinės migracijos sąlygomis.
2. Tremtinių kultūrinio paveldo raiška Sibire apima ne tik religinius ir tautinius simbolius, bet ir kasdienio gyvenimo įvykius, tokius kaip krikščynos, santuokos ar laidotuvės. Kapinės ir kryžiai tampa dvasinio atsparumo, kultūrinės savasties ir identiteto išsaugojimo ženklais.
3. Tremties atminties perdavimo mechanizmai atsiskleidžia per šeimos naratyvus, bendruomenines šventes ir prisiminimų ritualus, kurie padeda palaikyti ryšį tarp kartų ir stiprinti tautinę savimonę nepaisant grėsmingų gyvenimo sąlygų.
4. Pagrindiniai lietuvių kultūrinio paveldo išsaugojimą Sibire lėmę veiksniai yra religijos vaidmuo, lietuvių kalbos išlaikymas, tarpusavio solidarumas ir kolektyvinės atminties puoselėjimas. Šie elementai sudarė tvirtą pagrindą kultūrinės tapatybės išlikimui.
5. Tremties atmintis šiandien sudaro reikšmingą Lietuvos kultūrinės tapatybės dalį. Ji primena istorines traumas, formuoja visuomenės istorinį sąmoningumą, stiprina vertybines nuostatas ir padeda atsispirti kultūrinės atminties nykimui globalizacijos sąlygomis.
6. Vizualinė medžiaga – nuotraukos, memorialai, kryžiai ir meninės išraiškos formos – veikia kaip materialūs atminties nešėjai. Jie leidžia įamžinti tremtinių patirtis, paverčiant jas kultūrinio paveldo dalimi ir reikšmingu edukacinės atminties šaltiniu ateities kartoms.

Literatūra

1. Bernotienė, G., 2024, „The return of memory: Architecture and landscape in Wienfried Georg Sebald’s *Austerlitz* and in the autobiographical stories of Lithuanian exiles”, *Colloquia*, vol. 52, p. 53–71. <<https://doi.org/10.51554/coll.23.52.04>>. [žiūrėta 2025 m. lapkričio 8 d.]
2. Clarke, D., Parish, N., Winfield, P. & Lecrivain, A., 2022, „Diasporic memory practice on the internet: Remembering lost homelands”, *Memory Studies*, vol. 16, Issue 4, p.1003–1019. <<https://doi.org/10.1177/17506980221122174>>. [žiūrėta 2025 m. lapkričio 8 d.]

3. Kuznecovienė, J., 2023, „The descendants of Lithuanian immigrants in Kazakhstan: Contours of ethnic identity“, *Filosofija. Sociologija*, vol. 34, Issue 4. <<https://doi.org/10.6001/fil-soc.2023.34.4.1>>. [žiūrėta 2025 m. lapkričio 7 d.]
4. Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras (2025) Lietuviai Sibire. Prieiga per internetą: <<https://www.lietuviaisibire.lt/lt/ekspedicijos>>
5. Megem, M., 2022, „Preserve vs. dismantle: Major trends in the Baltics’ politics of memory regarding Soviet monuments at sites of mass violence“, *Baltic Region*, vol. 14, Issue 4, p. 128–145. <<https://doi.org/10.5922/2079-8555-2022-4-8>>. [žiūrėta 2025 m. lapkričio 8 d.]
6. Przybylska, L., 2020, „Are roadside crosses in Poland a religious or cultural expression?“, *Religions*, vol. 12, Issue 1, p. 8. <<https://doi.org/10.3390/rel12010008>>. [žiūrėta 2025 m. lapkričio 10 d.]
7. Sadeckas, A., 2001. *Negrįžusiems*. Kaunas. Lietuvos centro katechetikos leidykla.
8. Sadeckas, A., (2020) Iškentėjusios Lietuvos simbolis. https://lemtissibiras.lt/wp-content/uploads/2022/05/Sadeckas-ISKENTEJUSIOS-LIETUVOS-SIMBOLIS_internetui.pdf
9. Strand, M., 2022, „Food and trauma: Anthropologies of memory and postmemory“, *Culture, Medicine and Psychiatry*, vol. 47, Issue 2, p. 466–494. <<https://doi.org/10.1007/s11013-022-09785-2>>. [žiūrėta 2025 m. lapkričio 10 d.]
10. Vintilă, C., 2025. „Despre crucile din piatră descoperite în cimitirele medievale bucureștene. Studiu de caz: Cimitirul bisericii Sf. Nicolae Udricani/ Stone crosses in Bucharest medieval cemeteries. Case study: The Sf. Nicolae Udricani churchyard“, *Materiale și Cercetări Arheologice (Serie Nouă)*, vol. 2, Issue 1, p.147–158. <<https://doi.org/10.3406/mcarh.2025.2348>>. [žiūrėta 2025 m. lapkričio 11 d.]
11. Žmuida, E., 2022. „Lithuanian memory culture: Imaginary communities and memory wars“, *Lituanistica*, vol. 68 Issue 1. <<https://doi.org/10.6001/lituanistica.v68i1.4686>>. [žiūrėta 2025 m. lapkričio 7 d.]

MEMORY OF DEPORTATION: LITHUANIAN CULTURAL HERITAGE IN SIBERIA

Eglė Stanišauskienė¹

*¹Vytautas Magnus University, Faculty of Humanities, Department of Culture Studies,
V. Putvinskio st. 23, LT-44243 Kaunas*

Summary. The article examines the expression of Lithuanian deportation memory in Siberia, focusing primarily on cemeteries, crosses, epitaphs, and visual material. It analyzes how these material signs of memory helped preserve national identity, cultural heritage, religious symbols, and community solidarity under the conditions of Soviet oppression. The article emphasizes that the memory of deportation is an important part of contemporary Lithuanian cultural identity, historical consciousness, and collective memory. Visual material, expedition photographs, and memorial objects are presented as significant testimonies of the deportees' experiences and as an educational source for future generations.

Keywords: Lithuanian deportation, Siberia, deportation memory, cemeteries, crosses, epitaphs, cultural heritage, national identity, collective memory, visual material.

ŠIUOLAIKINIAI IŠŠŪKIAI AUKŠTOJO MOKSLO STUDIJŲ KOKYBĖS KONTEKSTE

Dr. Regina Venckienė¹

¹*Vilniaus kolegija, Olandų g. 16, Vilnius*

Anotacija. Straipsnyje analizuojami šiuolaikiniai aukštojo mokslo iššūkiai ir jų poveikis studijų kokybės sampratai bei aukštųjų mokyklų studijų kokybės užtikrinimo praktikoms. Vadovaujantis Europos aukštojo mokslo erdvės politikos dokumentų ir naujausios mokslinės literatūros analize, atskleidžiama, kad studijų kokybė XXI amžiuje suvokiama kaip daugiamatis ir dinamiškas reiškinys, apimantis studijų rezultatus ir turinį, studijų procesą ir inovacijas, mokymąsi visą gyvenimą, studento patirtį, jo akademinę paramą, aukštosios mokyklos vertybes, jos bendruomenę ir socialinę atsakomybę, institucijos kultūrą bei gebėjimą prisitaikyti prie nuolatinių socialinių, ekonominių ir technologinių pokyčių. Straipsnyje išryškunami pagrindiniai aukštojo mokslo iššūkiai – demografiniai ir socialiniai pokyčiai, darbo rinkos ir kompetencijų kaita, skaitmenizacija, dirbtinio intelekto plėtra, tarptautiškumas bei kintanti aukštųjų mokyklų misija. Analizė rodo, kad jie skatina perėjimą nuo formalia atitiktimi grindžiamų studijų kokybės užtikrinimo sistemų prie lankstesnių, į nuolatinį tobulėjimą ir kokybės kultūros stiprinimą orientuotų modelių.

Raktiniai žodžiai: studijų kokybė, aukštasis mokslas, iššūkiai.

Įvadas

Aukštojo mokslo studijų kokybė XXI amžiuje tampa ne tik akademinės veiklos, bet ir visuomenės raidos, ekonominio konkurencingumo bei socialinės sanglaudos pagrindu. Sparti demografinė ir darbo rinkos kaita, skaitmenizacija, dirbtinio intelekto (toliau – DI) plėtra bei studijų tarptautiškumas iš esmės keičia tradicinį studijų organizavimo ir kokybės užtikrinimo supratimą. Europos aukštojo mokslo politikos dokumentų ir mokslinės literatūros šaltinių (Europos aukštojo mokslo erdvės kokybės užtikrinimo nuostatos ir gairės, 2015; Quality assurance of e-learning: Thematic analysis, 2021; Higher Education Global Data Report. Working document, 2022; Education at a Glance 2022: OECD indicators, 2022; Education at a Glance 2023: OECD indicators, 2023; Trends 2024: European higher education institutions in times of change, 2024; The European Higher Education Area in 2024: Bologna Process Implementation Report, 2024; Quality Assurance of the European Universities alliances: state of play and future perspectives, 2025; Miranda, 2025 ir kt.) analizė atskleidė, kad Europos aukštojo mokslo erdvė ir joje veikiančios aukštosios mokyklos patiria reikšmingus pokyčius, vykstančius nuolatinių krizių, nacionalinių ir tarptautinių reformų kontekste.

Pastarųjų metų iššūkiai – COVID-19 pandemija, nestabili globali geopolitinė situacija, augantys pragyvenimo kaštai, socialinės dimensijos stiprinimas ir klimato krizė – daro tiesioginį poveikį aukštųjų mokyklų veiklai, jų valdymui ir turimiems ištekliams. Dėl to aukštosios mokyklos nuolat patiria kompleksinę transformaciją, apimančią tiek formalių reformų įgyvendinimą, tiek nuolatinį prisitaikymą prie socialinių, ekonominių ir technologinių pokyčių. Šie procesai tiesiogiai persikelia į institucijų vidines kokybės užtikrinimo sistemas ir veikia studijų kokybę.

Pandemijos laikotarpis ypač išplėtė vidinio studijų kokybės užtikrinimo apimtį – atsirado nauji kokybės kontrolės taškai, susiję su nuotoliniu ir hibridiniu studijų kokybe, studentų studijų

patirtimi, dėstytojų akademinė ir didaktinė parama. Nuolat vykstanti aukštojo mokslo skaitmenizacija taip pat išryškino, kad studijų kokybė nebegali būti siejama vien tik su studijų programų turinio aktualumu. Ne mažiau svarbūs tampa studijų aplinkos prieinamumas, studijų proceso organizavimas bei vertinimo patikimumas skaitmeninėje erdvėje. Šiuos iššūkius dar labiau aktualizuoja DI plėtra studijose. Europos universitetų asociacija (Trends 2024: European higher education institutions in times of change, 2024) pabrėžia, kad akademinis nesažiningumas, pasitelkiant skaitmenines ir DI priemones, tampa vis sudėtingesnis ir turi tiesioginį poveikį studijų kokybei bei akademinų standartų patikimumui. Kita vertus, DI gali būti suprantamas ne tik kaip rizikos veiksnys, bet ir kaip pagalbos priemonė, leidžianti stebėti, analizuoti ir tobulinti studijų kokybę bei vidinius kokybės užtikrinimo procesus (Isaifan & Hasna, 2025). Europos aukštojo mokslo erdvės lygmeniu šis klausimas vis dažniau perkeliamas ir į išorinio kokybės užtikrinimo diskursą, svarstant, kaip kokybės vertinimo agentūros galėtų atsakingai integruoti DI į išorinio ekspertinio vertinimo veiklas, kartu išlaikant skaidrumą, patikimumą ir žmogaus sprendimo svarbą.

Šiame kontekste formuluojama šio straipsnio mokslinė problema – su kokiais šiuolaikiniais iššūkiais susiduria aukštųjų mokyklų, veikiančių nuolatinėmis demografinių, socialinių, ekonominių ir technologinių pokyčių bei krizių sąlygomis, studijų kokybė.

Tyrimo objektas – šiuolaikiniai aukštojo mokslo iššūkiai.

Straipsnio tikslas – pateikti ir išanalizuoti šiuolaikinius aukštojo mokslo iššūkius, keliamus studijų kokybei.

Uždaviniai:

1. Apžvelgti studijų kokybės sampratą aukštajame moksle, išskirti pagrindinius studijų kokybės elementus.
2. Atskleisti, kaip šiuolaikiniai aukštojo mokslo iššūkiai keičia studijų kokybės užtikrinimo praktikas instituciniu ir sisteminiu lygmenimis.

Tyrimo metodai: Europos aukštojo mokslo erdvės politikos dokumentų ir literatūros analizė.

Studijų kokybės samprata aukštajame moksle

Studijų kokybės užtikrinimas aukštajame moksle dažniausiai apibrėžiamas kaip nuolatinis procesas, skirtas garantuoti ir gerinti studijų, institucijų ar visos aukštojo mokslo sistemos kokybę. Ši samprata pabrėžiama Europos aukštojo mokslo kokybės užtikrinimo asociacijos (angl. The European Association for Quality Assurance in Higher Education (ENQA) parengtose Europos aukštojo mokslo erdvės kokybės užtikrinimo nuostatuose ir gairėse (toliau – ESG, 2015), kur kokybė suvokiama ne kaip galutinė būseną, o kaip nuolatinis tobulinimo ciklas.

Studijų kokybė apima platų elementų spektrą, todėl aukštojo mokslo dokumentai ir studijų kokybės klausimus nagrinėjantys autoriai (Pushpakumara ir kt., 2023; Miranda, 2025) išryškina skirtingus sampratos aspektus – nuo studijų rezultatų ir absolventų įsidarbinimo iki aukštosios mokyklos bendruomenės įsitraukimo į kokybės valdymo procesus ir jos reputacijos formavimo. Literatūros analizė taip pat atskleidė studijų kokybės sampratos aukštajame moksle kaitą. Studijų kokybės prasmė pasikeitė nuo siauro atitikties standartams supratimo prie daugiamatės, į studentą ir nuolatinį tobulėjimą orientuotos koncepcijos. Šiuolaikinė studijų kokybė apima ne tik studijų turinį ir rezultatus, bet ir procesus, studento patirtį, institucijos kultūrą bei gebėjimą prisitaikyti prie technologinių ir socialinių pokyčių (žr. 1 lentelę).

1 lentelė. Kokybės ir studijų kokybės sampratos aukštajame moksle

Sampratos tipas	Sampratos esmė	Ką samprata akcentuoja	Šaltinis
Kokybė kaip atitiktis standartams	Kokybė – tai studijų programos ar institucijos gebėjimas pasiekti savo apibrėžtus tikslus laikantis nustatytų standartų. Studijų kokybė vertinama pagal tai, ar laikomasi nacionalinių ir tarptautinių standartų.	Tikslus, standartus, aukštosios mokyklos atskaitomybę	ESG, 2015
Kokybė kaip nuolatinis tobulinimo procesas	Kokybė suvokiama kaip nuolatinis užtikrinimo ir gerinimo ciklas. Studijų kokybė nėra „būseną“ – ji palaikoma per nuolatinę stebėseną, vertinimą ir tobulinimą.	Tobulinimą, refleksiją, vertinimą	ESG, 2015; The European Higher Education Area in 2024: Bologna Process Implementation Report, 2024
Kokybė kaip rezultatyvumas	Kokybė siejama su pasiektais rezultatais ir poveikiu. Studijų kokybė matuojama studentų pasiekimais, absolventų pasirengimu darbo rinkai ir poveikiu visuomenei	Studijų rezultatus, įsidarbinimą, poveikį visuomenei	Education at a Glance 2023: OECD indicators., 2023
Kokybė kaip studento patirtis	Kokybė apibrėžiama per studento mokymosi ir studijų patirtį. Akcentuojama ar pakankama studentų akademinė, psichologinė ir karjeros parama.	Studentų įtrauktį, paramą, mokymosi aplinką	Trends 2024: European higher education institutions in times of change, 2024
Kokybė kaip kokybės kultūra	Kokybė suvokiama kaip bendruomenės vertybė ir elgsena. Studijų kokybė kuriama ne tik procedūromis, bet ir akademinės bendruomenės požiūriu bei įsitraukimu.	Aukštosios mokyklos bendruomenė, jos įsitraukimą ir atsakomybę	Quality assurance of e-learning: Thematic analysis, 2021; Quality Assurance of the European Universities alliances: state of play and future perspectives, 2025
Studijų kokybė kaip daugiamatė sistema (holistinis požiūris)	Studijų kokybė – tarpusavyje susijusių elementų visuma.	Studijų turinį ir procesą, dėstytojus, studijų rezultatus, kokybės kultūrą	Pushpakumara ir kt., 2023; The European Higher Education Area in 2024: Bologna Process

			Implementation Report, 2024
Studijų kokybė kaip įrodymais grįstų procesų visuma	Kokybė grindžiama skaidrumu, duomenimis ir įrodymais. Studijų kokybės užtikrinime svarbu ne tik nuomonė, bet duomenų ir ypatingai studentų grįžtamojo ryšio ir analizė.	(Studijų) kokybės rodiklius ir jų analizę, duomenų analizę grįstus sprendimus	Miranda, 2025
Studijų kokybė kaip vertybėmis grįstas reiškinys	Studijų kokybė grindžiama ir glaudžiai siejama su pamatinėmis aukštojo mokslo vertybėmis: akademinė laisvė, akademinis sąžiningumas, institucinė autonomija, socialinių partnerių į(si)traukimu, poveikiu visuomenei.	Aukštojo mokslo vertybes	The European Higher Education Area in 2024: Bologna Process Implementation Report, 2024
Studijų kokybė kaip institucijos atsakomybė visuomenei	Kokybė siejama su institucijos atskaitomybe ir reputacija. Aukštoji mokykla privalo užtikrinti, kad jos studijos atitiktų visuomenės ir darbo rinkos poreikius.	Visuomenės pasitikėjimą, socialinę atsakomybę	Education at a Glance 2022: OECD indicators., 2022
Studijų kokybė skaitmeninėje aplinkoje	Kokybė apima ir skaitmeninės studijų aplinkos tinkamumą, etišką dirbtinio intelekto naudojimą.	Nuotolines studijas, dirbtinio intelekto svarbą ir naudojimą studijose	Quality assurance of e-learning: Thematic analysis, 2021
Studijų kokybė kaip gebėjimas prisitaikyti prie nuolatinės kaitos	Kokybė siejama su institucijos lankstumu, kaip greitai ir efektyviai aukštoji mokykla reaguoja į pokyčius.	Inovacijas, mokymąsi visą gyvenimą	Trends 2024: European higher education institutions in times of change, 2024

Šaltinis: sudaryta autorės vadovaujantis lentelėje nurodytais šaltiniais.

Detali aukščiau minėtų Europos aukštojo mokslo politikos dokumentų apžvalga leido išskirti esminius studijų kokybės elementus. Jų apibendrinta analizė yra pateikta 2 lentelėje.

2 lentelė. Studijų kokybės elementai

Studijų kokybės elementas	Studijų kokybės elemento apibūdinimas
Studijų turinio kokybė	Kokybiškas studijų turinys turi būti aktualus, mokliškai pagrįstas ir atliepantis darbo rinkos bei visuomenės poreikius. Aiškiai suformuluoti, pasiekiami ir vertinami studijų rezultatai tampa pagrindiniu orientyru tiek dėstytojams, tiek studentams.
Studijų proceso kokybė	Į studentą orientuotas mokymas ir mokymasis, tinkami ir įvairūs mokymo metodai, patikimas vertinimas bei akademinis sąžiningumas yra būtinos sąlygos kokybiškam studijų procesui. Lanksti ir prieinama studijų aplinka tampa vis svarbesnė didėjant studentų įvairovei.

Dėstytojų kompetencijų kokybė	Dėstytojų didaktinės, skaitmeninės, tarpkultūrinės ir dalykinės kompetencijos tiesiogiai lemia studijų kokybę. Nuolatinis profesinis tobulėjimas ir tiriamoji veikla yra neatsiejama kokybės kultūros dalis.
Studento patirties kokybė	Akademinė, psichologinė ir karjeros parama, įtrauki studijų aplinka, galimybės praktikai, projektams ir mobilumui formuoja teigiamą studento patirtį, kuri tampa svarbiu studijų kokybės indikatoriumi.
Studijų rezultatų kokybė	Studentų pasiekti studijų rezultatai, absolventų įsidarbinimas ir pasirengimas karjerai, taip pat institucijos kuriama vertė regionui ir visuomenei leidžia vertinti studijų rezultatyvumą.
Institucinė kokybės kultūra	Kokybės kultūra grindžiama bendruomenės atsakomybe, įsitraukimu, nuolatine refleksija ir aiškia kokybės politika. Būtent ši dimensija lemia, ar kokybės užtikrinimas tampa prasmingu tobulinimo procesu, ar tik formalia procedūra.

Šaltinis: sudaryta autorės vadovaujantis straipsnyje nurodytais šaltiniais.

Apibendrinant pateiktą studijų kokybės sampratą ir studijų kokybės elementų apžvalgą galima teigti, kad studijų kokybė yra:

- daugiamačė, reikalaujanti holistinio vertinimo,
- dinamiška, nuolat kintanti priklausomai nuo konteksto,
- orientuota į studentą ir visuomenę, o ne vien į institucijos reputaciją ar formalius rodiklius,
- perinanti nuo formalios kokybės kontrolės prie „gyvos“, vertę kuriančios institucijos kokybės kultūros.

Šiuolaikiniai studijų kokybės iššūkiai

Šiame straipsnyje išanalizuotuose Europos aukštojo mokslo politikos dokumentuose ir pastarųjų metų straipsniuose minimi aukštojo mokslo iššūkiai vis labiau kvestionuoja tradicines studijų kokybės užtikrinimo praktikas, kurios ilgą laiką buvo grindžiamos stabiliais procesais, ir formalia atitiktimi nustatytiems standartams. Tai patvirtina ir ankstesniame straipsnio skyrelyje atlikta studijų kokybės sampratų analizė. Šiuolaikinė aukštojo mokslo aplinka pasižymi sparčia ir daugialype kaita. Tradicinės, dažnai formaliomis procedūromis grindžiamos vidinės studijų kokybės užtikrinimo sistemos ne visuomet pajėgia adekvačiai reaguoti į šiuos pokyčius. Didėjantis studijų lankstumo, individualizavimo, akademinės ir socialinės paramos poreikis, kartu su būtinybe užtikrinti studijų rezultatų aktualumą skatina aukštąsias mokyklas peržiūrėti tiek vidines kokybės užtikrinimo praktikas, tiek jų sąveiką su išorinėmis kokybės vertinimo sistemomis. Dėl to studijų kokybė vis labiau siejama ne tik su atitiktimi nustatytiems standartams, bet ir su aukštųjų mokyklų gebėjimu kurti prasmingą studento patirtį, palaikyti akademinį sąžiningumą bei prisitaikyti prie kintančių visuomenės ir darbo rinkos poreikių. Šie veiksniai veikia ne pavieniui, bet sąveikaudami tarpusavyje, todėl studijų kokybės užtikrinimas vis dažniau susiduria su sudėtingais, tarpusavyje susijusiais iššūkiais. Atsižvelgiant į tai, šiame skyrelyje pateikiami pagrindiniai šiuolaikiniai aukštojo mokslo iššūkiai – nuo demografinių ir socialinių pokyčių iki technologinių ir organizacinių transformacijų – atskleidžiant, kaip jie keičia studijų kokybės užtikrinimo turinį, prioritetus ir praktinį įgyvendinimą aukštosiose mokyklose.

1. Demografija ir studentų įvairovė

Lietuvoje ir daugelyje Europos šalių mažėjanti jaunimo populiacija didina konkurenciją tarp aukštųjų mokyklų ir kelia grėsmę studijų programų tvarumui, ypač regionuose. Europos aukštojo mokslo erdvės analizė rodo, kad šie procesai glaudžiai susiję su studijų prieinamumo, socialinės dimensijos ir kokybės užtikrinimo klausimais. Kartu didėja studentų įvairovė – daugėja dirbančių, vyresnio amžiaus, tarptautinių studentų, turinčių skirtingas patirtis ir poreikius, o tai siejama su didesniu studijų lankstumu, individualizavimu ir akademinė parama (Education at a Glance 2023: OECD indicators, 2023; The European Higher Education Area in 2024: Bologna Process Implementation Report, 2024).

2. Darbo rinkos pokyčiai ir kompetencijų kaita

Profesijos ir kompetencijos keičiasi greičiau nei studijų programos ir jų akreditavimo procesai. Darbdaviai vis dažniau tikisi praktinių, tarpdisciplininių gebėjimų, tačiau studijų programos ne visada spėja adaptuotis. Europos universitetų asociacija pažymi, kad darbdaviai tikisi praktinių, tarpdisciplininių ir perkeliamųjų kompetencijų, tačiau studijų programos ne visada pakankamai greitai adaptuojasi prie šių lūkesčių (Trends 2024: European higher education institutions in times of change, 2024). Ši situacija kelia iššūkių studijų kokybės užtikrinimo sistemoms, kurios turi vertinti ne tik formalią programų struktūrą, bet ir studijų rezultatų aktualumą bei jų sąsają su darbo rinkos poreikiais (Education at a Glance 2022: OECD indicators, 2022).

3. Technologijos ir dirbtinis intelektas

Technologijų ir DI plėtra iš esmės keičia studijų organizavimą ir vertinimą, o tuo pačiu keldama nemažų iššūkių tradiciniams vertinimo metodams ir akademinio sąžiningumo užtikrinimui. Tyrimai rodo, kad išryškėja dėstytojų ir studentų skaitmeninio bei DI raštingumo skirtumai, kurie kelia papildomas kokybės rizikas (Isaifan & Hasna, 2025). Todėl kokybės užtikrinimo kontekste būtina kurti naujas vertinimo formas, aiškias etiško DI naudojimo gaires ir užtikrinti skaitmeninės aplinkos kokybę (Quality assurance of e-learning: Thematic analysis, 2021).

4. Tarptautiškumas

Skirtingos akademinės tradicijos, vertinimo sistemos ir kultūriniai kontekstai gali tapti kokybės iššūkiu tarptautinėse studijose, ypač jungtinių ar tarptautinių studijų programų atveju. Europos aukštojo mokslo erdvės ataskaitose pabrėžiama, kad tarptautinių studentų akademinė ir socialinė integracija, mentorystė bei suderintos kokybės užtikrinimo procedūros tampa esminėmis studijų kokybės sąlygomis (The European Higher Education Area in 2024: Bologna Process Implementation Report, 2024; Quality Assurance of the European Universities alliances: state of play and future perspectives, 2025).

5. Formalios kokybės užtikrinimo sistemos

Per didelis dėmesys dokumentams, rodikliams ir ataskaitoms neretai užgožia realų studijų kokybės gerinimą. ESG (2015) nuostatos aiškiai akcentuoja, jog studijų kokybės užtikrinimas turi būti grindžiamas nuolatiniu tobulėjimu, refleksija ir bendruomenės įsitraukimu, o ne vien kontrole

ir atitiktimi. Šis požiūris suponuoja perėjimą nuo formalių procedūrų prie institucinės kokybės kultūros stiprinimo (Quality Assurance of the European Universities alliances: state of play and future perspectives, 2025).

6. Studentų įsitraukimas į kokybės užtikrinimą

Studentų vaidmuo studijų kokybės užtikrinime vis dar dažnai apsiriboja dalyvavimu apklausose, tačiau tyrimai rodo, kad toks įsitraukimas nėra pakankamas realiai studijų kokybei gerinti. Europos universitetų asociacija pabrėžia, jog prasmingas studentų dalyvavimas sprendimų priėmimo ir studijų programų tobulinime leidžia giliau suprasti studijų patirtį ir identifikuoti realias kokybės problemas (Trends 2024: European higher education institutions in times of change, 2024).

7. Naujos studijų formos ir aukštosios mokyklos misijos kaita

Didėjant mokymosi visą gyvenimą poreikiui, aukštoji mokykla tampa ne tik diplomų teikėjas, bet ir nuolatinio mokymosi centras. Kokybės užtikrinimas turi prisitaikyti prie individualių studijų planų, hibridinių ir modulių pagrindu kuriamų studijų formų ir tam aukštosioms mokykloms reikia lanksčiau prisitaikyti prie labiau į studentą orientuotų studijų kokybės užtikrinimo praktikų (Education at a Glance 2023: OECD indicators, 2023).

Apibendrinant galima teigti, kad šiuolaikiniai aukštojo mokslo iššūkiai – demografiniai ir socialiniai pokyčiai, darbo rinkos ir kompetencijų kaita, technologijų ir dirbtinio intelekto plėtra, tarptautiškumas bei kintanti aukštųjų mokyklų misija – tarpusavyje sąveikaudami iš esmės keičia studijų kokybės užtikrinimo praktikas instituciniu ir sisteminiu lygmenimis. Kita vertus analizė atskleidė poreikį pereiti prie lankstesnių, į studento patirtį, akademinį sąžiningumą ir nuolatinį tobulėjimą orientuotų kokybės kultūros modelių.

Išvados

1. Studijų kokybė šiuolaikiniame aukštajame moksle suvokiama kaip daugiamačis ir dinamiškas reiškinys, apimantis studijų rezultatus ir turinį, studijų procesą ir inovacijas, mokymąsi visą gyvenimą, studento patirtį, aukštosios mokyklos vertybes, jos bendruomenę ir socialinę atsakomybę, institucijos gebėjimą prisitaikyti prie nuolatinių socialinių, technologinių ir ekonominių pokyčių. Visai tai susiję ir su studijų kokybės elementų išskyrimu ir apibūdinimu.
2. Šiuolaikiniai aukštojo mokslo iššūkiai – demografiniai ir socialiniai pokyčiai, darbo rinkos ir kompetencijų kaita, skaitmenizacija, dirbtinio intelekto plėtra, tarptautiškumas, aukštosios mokyklos misijos kaita – tarpusavyje sąveikaudami iš esmės keičia vidinių ir išorinių studijų kokybės užtikrinimo sistemų turinį, pabrėžia naujų galimybių studijų kokybės stebėsenai ir tobulinimui svarbą, perskirsto studijų kokybės prioritetus.
3. Europos aukštojo mokslo politikos dokumentų ir straipsnių analizė atskleidė perėjimo nuo formalia atitiktimi grindžiamų vidinės studijų kokybės užtikrinimo sistemų prie lankstesnių, į nuolatinį tobulinimą, studento patirtį ir bendruomenės įsitraukimą orientuotų kokybės kultūros modelių būtinumą.

Literatūra

1. Education at a Glance 2022: OECD indicators. (2022). OECD Publishing. https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2022/10/education-at-a-glance-2022_4aad242c/3197152b-en.pdf
2. Education at a Glance 2023: OECD Indicators. (2023). Paris: OECD Publishing. https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2023/09/education-at-a-glance-2023_581c9602/e13bef63-en.pdf
3. Europos aukštojo mokslo erdvės kokybės užtikrinimo nuostatos ir gairės. (2015). Briuselis: ENQA. <https://www.enqa.eu/wp-content/uploads/filebase/esg/ESG%20in%20Lithuanian.pdf>
4. Higher Education Global Data Report. Working document. (2022). A contribution to the 3rd UNESCO World Higher Education Conference WHEC2022. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000389859>
5. Isaifan, R. J. & Hasna, M. O. (2025). Artificial intelligence for quality assurance in higher education: A policy-to-practice model from Qatar with global relevance. *Quality in Higher Education*, 31 (3), 288–303.
6. Miranda, F. J. (2025). Accreditation and quality assurance in higher education institutions: A systematic literature review and a research agenda. *Quality in Higher Education*, 31(2).
7. Pushpakumara, H. M. C., Jayaweera, P. M., & Wanniarachchige, M. K. (2023). Issues and challenges of quality assurance in higher education institutes: A systematic literature review. *Journal of Management Matters*, 10(1), 49–65.
8. Quality assurance of e-learning: Thematic analysis. (2021). ENQA.
9. Quality Assurance of the European Universities alliances: state of play and future perspectives. (2025). ENQA. https://www.enqa.eu/wp-content/uploads/QA-of-Universities-Alliances_09042025_Final.pdf
10. The European Higher Education Area in 2024: Bologna Process Implementation Report. (2024). European Commission, EACEA, & Eurydice: Publications Office of the European Union.
11. Trends 2024: European higher education institutions in times of change. (2024). By Michael Gaebel and Thérèse Zhang, Co-author: Henriette Stoeber. EUA. https://www.eua.eu/images/publications/Publication_PDFs/Trends_2024.pdf

CURRENT CHALLENGES IN THE CONTEXT OF THE STUDY QUALITY OF HIGHER EDUCATION

PhD Regina Venckienė¹

¹Vilniaus kolegija / Higher Education Institution, Olandų g. 16, Vilnius

Summary. This article analyses contemporary challenges in higher education and their impact on the concept of study quality, as well as practices for ensuring this quality in higher education institutions. Drawing on an analysis of European higher education policy documents and the latest scientific literature, the article reveals that 21st-century study quality is perceived as a multidimensional and dynamic phenomenon. This encompasses study outcomes and content, the study process and innovations, lifelong learning, the student experience, academic support, institutional values, community, social responsibility, institutional culture, and the ability to adapt to constant social, economic and technological changes. It highlights the main challenges facing higher education, including demographic and social changes, changes in the labour market and required competencies, digitisation, artificial intelligence development, internationalisation, and the evolving role of higher education institutions. The analysis shows that these challenges are driving a shift from formal, compliance-based quality assurance systems to more flexible, continuous improvement-focused models.

Keywords: study quality, higher education, challenges.

KULTŪROS IR ŠVIETIMO IŠŠŪKIAI XXI AMŽIUJE
IV-sios tarptautinės mokslinės-praktinės konferencijos,
įvykusios 2025 m. gruodžio 5 d., mokslinių straipsnių rinkinys
(Elektroninis leidinys)

Konferencijos medžiaga. – Vilnius: Vilniaus kolegija, 2026 – 83 p.

ISBN 978-609-436-077-0

Sudarė: Birutė Žygaitienė, Inga Kepalienė
Leidinio dizainas ir maketavimas: Augustė Vasarė Kacevičiūtė